

In. 4243.

b256201

XVIII
1884

Raportulu

lui

Avramu Iancu,

prefectu alu unei legiuni romanesci.

Despre faptele óstei poporane, care a statu
sub comand'a lui pe timpulu resboiului civile
din Transilvani'a in anii 1848/9.

—•••••—
Editur'a Redactiunei „Observatoriului“.

104479

—*—
Sibiu.

Tipografi'a lui W. Krafft.

1884.

9953

BIBLIOTECA I
CĂRĂ
COTA 88 157

RC 13 / 03

B.C.U. Bucuresti

C104479

Despre faptele óstei poporane romanesci, care
a statu sub comand'a lui pe timpul resboiului
civile din Transilvani'a in anii 1848/9.

In urmare a conclusului luat la Blasiu in a dou'a jumetate a lunei Septembre 1848 cá „in puterea dreptului acordatu tuturoru popóreloru monarchiei se se infintieze si garda nationala romanésca, pentru-cá linistea si securitatea se fia sustínuta in districtele si comunele romanesci, éra in casu de strimtóre se ne aperamu in contra terorismului magiaru care ajunsese á fi nesuferitu,“ eu dupa dissolvarea adunarei m'am intorsu in tñnutulu meu celu muntosu, mi-am alesu statiunea la Campeni si am inceputu organisarea gardei nationale.

Intr'aceea comitetulu romanescu de pacificatiune alesu in adunarea dela Blasiu de càtra natiune fù confirmatu de escel. sa comandantele generalu FML. baronu Anton de Puchner dela care a esitu si proclamatiunea din 18 Octobre 1848 càtra popórele Transilvaniei si s'a proiectatu planulu desarmarei magiariloru rebeli.

In 19 Octobre am primitu dela prefectulu legiunei blasiene Axente Severu scirea despre acelu planu alu desarmarei precum si provocarea cá se stau gata de a esecuta indata ce'mi va fi comunicatu. Gard'a nationala

convocata numai de mine erá concentrata pe atunci la Campeni, Bistr'a si Buciumu sub comand'a tribunului Nicolae Corchesiu, a centurionului Alexandru Bistranu si a vice-tribunului Dionisiu Popoviciu. Unu altu despartimentu alu gardei erá in statiune la Majin'a sub comand'a vice-prefectului Prodanu Probu.

In 21 Octobre Joanu Buteanu prefectulu legiunei Zarandului venindu dela Sibiiu imi aduse planulu de desarmare, cum si o scrisóre dela comandantele generalu càtra comandantele unui despartimentu de dragoni din regimentulu Savoia inpresuratu la Huiedinu de càtra magiari, provocandu-me cà atátu acea scrisóre se-o inaintezu de siguru la respectivulu oficieru, càtu si se afli mijlóce de a libera pe acelu despartimentu de cavalerie. Acésta missiune din urma o am inplinitu cu atàta fericire, încàtu comandantele generalu si-a descoperitu indestularea sa intr'unu decretu laudatoriu adressatu la persón'a mea.

In càtu pentru desarmarea magiariloru, eu eram gata cá se o esecutesu chiaru in acea di, adeca in 21 Octobre mai ântaiu in Abrudu, pe candu veni la mine o deputatiune din acelu orasiu si se rogà in numelè orasieniloru pentru o invoire inpaciuita. Eu i comunicai conditiunile de pace care erau: cá magiarii se depuna armele, se jure credintia eterna imperatului, se ia josu stégurile uniunei de pe edificiile publice si private, éra in loculu acelora se ridice pe cele imperatesci si am pusu orasiului terminu de consultare pàna in 24 ale aceleiasi luni. Totuodata am luat mesurile necesarie spre a taia Abrudului ori-ce comunicatiune cu orasiele Aiudu si Zlatn'a. In dio'a numita am ajunsu cu gard'a nationala romanésca si cu óstea de lanceri la Abrudu. Orasiulu acceptà conditiunile puse lui, fù tractatu omenesce si amicabilu si din acelu timpu

pàna la venirea lui Hatvany, prin urmare mai multu de 6 luni s'a bucuratu de cea mai mare linisce si securitate aparatu fiindu de romani. Totu asia s'a intemplantu si cu vecinulu orasiu Rosi'a.

Intr'aceea, scirea despre desarmarea magiariloru din Alba-Juli'a si din alte parti s'a latitu cu iutimea fulgerului. Romanii totudeauna credinciosi casei imperatesci, acum obositi de terorismulu magiaru si bucurandu-se cà in fine guvernulu legitimu dà pieptu pe fația cu rebeliunea s'au rescولاتu in mai multe locuri fàra conducetori si au inceputu in zelulu loru se desarme singuri pe magiari, apoi in locul semneloru uniunei se le impuie pajor'a imperatésca si stindardulu imperatescu. Acésta s'a intemplantu mai virtosu in districtele acele pe unde prefectii legiuniloru nu apucasera a organisa in càtu-va gard'a nationala, precum d. e. in comitatulu Zarandului unde cu acea ocaziune s'a intemplantu unu casu tristu cu familia Brady. Spre a intimpina alte disordini am trimisu acolo in contielegere cu prefectulu legiunei din Zarandu Buteanu, care inca nu apucase a intra in oficiulu seu pe tribunii Avironu, Teleki, Joanu Nemesiu si Alexandru Candea, dintre cari acesti doi din urma mai tardiu au fostu omoriti de insurgenti, desi ei se purtaresara cu mare crutiare si umanitate càtra familiile magiare fruntasie pe care le aperasera de orice maltratare si dauna.

In acelasiu timpu si inca tocma precandu decurgeau negociarile cu Abrudu, adeca in 23 Octobre am primitu asemenea scire si dela Zlatn'a. Romanii din comunele din prejuru se adunasera in multime mare inprejurulu acestui orasiu, ai carui locuitori magiari erau cunoscuti cá cei mai zelosi propagatori ai tendentieloru magiare, si au provocatu pe gard'a magiara cá se depuna armele si se arboredie stindardulu im-

paratescu. Atunci eu comandai indata tribunului Josifu Moga care statea la Offenbai'a si erá insarcinatu se mérga la Trascau spre a desarma si acelorasi cá se 'si schimbe marsiu si se plece iute la Zlatn'a, pentru-cá daca s'ar putea se mijlocésca o invoire inpaciuita, éra in casu de necessitate se asigure proprietatea erariala si se apere pe locuitorii cei credinciosi ai orasiului. Tribunalu erá ocupatu tocma cu desarmarea magiari-loru din Offenbai'a, totu elu insarcina pe vice-tribunulu Clemente Aiudanu cá se plece indata la Zlatn'a. Dar pe candu acesta se apropiá de orasiu catastrof'a se si intemplase. Aceea s'a intemplatu in 23 Octobre. In acea di adeca romanii fusesera chiepati in orasiu in scopu de a tracta cu ei si apoi se invoisera, cá pe câtu timpu voru tîné negocierile, ambele parti se depuna armele. Romanii incrediendu-se neconditionatu depusera toti armele loru, éra unii se lasara fàra nici-o grija la repaosu, altii se pusesera se prandiésca, pe candu fruntasii loru tractau cu magiarii.

Dintre acestia inse numai cei cari se aflau in frontu depusera armele cu viclenie sub hainele loru. Intre picióre si la spate, éra mai departe in dosu stateau gata si tunurile, deci pe candu romanii negociau fàra grija si insistau cá gard'a magiara se depuna armele, consiliarulu montanistu Nemegyei, comandantu alu gardei magiare striga dintr'odata ungresce: „Focu!“ In acelu momentu magiarii armati se repedira din dosu si cá nisce assassini dederu focu asupra romaniloru nearmati. Mai multi dintre acestia remasera morti pe locu, cei-alalti in spaim'a d'ântaiu se risipira si o luara iute la fuga, multi lasandu-si si armele. Tunurile puse pe cotiuga bubuia in tóte stradele si in tóte directiunile. Dupa acésta inse romanii inversiunati se adunara din acea regiune in numeru fórte mare si infuriati colcaindu de

resbunare se aruncara asupra nefericitului orasiu. Totuodata se latí faim'a falsa cà Jancu se apropie cu cetele sale. Gardistii magiari ne mai putèndu se resiste atacului romanu, in furi'a loru neputinciósa dederá focu topitórei imperatesci si intre altele, caseloru care erá proprietatea romaniloru precum si bisericeii romanesci, apoi o luara la fuga selbatica din orasiu pe drumu càtra Aiudu. Loru li-au urmatu o parte considerabila din poporatiunea magiara. Foculu dupa ce s'a incinsu prin prejuru a prefacutu partea cea mai frumósa a orasiului in cenusia. Fugarii càti apucasera pe drumu càtra Aiudu au fostu atacati si in partea loru cea mai mare ucisi de càtra locuitorii mai din vale a acelei regiuni, pe unde ajunsese scirea despre perfidia comandantiloru magiari dela Zlatn'a, pe candu aceiasi locuitori se aflau si ei pe drumu càtra Zlatn'a pentru-cá se ajute pe fratii loru in contra magiariloru. Intre cei cari au peritu aici s'au aflu si auctorulu catastrofei consiliarulu montanistu Nemegyei. Intre macelulu furtunosu si-au aflu ce e dreptu si multi inocenti mórtea, dar prunci si femei crutiati pe càtu numai s'a potutu, luati cu ospitalitate in casele tieraniloru romani si apoi condusi la Alba-Juli'a. Acesta este adeveratulu decursu alu catastrofei dela Zlatn'a.*)

Dupa ce am primitu acésta scire trista am luat uie mesuri corespundietóre, pentru-cá oficialii camerari càti au remasu in viétia se fia adusi in securitate la Abrudu. In 26 Octobre am mersu eu insumi cu prefectulu Balintu la Zlatn'a spre a restabili ordinea.

Cu o di-mai inainte pe candu eram eu in Abrudu, vice-prefectulu meu Prodanu Probu imi aduse scirea

*) Dupa informatiuni autentice primite mai tardiu din locu dela Zlatn'a.

cà gardistii magiari din Aiudu comandati de br. Stefanu Kemény comitele supremu alu Albei-Inferióre intr'uniti cu o companie dela regimentulu Carolu Ferdinandu comandata de capitanulu Novacu, atacandu lagarulu seu dela Majin'a l'a spartu si atàtu acelu satu margineanu càtu si o parte mare din Cacov'a le-au depradatu si prefacutu in cenusia, ceea ce le-au fostu fòrte usioru se le faca, pentru-cà romanii credinciosi n'au voitu se se bata in contra ostasimei imparatesci. Dara puçinu dupa aceea, precum am aflatu mai tardiu, soldatii acelei companii revoltandu-se in contra capitanului magiaronu, l'au silitu cá se iésa din Aiudu si se-i conduca la Alba-Juli'a.

Pe candu eram eu ocupatu cu desarmarea si pacificarea orasieloru muntene, unu altu despartimentu alu trupeloru mele au avutu se tie cea d'ântaiu lupta cu honvedii magiari si au castigatu o victorie stalucita la Cricau.*) Acelu despartimentu alu poporului armatu sub comand'a vice-prefectului Blajanu, alu tribunului Bucuru parochu in Galda si a circumscriptului locotenentu Siandruclu dela regimentulu I romanescu pedestru grani-tiaru isi asiediasse indata la inceputulu operatiuniloru belice castrele sale la numitulu satu Cricau. In aceleasi dile mai multe companii de honvedi si gardistii magiari din Aiudu au atacatu óstea prefectului Axente Severu, care inca nu apucase a se regula, la San-Craiu lãnga Muresiu; prin ataculu urmatu de totu pe neasteptate si favoratu de o negura grósa, óstea romanésca fù pusa pe fuga. Ingamfate din caus'a victoriei castigate atàtu de usioru, 4 companii de honvedi si unu despartimentu de gardisti dela Aiudu ajutate si de ceva cavalerie si comandate de maiorulu Banffy János si de capitanulu

*) Unguresce Krako, situatu nu departe de Alba-Juli'a.

de cavalerie Baumgarten, trecèndu preste Muresiu apoi in 28 Octobree se aruncara cu furie asupra lagarului dela Cricau. Poporul armatu respinse ataculu cu barbatie, éra apoi se incinse o batalie inversiunata care a duratu mai multe óre. Unu studentu din Blasiu inventa o stratagema noua, elu isi umplù vestmentulu seu asia numitulu sumanu romanescu cu paie si ilu fiesa intr'unu paru dela unu gardu. Acésta apucatura imitandu-o mai multi romani se facù dintr'odata unu siru intregu de ómeni din paie, pe cari in acea negura grósa lasata preste pólele muntiloru pe unde a duratu mai multe óre, magiarii i-au creditu de adeverati luptatori. Asia pe candu o parte mare din tirailerii vrasmasiloru isi indreptà inpuscaturile mai virtosu asupra aceloru lucruri neinsufletite, óstea romanésca se forma din nou in flanculu magiariloru in colóne de atacu si dupa unu atacu curagiosu intreprinsu dintr'odata din mai multe parti, vrasmasiulu dupa marii perderi din partea lui a fostu luat pe fuga si gonitu pàna la Teiusiu. Preotii romanesci cei credinciosi s'au purtatu si cu acésta ocaziune precum se purtasera mai preste totu, sau punendu-se in fruntea poporului armatu sau ajutandu operatiunile militare prin tóte mijlócele càte le stateau prin putintia si chiaru cu pericolulu vietii. Mai multi preoti s'au incumetatu a strabate cu alimente si cu beuturi pàna in liniile romaniloru luptatori. Éra preotulu din Mesente a caditu in manile magiariloru, apoi fù maltratatu cu pumnii si cu lovituri de sabii atàtu de cumplitu, incàtu a caditu la pamentu aprópe mortu, dupa aceea aruncandu-i se in gátu unu streangu si legatu cu capetulu celalaltu de unu caru in acea stare fù tñritu dela Aiudu la Turd'a, de acolo la Clusiu unde fù aruncatu in temnitia. Elu ar fi fostu spendiuratu nesmintitu, daca curendu dupa aceea trupele imparatesci comandate de locotenentu colonelu Urbanu

nu ar fi ocupatu Clusiulu dupa care acelu nefericitu fii eliberatu.

Aflandu-me in Zlatn'a primisemu o scrisóre dela locotenentulu Siandru cu in care imi cere ajutoru própétu contra magiariloru, cari se preparau se lovésca de nou lagarulu dela Cricau. Eu i-am trimisu indata ajutoriulu cerutu, éra dupa aceea plecaiu la Alba-Jul'i'a unde fusesemu chiebatu de càtra comandantele acelei cetati. Dupa-ce am primitu dela elu instructiuni noue, intorcendume de acolo am plecatu la lagarulu dela Cricau. Aici capitanulu Gratze mi aduce porunca se operediu poporulu armatu càtra Aiudu, Vintiu de susu si Turd'a. Noi pacificaramu puçinu si inaintaramu mai departe càtra Vintiu de susu, unde aflaramu partea cea mai mare a orasiului arsa. De acolo trecuramu la Turd'a, unde ne iesi inainte in capulu orasiului o deputatiune, care asculta conditiunile de pace si le primi, dupa care noi din partea nóstra steteramu buni pentru securitatea persóneloru si averiloru. Aici ne impreunaremú corpulu de armata comandatu de generalulu Gedeonu.

Cu acésta ocaziune me simtiu indatoratu a-mi face declaratiunile mele asupra purtarei poporului romanescu armatu pe timpulu operatiuniloru din Valea Muresiului, si acésta cu atátu mai virtosu, cu càtu din óresicare parte ómenii sunt fórté aplicati a defaimá pe lancerii romanesci la tóte ocaziunile. Desi magiarii in Valea Muresiului si mai virtosu in regiunea de Aiudu au comisu in contra Romaniloru cele mai revoltátóre atrocitati, scene de omoruri si taciunarii, totusi romanii la intrarea loru in Aiudu s'au purtatu cu atáta umanitate, in càtu nici-unu singuru cetatiénu n'a avutu nici cea mai mica cauza de a se plange despre ei, ceea ce trebue se relevamu cu atátu mai virtosu in laud'a romaniloru cu càtu gardistii sasesti carii au mersu in

Aiudu in urm'a romaniloru, pentru-cá se stea acolo in garnisóna, s'au distinsu prin scene spurcate de spoliatiuni si rapacitati, ceea ce deregatorii orasiului au si adusu la cunoscinti'a comandantului generalu intr'o reclamatiune inaintata in scrisu, pe candu in aceiasi scrisóre aloru comparandu purtarea sasiloru cu a romaniloru pe acestia tocmai din contra i-au descrisu cá pe aceia, cari sau purtatu de modelu (musterhaft).

Unii voru se arunce si incendiulu dela Vintiu de susu in spinarea romaniloru. Precum observaiu eu mai susu, pe candu amu ajunsu noi la orasielulu acela, l'amu aflu arsu mai de totu si desiertatu de locuitori. Totu acolo descoperiramu o multime de romani morti, aruncati de càtra magiari in nisce gropi de varu si innecati acolo diabolosce apoi si trupuri mórte infierate si ciungarite de ale unoru preoti romanesci, ocasiune prea de ajunsu spre a inpintena resbunarea romaniloru. — Dupa o investigatiune stricta facuta la façia locului, capitanulu Grätze s'a simtitu obligatu a raporta, cà numitului orasielu nu romanii ci magiarii i-a datu focu atunci, candu au aflu cà se apropie romanii.

Purtarea ceteloru romanesci armate a fostu asia de exemplara, încátu ele au sciutu se castige chiaru si increderea magiariloru carii sciau, câte atrocitati au comisu in contra loru. Asia intre altele, magiariloru din Aiudu cari fugisera la Turd'a, voidu a se întórce acasa li s'au datu chiaru la cererea loru gardisti romani dintre bravii Albaceni pentru aperarea persónei loru; totu asia insusi generalulu Wardenner a cerutu dela mine prin primu-locotenentele Tapaviczá gardisti romani cá se apere curtile si averile aristocratiloru. Aceste ar fi se se ia in consideratiune celu puçinu intr'atàta, cà la catastrof'a mai de apoi dela Aiudu se nu se dea credie-mentu prea usioru la calumniile vrajmasiloru poporului

romanescu, ci cercetandu-se fără preocupatiune adeveratele cause ale tristei catastrofe se fia ascultate fără pasiune si raporturile respectivilor comandanti ai poporului armatu.

Eu dela Turd'a am mersu la generalulu Wardenner in Clusiu; de aici inse am fostu trimisu la colonelulu Losenau spre a'mi luá instructiuni noue. Dela acesta luai porunca, cá eu cu poporulu meu armatu se mergu in ajutoru armatei imperiale care operá càtra Huiedinu.*) Dupace inse ómneii mei absentasera prea multu dela casele loru si suferisera strapatie preste mesura, 'i am lasatu acasa pe câteva dile spre a pausa si a se capui (a se provedea) pentru érn'a cea aspra si pentru operatiunile ce au se urmeze, cu vestminte necessare si cu victualii. Dupace le-am pusu terminu de di si loculu readunarei, m'am intorsu si eu insumi la Campeni si de acolo la Abrudu. Aici am convenitu eu mai ántaiu cu capitanulu Ivanovich, care dupa cum prepui eu ar fi avutu missiunea se 'mi ajute mie la conducerea poporului armatu cá oficiaru cu esperientia si se faca causei imperatesci servicii esentiale, din nefericire inse eu trebue se marturisescu, cà densulu n'a lucratu asia precum se va vedea mai josu.

Aci trebue se me ocupu mai ántaiu de operatiunile lancerilor detasiate de càtra bravulu prefectu Buteanu asupra Huiedinului. Dela inceputulu lui Novembre adusesese o parte a poporului seu armatu in castrele dela Teiusiu, pentru-cá unindu-se acolo cu celalaltu poporu adunatu sub arme se operedie asupra Aiudului si mai departe in Valea Muresiului. Unu altu despartimentu alu armatiloru sei constatatori din 3 mii cu doue tunuri de lemnu sub comand'a tribuniloru Dionisie Daravanu si Joanu

*) Banffy-Hunyad dela Clusiu in susu.

Chorchiesiu, ilu trimisese din comitatulu Zarandu asupra Huedinului cu instructiune, cà sau acolo sau la Laculu Negru (Fekete tó) se oprésca pe magiarii carii plecasera din Ungari'a spre Clusiu. Dar fiindu-cà ómenii au trebuitu se mai petróca doue dile in munti, pentru-cá se'si faca glóntie, asia acea trupa a sositu prea tardiu pentru-cá se póta ocupá positiunea dela Laculu Negru. In 7 Novembre ai nostrii dederu façia cu vrajmasiulu la satulu Zam-Sant-Craiu la provocarea din partea romaniloru cá se depuna armele si se se retraga in pace, magiarii respunsera cu descarcaturi din pusci, dupa care ai nostrii se retraseru in positiunea ce luasera mai dinainte, in dosulu siantiuriloru ce se aflau la marginea satului si erau acoperite cu paie; de acolo respunsera ei la foculu vrajmasiiloru. Dupa o lupta scurta vrajmasiulu fù respinsu, batutu si alungatu. Satulu a si inceputu se ardia cu flacari din cauza cà paiele dela garduri se aprinsesera in timpulu luptei, unu ventu tare dusesse foculu asupra caseloru vecine si asia satulu se aprinse. Case câte au remasu in acea di crutiate de focu, in urmatória di le-au aprinsu magiarii. — In acea nópte venindu-le magiariiloru trupe próspete din Ungari'a intr'unu ajutoru, asia intariti in 8 diminétia atacara din nou pe poporulu armatu. Din lipsa de munitiune romanii nu s'au potutu tñé multu; ci au fostu respinsi si goniti pâna in muntii vecini. Asia scopulu acelei expeditiuni se perdù.

Conformu insarcinarei date mie de càtra colonelulu Lozenau am adunatu poporulu armatu din nou la Campeni, unde alegèndu-mi eu 1500 de ómeni, intre cari 250 cu pusci si toti ceilalti armati numai cu lanci am plecatu cu acestia si insotitu de capitanulu Ivanovich pe la finea lui Novembre preste munti càtra Huedinu. In 4 Decembre ajunseramu la Secuielu. Aici inpartiiu indata ómenii ocupandu comunele de prin prejuru.

Albacenii si Bistranii fusera postati la comun'a Rogoselu, cá la punctulu celu mai importantu.

Dupa acestea plecaiu cu capitanulu Ivanovich la colonelulu Lozenau in Huiedinu, unde i dedui raportu despre calitatea trupei mele si despre dispositiunile luate de mine la Secuielu. Aici s'a decisu cá in nóptea de 6 spre 7 Decembre se atacu cu ómenii mei pe insur-genti dincócè de Laculu Negru la satulu Sebesiu, daca voiü reusi cá se aruncu anteposturile loru atunci se atacu lagarulu loru principalu, spre care scopu mi se si dede ajutoru 70 soldati regulati si unu oficiaru dela regimentulu Zsivkovits. Domnulu colonelu imi promise cà va plecá cu colón'a sa dela Huiedinu pe drumulu tierei inainte cá se atace pe vrajmasi. Eu in 5 Decembre m'am intorsu la Secuielu. Aici mi se dede raportu cà rebelii au poruncitu in satulu Bisingu, cá pe dio'a urmatóre se-i astepte cu 400 pàni si cu alte victualii si cà anteposturile nóstre puse la Rogoselu stau gata, cá in casu de a veni in adev eru rebelii asupra satului, se-i intimpine spre a-i respinge. Totu atunci anteposturile mele au prinsu 2 insur-genti cari ne deder a unele informatiuni despre numerulu si positiunile vrajmasiului, dupa care eu i-am trimisu la colonelulu Lozenau.

Dio'a de 6 Decembre o destinasemu spre a recunósce positiunile vrajmasiului si a face preparative pentru nóptea urmatóre; in aceiasi di inse pe la 10 óre diminétia luaiu dela unulu din Rogoselu scirea, cà Albacenii si Bistranii postati acolo au plecatu spre Visiagu cá se intimpine trup'a de recuisitiuni a magiariloru care inca plecase in acea directiune.

Eu incalecai indata si insocitu de càtiva calareti alergaiu càtra acelu satu, dar' mai àntaiu provocaiu pe capitanulu Ivanovich cá se 'mi urmeze si elu cu trup'a

principala si cu soldatii regulati in marsiu fortiatu, din cauza că eu nu eram informatu despre marimea trupei de recuisitiune. La distantia de unu patraru de óra dela loculu bataliei me intimpina unu altu cursoru cu scirea placuta că trup'a rebela de recuisitiune a fostu nimicita cu totulu de cătra romani. Dupa acestea visitandu eu loculu bataliei am aflatu acolo 35 insurgenti morti, că-ci numai 4 sau 5 au potutu scapá cu fug'a, éra noi am avutu numai doi raniti usiori. Cu ocaseiunea acésta s'a distinsu prin barbatie si bravura betranulu septuagenariu Mateiu Filipu din satulu Albacu, carele servise mai inainte in armat'a imperatésca si inaintase de sergentu. Acesta a fostu conducetorul Albaceniloru in acea lupta si in acea calitate densulu a provocatu pe conducetorul trupei rebele de recuisitiuni cá se depuna armele. Acesta in locu de a se predá a comandatu ómeniloru sei „Focu“! atunci inse alaturandu-se de curagiosulu Filipu unu altu albaceanu anume Ispasu si prin unu glontiu resturna pe oficiarulu de insurgenti la pamentu, mai inainte de a fi avutu ómenii sei timpu se pusce.

Prin acésta trup'a vrajmasia vení in disordine. Unu alu treilea albaceanu anume Alexe, fàra cá se aiba pusca apropiendu-se prin stratagema de o céta de 12 honvedi smânci din màn'a unuia pusc'a incarcata, ilu inpuscà cu aceea si se întórse nevatamatu la trup'a sa.

Preste puçinu ajunse si capitanulu Ivanovich cu trup'a principala si afla cele intemplete, éra eu inaintaiu raportu cătra colonelulu Lozenau despre resultatulu bataliei. De aci noi lasaramu la satulu Visiagu pe Scarisioresni cá se tîna strimtórea de cătra Bologna si inaintaramu cu tóta ceialalta trupa cătra asia numitululu Vervu-lui-Traianisiu. La apropierea nóstra anteposturile rebeliloru s'au retrasu de pe numita culme mai departe

in vale. Ajungendu pe Traianisiu eu observaiu capitanului Ivanovich: „cà ataculu de nópte decisu a se face atunci nu se mai póte executá, pentru-cà apucase a inserá si cà nu avusesemu timpu cá se facu o recunóscere exacta; preste acésta vrajmasii erau informati despre noi prin lupt'a descrisa mai susu si prin retragerea anteposturilor proprie prin urmare, cà eu nu potu semi espui ómenii mei in regiuni necunoscute la pericolulu unei lupte de nópte cu unu vrajmasiu bine armatu“. — Asia eu deciseiu cá se amanamu acelu atacu pe un'a din noptile urmatóre, informaiu totuodata si pe colonelulu Lozenau despre acésta, aratandu-i si temeiurile acelei modificari de planu. Cu tóte acestea capitanulu Ivanovich voiá se induplece pe cét'a de lanceri, cá si in contra vointiei mele se incerce ataculu de nópte, ceea ce inse nu i-a successu. Dupa acestea eu m'am indepartatu cá se dormu.

In alta di la 7 Decembre visitandu eu acea regiune audiui dintr'odata bubuitu de tunu. Nu sciam ce insemnéza acésta, éra mai tardiu aflaiu cum-cà capitanulu Ivanovich fâra a-mi face mie cunoscutu, a pusu cá cele 2 tunuri de lemn se le dea din culmea Traianisiului in vale si apoi cu acele a deschisu foculu contra posturilor de insurgenti pentru-cá se-i sparie; cea ce inse nu ia successu pentru-cà vrajmasii erau dejá pregatiti si afara de acésta au intielesu tóta naucia intreprinderei. Pâna a nu fi eu informatu cum trebuíá despre acelu atacu, veni la mine tribunulu Clemente Aiudanu cu raportu, cà lupt'a lanceriloru contra magiariiloru s'a si inceputu. Pe candu alergamu eu spre locul de lupta pe cei 70 soldati ii vedeamu din departare cum se retrageau cu tunurile. Preste 10 minute le urmara si lancerii. Vrajmasii intariti din ajutóre noue inaintau totu cu mai mare curagiu si avuramu a multiami

numai braviloru venatori romani că, calarimea vrajmasia n'au taiatu prin lanceri carii se retrageau. Acei venatori adeva traseră asupra loră atentiunea cavaleriei vrajmasie și cu tîntirea loră sigura îi tîneau în locu. Acum înse venatoriloră le lipsi munitiunea mai de totu și erau în pericolu de a fi incunjurati. Atunci eu le trimisei pe tribunulu Clemente Aiudanu ajutoru carele i-au și adusu înapoi cu fericire. Eu încă totu mai credeam că acelu atacu n'a avutu altu scopu decătă că se se apere positiunea luata în sêra de mai înainte. De aceea rugaiu pe capitanulu Ivanovich că se se oprêsca pe culmea Traianisiului pentru-că acea positiune eră fôrte buna și noi puteam se resbatemu de acolo ori-ce atacu; elu înse respunse că elu nu pôte se ecspuie la pericolu pe soldatii regulati și nicidecum nu l'am potutu înduplecâ se stea pe locu. Prin acêsta s'au descurajatu și lancerii și noi amu trebuitu se ne retragemu cu totii. Căndu au ajunsu susu pe Traianisiu, soldatii au începutu se fuga; lancerii asemenea și încă în doue directiuni, unii cătă Secuielu, éra alti cătă Rogoselu, După ce d'ântaiu am trimisu pe tribunulu Clemente Aiudanu că se-i readune, după cei din urma m'am luatu eu și i-am adunatu la Margau. Perderea nôstra a statu din cătiva raniti, din contra vrajmasii avura se suferu multu prin glóntiele venatoriloră carii nimereau fôrte bine. Perderea loră pôte se fia fostu până la 40 sau 50 morti și totu atăti raniti. Din contra capitanulu Ivanovich a aratatu în Huedinu numerulu mortiloră magiari fôrte exageratu. N'are se fia cineva celebritate militara pentru-că se pricêpa, că acelu atacu (din partea lui Ivanovich) a fostu fôrte neintieleptu pentru-că: a) vrajmasiulu preste de 3 ori mai numerosu și multu mai bine armatu a fostu preste totu fôrte privighiatoru; a) pentru-că întrêga operatiune din partea nôstra a fostu îndreptata numai

spre centrul trupei vrajmasiesci, erá asupra aripelor ei nu s'a luatú nici-o dispositiune; c) pentru-cá colonelulu Lozenau nesciindu nimicu despre acésta operatiune, nici n'a potutu se-i dea ajutoru de pe drumulu tiei cu trup'a sa principala conformu intielegerei anterióre. — Urmarile acestui atacu nesocotitu au fostu arderea satelor Traianisiu si Visiagu, pentru unu timpu cale deschisa mai departe in launtrulu tiei pentru insurgentii ce veneau din Ungari'a si apoi descuragearea poporulu armatu.

In 8 Decembre am calatoritu la Huiedinu. Capi-tanulu Ivanovich apucase a merge acolo inaintea mea, si pentru-cá se se spele pe sine a datu colonelulu Lozenau unu raportu falsu pe care eu am trebuitu se 'lu infrangu. Bunulu colonelu m'a consolatu pe mine cu cuvintele: „nemo semper vincit, sed et vincitur“ (nimenea nu invinge totudeauna, ci este si invinsu).

Dupa 2 dile am raportatu colonelulu, cá pe poporulu armatu si stationatu la Margau am trebuitu se'lu lasu acasa pentru lipsa de victualii si pentru gerulu celu mare, éra dupa aceia mi s'a comisu, cá se adunu din nou poporulu armatu si se'lu trimitu la Huiedinu spre a stá in ajutoru la flanculu din stânga alu colónei care operá acolo. Asia eu luaiu dispositiunile necesarie pentru cá locuitorii din Secuielu si Visiagu se'lu informeze necurmatu pe colonelulu despre miscarile vrajmasiloru, si apoi am plecatu de acolo. Pe drumu cátra Campeni ajungendu la Ciunc'a, am priimitu unu raportu dela tribunulu Josifu Moga, care fusese stationatu la Offenbai'a, cá elu a plecatu cu despartimentulu seu la Huiedinu, dar' fiindu néou'a in munti fórte mare a apucatu calea pe la Clusiu, dupa care eu am si informatu indata pe colonelulu Lozenau.

Ajungèndu eu la Campeni, preste 4 dile am si pusu in marsiu o trupa armata de 1500 ómeni, intre cari 70 venatori sub comand'a tribuniloru Nic. Corchesiu si Clemente Aiudanu. Acea trupa brava facù drumulu fórte greu in capu de iérna prin munti in 3 dile, éra in 19 Decembre ajunse aprópe de Huiedinu. Acolo acei tribuni primira dela generalulu Wardenner ordinu, cá anteposturile loru se le inpreune cu ale trupei regulate ceea ce densii au si facutu indata. Acum inse tribunii cerura dela generalu munitiune pentru trup'a venatoriloru ; li s'au facutu inse numai promissiunea, cá in casu de atacu din partea magiariloru lancerii voru fi sprijiniti de càtra trup'a regulata. Cu vreo doue dile mai tardiu anteposturile tribuniloru mei i-au insciintiatu, cá rebelii inaintéza cu putere considerabila in contra loru. Atunci ei indata si trimisera cursori la Huiedinu. Dar generalu Wardenner fàra de a încercá cea mai mica resistentia si fàra a insciintia pe comandantii numeróseloru cete romanesci adunate acolo din tóte partile s'au si retrasu din cause cunoscute numai lui. Pàna se ajunga scirea despre acea retirada misteriósa la tribunii mei, densii au si fostu atacati de càtra unu despartimentu alu antegardei vrajmasie. Venatorii romani au respunsu focului cu tarie si s'au retrasu in ordine buna spre munti, acoperindu si retragerea celuilaltu poporu armatu. Tribunii mei au fostu asia de fericiti, cá se scape cu despartimentulu loru numai cu perderea unui mortu si a càtoru-va raniti. Din contra despartimentulu ce stetese sub comand'a tribunului Josifu Moga a avutu o sórte tragica. Ajungendu acésta trupa de lanceri la Huiedinu si comandata a sprijini flanculu dreptu alu armatei de operatiune, acolo au tñutu cu destula lauda 2 batalii cu vrajmasii. Dupa retirad'a lui Wardenner dela Huiedinu si a colonelului Urbanu dela Clusiu numitulu tribunu

s'a retrasu la inceputu in directiunea pe care o luase acesta, éra la Boncid'a trecendu Somesiulu apucà pe numita Campie càtra Barei si Gadalinu cu scopu de a scapà in muntii tribunatului seu. Dar candu se vediu infestatu preste totu de vrajmasi, isi parasi trup'a si se întórse inderetu la colonelulu Urbanu. Pe candu centurionii ajunsesera cu lancerii loru pe drumulu tierei dintre Turd'a si Clusiu, intre comunele Ture si Comitigu inconjurati din tóte partile de vrajmasi cá la o suta de insi fura omoríti, cá la 200 prinsi apoi dusi in captivitate la Clusiu, éra de acolo la Oradea mare; restulu se respandi in munti si asia ajunsera unulu câte unulu in starea cea mai de compatimitu la familiile loru.

Intr'aceea eu alergai la Sibiiu, pentru-cá acolo se me informezu despre starea lucruriloru si se mijlocescu la comand'a generala luare de mesuri necesarie pentru trebuintiele poporului armatu care luptá in munti, apoi totu in acea luna Decembre me intorseiu acasa.

Pe la inceputulu lui Ianuaru 1849 am primitu dela comitetulu romanescu de pacificatiune sub Nr. 830 dtto. 29 Decembre 1848, ordinulu comandantelui generalu, cá se concentramu o putere armata considerabila in centrulu muntiloru. Éra necesitatea acestei mesuri erá de sinesi invederata, si noi, adeca eu cu prefectii Buteanu si Balintu o intielesesaramu inainte de acea porunca, de aceea si luaseramu dupa putintia dispositiunile necesarie in buna intielegere comuna. Cà-ci adeca dupa ce trupele impéritesci erau concentrate intre cele mai insemnate orasie sasesci de prin fundulu regiu si imprejuru de secuime si in urmarea operatiuniloru traganate in contra secuiloru si dupa intardierea neexplicabila cu desarmarea loru, muntii erau mai din tóte laturile blocati, noi trebuiamu se tînemu centrulu cu o trupa considerabila totudeauna gata de bataie,

pentru-cá se putem trimite regulatu ajutoru la strimtorile cele mai indepartate a le muntiloru unde bataliile erau de tóte dilele.

Strimtorile de munti din comitatulu Zarandu le aperá prefectulu Buteanu, omu tocma pe atátu de cultivatu precum si neobositu, totuodata si administratoru alu acelui districtu. In decursulu luniloru Ianuariu, Februaru, Martiu densulu a avutu a se bate necurmatu cu vrajmasii si eu am trebuitu se'lu ajutu mereu cu trupe próspete. Càtra Turd'a si Clusiu au ocupatu si aperatu muntii cu multa bravura curagiosulu si prevedietorulu prefectu Balintu, parochulu dela Rosi'a de munte. Au cerutu si acesta si a primitu dela mine mai de multe ori ajutoru. Celelalte puncte am avutu se le aparu eu. Apararea passuriloru de càtra Aiudu si Teiusiu o am datu sub comand'a vice-prefectulu meu preotulu Prodanu Probu, tata la o familie saraca, care mai tardiu fú arestatu in urmarea unoru inculpari neadeverite, si pàna astadi inca totu mai geme neascultatu in temnitia pàna candu chiaru si rebelii au fostu ascultati pretutindeni si li s'au comunicatu sententia! La Ponorulu-Remetei am aplicatu mai àntaiu pe tribunulu Mateiu Nicola din prefectur'a prefectulu Balintu, éra mai tardiu pe tribunulu meu Vas. Fodoru. Passurile de mare importantia dela Albacu, Marisielu si Somesiulu rece de càtra Huiedinu si drumulu dela Oradea mare la Clusiu au fostu aparate cu bravura si perseverantia admirabila de càtra bravii locuitori ai numiteloru sate. Eu i-am incurajatu din timpu in timpu trimitiendu-le conducetori si trupe ajutatóre spre a se sustiné. Pe la tóte acelea puncte s'au intemplatu loviri dese intru care romanii au datu probe rari de eroismu, devotamentu, perseverantia, credintia si alipire fàra exemplu càtra imperatulu loru si càtra integritatea

monarchiei. Dintre bataliile intemperate la punctele numite mai in urma, de càtra Huiedinu voiu atinge aci in scurtu pe unele din cauza cà sunt memorabile.

In 3 Ianuariu au fostu atacatu satulu Riu-Callatei situatu nu departe de Marisielu de càtra 1000 magiari comandati de càtra unu anume Geley din Giula Ungariei; ei aveau si unu tunu. Optudieci de barbati tineri din acelasi satu, carii fusesera comandati cá se apere strimtórea de munte au tînutu pe locu trup'a vrajmasia in timpu de 4 óre pàna candu sermanii locuitori isi asigurara puçinele loru averi mai departe in munti; éra dupa aceea s'au retrasu si ei din lipsa de munitiune. Rebelii au si prefacutu indata satulu in cenusia. Perderea Romaniloru au statu numai din 2 raniti, din contra vrajmasiulu a avutu multi morti si raniti, dar' nu se scie càti.

In 26 Februariu au esitu din satulu Gelau*) 600 honvedi asupra comunei Marisielu. Ómenii scosi din partea nóstra din acelasiu satu in contra loru au intimpinatu pe vrajmasi la asia numitulu Verfu-Betranei. Lupt'a a duratu 6 óre cu norocu schimbaciosu, in fine rebelii fiindu respinsi au si fostu fugariti pàna la Gelau. Ei au lasatu pe locul de lupta 13 morti, numerulu ranitoru nu este cunoscutu: aceiasi au fostu incarcati de càtra ai loru pe 4 care. Bravii Marisieleni au avutu se'si deplanga 6 morti, éra 4 case si 3 apertinentie economice li s'au arsu precum si 30 capete de vite cornute li s'au luat.

Spre a'si resbuná de acea perdere, in 12 Martiu au plecatu éra 1600 honvedi si alti soldati de ai rebeli-

*) Gelau (Gyalu) a fostu castelulu celui din urma duce romanescu Gelu carele in an, 904 a fostu omorítu de càtra ducele magiaru Tuhutum.

loru asupra Marisielului. Pazitorii dela cordonu au in-sciintiatu pe locuitori despre pericolulu ce se apropiá, dupa care barbatii buni de arme adunandu-se indata se impartira in 3 colóne si ocupara aprópe de satu 3 puncte din cele mai importante. Totusi pentru-cá se póta resiste la unu vrajmasiu atátu de numerosu cu óresicare sperantia de resultatu, s'a aflatu de lipsa a'lu seduce se créda, cà are a face cu o putere mai considerabila.

Deci atátu spre alu spariá càtu si spre a observa mai bine pe vrajmasiu si la momentulu oportunu a dá semnu de unu atacu generalu, a fostu de necesitate imperiósa, cá din culmea muntelui Grohotu se se faca o demonstratiune; dara ocuparea puncteloru celoru mai importante au cerutu activitatea toturoru barbatiloru buni de arme. Atunci inse spre a face acea demonstra-tiune se imbiara femeile aceloru fii bravi ai muntiloru. Ele fusera in càtu-va organisate in graba mare, de comandanta a loru li se dete Pelagia Rosi'a, mam'a centurionului Rosiu comandante alu locuitoriloru acelei comune, éra modulu executarei acelei demonstratiuni fù decisu in comunu. Acele femei punendu-si in capu palarii de barbati si incalecandu tóte pe cai, au calaritu in ordine frumósa susu pe muntele Grohotu. Aci trebuie se observu, cà romancele din munti mergu calare tocma asia de bine cá barbatii. Acea trupa femeieésca ajungendu pe culme se imparti asia, încátu se remana nevediuata de vrajmasiu; numai Pelagia Rosia observá dela unu locu mai inaltiatu miscarile óstei vrajmasie. Candu a ajunsu acésta la locurile destinate mai dinainte, Pelagia Rosi'a sufla in buciumu, femeile calaretie esira din tóte partile la vedere, incepura se strige din resputeri si se pusera in miscare. Acesta fù pentru Marisieleni semnulu cá se atace dintr'odata. Ei se aruncara din tóte punctele

asupra vrajmasiului inmarmuritu si causara in liniile lui cea mai mare confusiune. Lupt'a fù scurta, pentru-cà vrajmasiulu nu s'a mai incercatu a se bate càtu mai virtosu a se salvá prin fuga. Elu lasá pe campulu de lupta 30 morti, intre cari unu capitanu si unu sergentu Vitéz-Lajos; ranitii lui au fostu incarcati pe 6 cara. Mai mare a fostu perderea vrajmasiloru la Somesiulu-rece pentru-cà acolo s'au inecatu la 100; dintre Mari-sieleni au fostu raniti numai 2 sau 3.

Intre lupte de aceste care se inoiau necurmatu mai la tóte punctele, pe la mediulu lunei lui Martiu noi prinseramu scirea importanta despre luarea Sibiiului prin Bem si preste puçine dile alta si mai puçinu priceputa despre desiertarea totala a patriei nóstre si pàna acum aspru cercata, de càtra trupele imperatesci si retragerea loru in tiér'a romanésca. Dela inceputu puçinu ajutati si in mania sacrificare inóstre tractati cu despretiu, vediuti cu neincredere, adese calomniati, ba inca si insultati, noi ne vediuramu dintr'odata dati prada furiei unui vrajmasiu barbaru. Impressiunea ce a facutu asupra munteniloru acelu evenimentu misteriosu nu se póte descrie, si nóue ni-au trebuitu timpu pentru-cá se-o paralisamu si se facemu locu altoru cugete mai placute. Din siesuri veniau in tóte dilele in munti, preoti romanesci, literati, oficiari ai poporului armatu, ómeni tineri vigurosi cari s'au subtrasu prin fuga dela assentare in trup'a rebele, sau de ceia asentati dejá, carii inse la prima ocasiune au desertatu dela steagurile rebele si au trecutu dincóce la fratii loru. Asia dara numerulu luptatoriloru se inmultiá pe fiacare di, precum si inteligentii capabili de a ne ajutá cu cuventulu si cu faptulu. Pentru inbarbatarea spiriteloru au adaosu multu venirea in muntii nostrii a prefectului Axente Severu cu una mie de lanceri dis-

ciplinati si cu 200 de venatori bine esercitati, din cauza că faima curajului si a barbatiei sale strabatusé până la fiii muntiloru. Totuodata ne venira din strimtorile de munti care se aflau in prefectur'a mea sciri favorabili. Asia intre altii tribunulu Vasilie Fodoru care apará liniile de cordonu la Ponorulu Remetiei tnuse mai multe loviri fericite cu vrajmasiúlu.

In 30 Martiu dupa o batalie de 2 óre la Dismallu densulu batu cu 60 de venatori o companie de honvedi si o goni până in drumulu tieiei. Vrajmasiulu lasá pe campulu de lupta 3 morti, cum si o toba si tóta prad'a căta o adunase din aceea regiune. In 10 Aprile avú acelasi tribunu o batalie de 5 óre la Vladesci cu Banffy Ferencz care comandá 3 companii de honvedi. Vrajmasiulu fú batutu si luat pe fuga lasandu 15 morti pe locu; noi din partea nóstra amu avutu numai unu mortu si 3 raniti. Totu acestu tribunu a batutu pe comandantele rebeliloru Eglofstein in 15 Aprile la Piétra-taiata, in 24 in aceiasi luna la Piétra-lunga si in ambele acele loviri i-au ucisu 13 ómeni. Cruntulu vrajmasiu inse s'a distinsu atátu la inaintarea sa până la numitele puncte cătu si in timpulu retiradei sale prin cele mai revoltatóre scene de tecionarii si omoruri, ale caroru urme se voru vedea intr'o serie de ani.

In partea de cătra Huiedinu pe linia de cordonu a avutu si centurionulu Mateiu George in 6 Aprile la satulu Giurcutia o lupta victoriósa asupra comandantelui Buzgo, carele a atacatu cu putere considerabila acea comuna, a fostu inse respinsu cu o perdere de 45 morti. Bravii Giurcutiani avura se deplanga mórtea curajosului Stanu George, care lasa o veduva saraca cu mai multi prunci.

Dara tóte aceste successe nici pe departe n'au fostu de ajunsu pentru-cá se prepare munteniloru dile

placute de pasci, care romanilor li sunt asia de scumpe. Prefectulu Axente Severu dupa mai multe batalii victoriose se vediu silitu atatu din lipsa de munitiune catu si dinaintea unei puteri ponderante a se retrage totu mai multu in sinulu muntiloru asia, incatu elu in 15, 16 Aprile a trebuitu se lase Zlatn'a in manile vrajmasiului. Totu asia prefectulu Buteanu dupa incordari de necreditu a trebuitu se se retraga, incatu pe la finea lui Martiu si cu inceputulu lui Aprile comitatulu Zarandu se aflá mai totu in manile vrajmasiului. Incurajatu prin o scire care inse preste puçinu a esitu falsa, cá generalulu de artilerie Puchner s'ar fi intorsu cu óstea sa in Transilvani'a si ar fi trimisu unu batalionu spre comitatulu Zarandu, prefectulu Buteanu decise cá in 9 Aprile se atace Bradulu, care daca ar fi esitu bine, noi l'amu fi luat de basa pentru unu altu planu de operatiune comuna cátra Bai'a de Crisiu si Halmagiu. In casu de a reusi cu acestu planu comitatulu Zarandu intregu ar fi fostu eliberatu de vrajmasiu. Ursit'a inse a voitu altu-ceva. In acea di desu de diminétia pe la 3 óre Buteanu maneca. Eu i-am datu de ajutoru pe tribunulu Clemente Aiudanu cu unu despartimentu de lanceri. Acea trupa intréga stetea cá din 2 mii de ómeni impartiti in 3 colóne, cele 2 colóne din aripi steteau sub comand'a tribuniloru Clemente Aiudanu si Vintianu, centrulu erá comandatu de insusi prefectulu. O patrola trimisa de prefectu spre Bai'a de Crisiu i aduse scirea cá magiarii au plecatu intr'o alta parte si au luat directiunea spre a ataca pe Buteanu din dosu. Insielatu prin acea scire Buteanu se opri indata trimise totuodata ordinu tribuniloru cá se se retraga. Aiudanu primi ordinulu si se intórse innapoi. Vintianu inse inaietase pré tare, incatu curierulu nu l'a ajunsu. Elu sosise la punctulu, anumitu dede unu atacu fericitu asupra

anteposturiloru vrajmasie patrunse in orasielu si lupta càtu-va timpu barbatesce. Vediendu inse, cà elu nu este ajutat de nime si vrajmasii 'lu ataca cu putere totu mai mare, s'a retrasu si elu cu puçina perdere. Prin acèsta a cadiutu nu numai ataculu asupra Bradului, ci s'a nimicitu si planulu ulterioru de operatiune, apoi si vrajmasiulu din acea parte s'a facutu mai cutesatoru. Acestu atacu nereusitu a produsu o impressiune descurajátore asupra poporului armatu si in regiuni mai departate. Insusi Buteanu carele erá de toti admiratu si respectatu pentru activitatea sa esttraordinara desvoltata pàna atunci si pentru curajulu seu, acuma ilu perdù pe acesta precum si sperantia unui successu finale.

Ingrijarea locuitoriloru munteni a crescutu din imprejurarea, cà mijlócele de viatia se urcasera preste mesura in pretiu. Pe la pasci ferdel'a de grau (24 cupe) au costatu 4 fl., ceva mai tardiu 5 fl. moneda conventionala, éra cup'a de sare 1 fl., mai tardiu 1 fl. 20 cr. m. c. Comunicatiunea cu siesurile tierעי incetase cu totul cu multu mai inainte. Lucratorii mineloru inca nu erau in stare se castige nimicu, pentru-cà in bai nu se mai lucrá, éra aceia cari aveau ceva auru nu'lu puteau schimbá. Magiarii in Abrudu devenisera din di in di totu mai indrasneti si intrigau pe sub ascunsu atátu ei insi, càtu si prin unii romani magiarisati si prin oficialii camerali, cá se demoraliseze pe poporu asia, încátu eu intre lunile Aprile si Maiu ajunsesemu cá se fiu numai cu numele prefectu in Abrudu.

Separati de tóta lumea, parasiti si uitati traiamu in nesciintia totala despre starea lucruriloru in afara de munti. Vrajmasii isi inoisera incordarile loru si nu se retrageau dela nici-unu sacrificiu; numai cá se póta strabate in sinulu muntiloru, ei adeca sciau bine, o si marturiseau pe façia cà ei nu potu pune màn'a pe

cetatea Alba-Juli'a pe câtu timpu muntii nu se afla in potestatea loru. Cu tóte acestea, pe acestu timpu nu se aflau in manile luptatoriloru nostrii din munti mai multe decâtu 1300—1400 arme de focu, si lips'a de munitiune erá atátu de mare, încátu au trebuitu se se ia cele mai riguróse mesuri in contra acelorora, cari aru cutesá se pusce afara din lupta. Asia dara starea nóstra erá in totu respectulu critica. Numai capitanulu Ivanovich se parea cà n'are alta grija in Abrudu decâtu se manance si se beie pe spesele locuitoriloru. Din mediulu lunei Decembre candu s'a intorsu dela Huiedinu, pâna in lun'a lui Maiu a traitu fàra nici-o ocupatiune in Abrudu. In privintia evenimenteloru câte se intemplau afara din Abrudu elu remase cu totul passivu si nesimtitoru. Numai odata pe la mijloculu lunei Januariu s'a potutu înduplecá la rugarea prefectului Buteanu, cá se mérga in Comitatulu Zarandu, unde n'a folositu nimicu decâtu cà petrecea in certe necurmate cu ómenii din imprejurimea prefectului. Dar a treia di ne mai placèndu-i acolo s'a intorsu éراسi la Abrudu cá se'si petróca precum se aratase mai susu.

Pe candu eu si cameradii mei luptamu in strimtorile muntiloru cu vrajmasiulu armatu, éra inlauntrulu loru cu calamitatile mai susu aratate, veni in cot. Zarandu Joanu Dragosiu deputatu la diet'a unгурésca din Ungari'a. Cà-ci atunci dupa ce gubernulu unгурescu s'a convinsu cà trupele sale nu potu se sparga cordonulu trasu de romani imprejurulu muntiloru au decisu cá se ajunga la scopu pe calea negociatiuniloru. Gubernulu proiectase, dupa cum s'a adeveritu mai tardiu, planulu de a ocupa in centrulu muntiloru vre-unu punctu acomodatulu si prin aceea se traga pe luptatori dela strimtorile cele mai din afara in launtrulu muntiloru, se se slabésca liniile cordonului si asia se deschida in tóte

partile calea in munti. Negociatiunile aveau de scopu numai a masca esecutarea acestui planu. Gubernulu a alesu spre acestu scopu pe deputatulu Dragosiu, unu romanu de sentimente magiare. Prefectula Buteanu primi in 23 Aprile o scrisóre dela Dragosiu din Bradu cu dat'a 19 a. l. adressata totuodata si mie, in care eramu invitati la o conferentia spre scopulu unei invoeli salutarie. Eu venii la Abrudu chiaru in aceiasi nópte, dupa ce am cetitu scrisórea o am comunicatu si prefectului Axente Severu, care tocmai pe atunci se aflá in Abrudu. Acesta declara indata cá din tóta acea conferentia nu se va alege nimicu, din cauza cá principiile magiarismului Kossuthianu sunt cunoscute; apoi romanii au avutu ocasiune de a se convinge despre credintia un-gurésca, si in dosulu acestei conferentie póte fi cá este ascunsu altu ceva; de aceea elu este de parere cá invitarea se nu fia primita. Elu incheia cu cuvintele: „Timeo Danaos et dona ferentes!“ Din contra cei mai multi au fostu de opiniune, cá o convorbire cu Dragosiu daca n'ar folosi, de siguru cá nici n'ar stricá. In 25 Aprile plecaramu la Mihaileni adeca cu prefectii Buteanu si Dobra, fostulu prefectu din Campia preotulu Vladusiu, vice-prefectulu meu Boieriu si inca alti càtiva. Acolo conveniramu cu Dragosiu. Scopulu meu adeca au fostu cá se aflu câte-ceva despre starea lucrurilor din afara de munti; pe lãnga acésta eu eramu de parere, cá in consideratiunea starii nóstre descrise mai susu in care ne aflamu in munti, unu armistitiu ne ar fi folositoru in multe privintie. La posibilitatea impacarei cu magiarii eu unulu nici pe departe nu am cugetatu.

Ablegatulu Dragosiu luà cuventulu si intr'o oratiune maiestra zugravi situatiunea lumei in colori magiare. Elu dise: „Capital'a Ungariei este recucerita,

Ungari'a întréga este curatita de soldati nemtiesci, armele magiare preste totu victorióse, Feldmarschall Windischgrätz revocatu si exilatu, camaril'a umilita; in Vien'a ferbere mare, Galiti'a întréga in arme si preste puçinu se va tîné unu congressu europeanu dela care Kossuth astépta renascerea Ungariei, cu atátu mai virtosu cà Austri'a are se fia desfiintiata, éra de rege alu Ungariei este designatu ducele de Leuchtenberg ginerele imperatului Russiei. Dela consideratiunile aceste Dragosiu trecù la starea natiunei romane si observa intre altele: „Cà cabinetulu dela Vien'a indata dela inceputulu resboiului civilu in urmarea intrigeloru sasesci totudeauna au cotitu pe romani mai inapoi, cà pe candu elu dedea sasiloru arme romanii lasati in adinsu fàra arme au fostu dati victima furiei magiariloru, cà russi au fostu chiemati in tiéra numai cà se apere pe sasi, cà in constitutiunea din 4 Martiu nici cu o silaba nu este vorba de natiunea romanésca, de si devotamentulu ei a fostu fàra esemplu, candu din contra pentru sasi carii nici mai inainte n'au facutu nimicu, éra acum au depusu armele si au recunoscutu pe guvernulu magiaru, li s'au facutu o tiéra sasésca, de unde este invederatu cà au de scopu, cá in Transilvani'a se ridice elementulu germanu successive pe mormentulu celorualte si asia mai de parte. Asia dara este necesitatea suprema de a insufflá spiriteloru iubire de pace, cà-ci romanii ar trebui se pricépa, cà ei sunt insielati si cà in fine densii totu voru trebui se cadia.

Acésta a fostu aproximativu coprinsulu oratiunei sale.

Buteanu, carele precum s'a observatu si mai susu desperase cu totulu de reusit'a causei nóstre si Dobra unu advocatu eruditu, carele si elu nu erá mai bine dispusu, purtau numai singuri conversatiunea cu able-

gatulu, éra acesta spre a ajunge la o invoiéla definitiva a pusu de prima si categorica conditiune depunerea arme-loru si extradarea lor, éra acésta o esplicá asia, cà gard'a nationala se fia desarmata din ambele parti si resboiulu se fia purtatu numai cu trupe regulate. Eu observaiu lui cà acestu poporu insielatu fórte de multe ori de càtra magiari nici armele nu le va dá din màna, nici nu va suferi vreodata cá orasielae si satele muntene se fia ocupate de soldati magiari, si am mai adaosu, cà acilea póte fi vorba celu multu numai de unu armistitiu.

Ablegatulu replicà cà elu pentru asia ceva nu este auctorisatu, intre aceea densulu va face raportu la comandantele din comitatulu Zarandu si chiaru la Kossuth, apoi va si plecá indata la Debresinu, pentru-cá se auda parerile lui Kossuth si se aduca in scrisu concessiunile care pe romani se-i póta indestulá. Dupa acésta convorbire ablegatulu a si plecatu, a promisú inse a se întórce in câteva dile. Din acésta convorbire aflaiu eu, cà magiarii din Abrudu, de si ei au fostu aperati de càtra romani, tractati amicabili si cu multa crutiare din Octobre 1848 pàna la venirea lui Hatvany adeca mai multu de 6 luni, totusi ei in totu timpulu acela au tînutu corespondentie secrete cu fratii loru din Ungari'a si mai virtosu cu comandantii, carii operau in vecinatate anume si cu maiorulu Csutak, comandantele dela Bradu, pe acestia densii ii informau cu tóta diligentia despre starea nóstra si insistau neincetatu cá dupa atàta asteptare trupele magiare se intre in munti. Mai departe eu m'am convinsu cà si o parte a poporului din comunele invecinate érá intrigata de magiari si gata de a depune armele. Ceea ce mi se parea inse mai periculosu érá cà si vreo doi inteligenti cari pàna acuma luptasera cu noi in contra rebeliloru si carii aveau óresi care influentia erau aplecati la o invoire definitiva, nu dintre

alte cause, ci numai pentru-cà ei desperasera cu totul de rezultatul finale alu incordariloru nòstre, éra acuma se parea cà si partea a doua a oratiunei lui Dragosiu érá de natura cá se le deschidia ochii asupra multoru lucruri. Mai incolo eu aflaiu indata dupa acea convorbire, cà dintr'o odata cu venirea ablegatului trupele magiare au fostu inmultite nu numai in comitatulu Zarandului, ci si pretotindeni in directiunea celoru mai importante strimtori de munti, ceea ce me facura se cugetu la unu planu a loru combinatu si asia imi permitea cá se patrundu in susu atinsulu planu alu politiciloru magiari. Acum eu cunoseiu perfectu situatiunea in care ne aflamu noi si asia m'am decisu cà se lucru cu mare circum-spectiune in contra intrigelor vrasimasiului si se nimicescu planulu loru. Intr'aceea eu me convinsesemu mai din inainte cà averea erariala in Abrudu nu mai este in securitate. Mai tardiu 'mi trase luarea aminte vice-tribunulu meu Joanu Corchesiu asupra aceluiasi obiectu. Asia eu trimiseiu pe numitul vice-tribunu insocitu de càtiva calareti la unulu Franciscu Frenzel schimbatoru substitutu de aur, cu provocare in scrisu, cá se trans-puna aceluia aurulu si cassele erariale spre a le duce in securitate la Campeni. Dlu Frenzel dede aurulu éra mai multu nimicu. Mai tardiu dupa intrarea lui Hatvany in Abrudu dn. Frenzel numerà aceluiasi 12,000 fl. m. c. din cass'a bisetala, dupa ce mai àntaiu au depusu juramentu in biseric'a sociniana pe constitu-tiunea magiara.

A doua di dupa convorbirea dela Mihaileni au venitu dela Hatvany invoirea deocamdata la armistitiu fàra terminu. Prefectii Balintu si Axente Severu carii nu venisera in Mihaileni la acea conversatiune, luandu acésta scire, se grabira a me provoca in scrisu, cá se me aparú de credintia magiara si de negociatiuni ulterióre.

Pentru mine însu'mi acésta dojana a fostu de prisosu din cauza cà eu am fostu totudeauna de aceeași parere cá si densii, dara epistolele loru imi folosira mie in alta privintia; fiindu-cà acei 2 prefecti státeau in vaza mare la poporu asia, eu me puteamu ajutá cu parerile loru in ostenele mele de a paralisa intrigele magiari-loru. Indata dupa plecarea deputatului Dragosiu la Dobritinu am primitu dela comandantele cetatii Alba-Juli'a provocarea, cá se alergu cu 5 mii de ómeni spre a libera numita cetate.*) Eu inse i-am respunsu cà situatiunea in care me aflamu eu nu-mi permitea im-puçinarea poporului armatu sau intrebuintiarea lui airea decátu in munti. Asia dara eu i descrisei tóte im-prejurarile prin urmare si convorbirea cu Dragosiu, si ilu asiguraiu cà o invoire cu rebelii s'ar puté intemplá numai atunci, candu aceea ar esi spre binele tronului si alu patriei, in casu contraru eu sunt decisu la lupta sangerósa in munti sau si afara in siesu.

Dupa optu zile Dragosiu veni érași in munti si trimise inainte la Abrudu copi'a unei scrisori dela Kossuth, anumindu si locul pentru noua convenire. In aceiasi di adeca in 3 Maiu avuramu érași o con-ferentia in cas'a lui Boieru vice-prefectulu meu de mai inainte.

In acea adunare Buteanu dede cetire scrisórei lui Kossuth. Aceea avé data din 26 Aprile dela Dobritinu sub Nr. 6219/K si erá adressata càtra deputatulu Dragosiu. Asia dara acea epistola erá scrisa indata a doua di dupa convorbirea dela Mihaileni; prin urmare se vede cà acelu delegatu trebue se fia cerutu dela presidentulu Kossuth unele concessiuni mai inainte de

*) Pe atunci cetatea Alba-Juli'a erá impresurata, strimtorata tare si bombardata de trupele insurgentiloru. Nota trad.

acea conversatiune, sau că Kossuth insusi le va fi datu pe acelea din indemnulu propriu.

Fia acésta ori si cum, acea epistola garantédia romaniloru libertate de drepturi, folosirea limbei loru nationale nu numai in biserica si scóla, ci si in viéti'a comunala, le dà voie cá se se adressedie si càtra gubernu in tóte afacerile si trebuintiele loru in limb'a loru nationala; mai departe le garantédia loru din partea statului ajutoru pentru inbunatatirea instituteloru loru scolastice si altele sciintifice, neamestecu in afacerile loru bisericesci, punerea pretiloru romanesci in privintia salarieloru si preste totu a altoru ajutóre pe picioru egalu cu preotii altoru religiiuni etc. In fine elu promite romaniloru, că daca ei se voru întórce si su-pune indata patriei si gubernului (magiaru) va aruncá unu velu preste totu trecutulu, scóte inse din amnestia generala pe singurulu episcopu Siaguna. Unii dintre cei presenti declarara că ei cu coprinsulu acelei epistole nu ar fi tomái indestulati, inainte de toti fostulu vice-prefectu Joanu Boieru. Acésta erá prima concessiune pe care o facea gubernulu magiaru simtiementului de nationalitate desteptatu alu popóreloru. Ea este cu doue luni mai vechie de càtu e decretulu dietei magiare prin care s'a enunciatu in fine recunóscerea nationalitatiloru. Din contra betranulu Micasiu tatalu prefectului, observa că: „prefectii n'au dreptu de a incheia invoieli de aceste fàra scirea prealabila a comitetului romanescu cá reprezentantele legitimu alu natiunei, si fàra gubernulu austriacu“. Eu am sustínutu acésta parere a lui. Aci trebue se observu, că in dilele din urma a patrunsu in munti o scire intunecata despre proclamarea independetiei Ungariei, noi inse nu sciamu nimicu siguru despre acésta si eu atátu mai púginu despre detronarea si proscriptiunea casei Habsburgice. Vorb'a veni - éراسي

la desarmare si la transpunerea armelor, éra eu am perseveratu pe lângă afirmarea mea de mai înainte, că acésta nu se va intemplá, pentru-că avemu temeuri că se nu damu crediementu promissiuniloru magiare. Dragosiu inse observà, că elu cunósce sentimentele poporului si scie fórte bine că elu doresce pacea; se i-se permita lui a vorbi càtra poporu si se va vedé că acesta e gata se depuna armele. Acésta dorintia a lui i s'a incuviintiatu cu atátu mai virtosu, că eu cunosceam cu multu mai bine sentimentele poporului.

In 5 Maiu Dragosiu veni dela Abrudu la Campeni insocitu de o multime de lingusitori; poporu numerosu se adunase acolo de prin prejurime. Dragosiu se urcà pe o masa si isi incepù oratiunea sa, dar indata la inceputu si mai tardiu mai de multe-ori poporulii taià vorb'a, éra altii erau de parere că se 'lu asculte in linisce pàna ce va terminá. Urmarea cuventarei sale a fostu precum o prevediusemu si eu; pentru-că elu intre altele au intrebuintiatu si expressiuni necuviintióse asupra imperatului si familiei imperatesci. Numele imperatului la romani este sfantu.

In desiertu J. Boieru fostulu vice-prefectu se urcà pe aceeași tribuna spre a corege expressiunile deputatului si spre a informa pe poporu in sensulu aceluia; elu nici odata nu s'a bucuratu de increderea poporului si cuventarea sa n'a avutu nici-unu resultatu. Totu dela acea tribuna am vorbitu si eu càtra poporu, că se nu sufere a se insiela de càtra nimeni. Centurionulu Sam. Morariu inca a vorbitu càtra poporu respondiendu celoru 2 oratori si punendu-le mai multe intrebari incrucisiate, éra dupa respunsurile primite declarà că nu e indelutitu cu ele. Inca odata mai vorbi Dragosiu càtra poporu si i promise bani si victualii daca va incheia pace. Maioritatea de parte preponderanta a poporului

declara, că voiesce pacea, dara cu scirea prealabila a comitetului romanescu si a imperatului, si cu acea conditiune, că soldatii magiari se nu calce in launtrulu muntiloru; éra pe càtu timpu li se cere transpunerea armeloru, poporulu nu dà crediementu promissiuniloru magiare. Cu acestea adunarea se dissolvà fàra cá se fi ajunsu la vre-unu resultatu decàtu numai la atàta, cà vreo dóue sate obosite mai tare decàtu altele prin strapatiele resboiului au declaratù cã sunt gata a depune armele, ceea ce au si adevèritu prin fapta; mai tardiu s'au intorsu si aceste comune la datori'a loru si au luptatu alaturea cu celelalte asupra insurgentiloru. Acésta imprejurare o folosira atunci magiarii spre a face pe Dragosiu se crédia, cà acelu exemplu ilu va urmá in càteva dile totu poporulu, deci elu se arboreze fàra grija stindardulu uniunei in Abrudu si in alta di 6 Maiu Dragosiu facù acésta in adevèru. Erá o di de Dominica. Càtra amédia am venitu eu insumi la Abrudu si am vediutu preste totu colorile magiare. Dragosiu me intimpinà cu mustrari, cà eu singuru i stau in cale si invetiù pe poporu cá se nu depuna armele.

Pre candu ne certamu noi, veni dela anteposturile nòstre scirea, cà Hatvany inaintédia cu putere considerabila càtra Abrudu. Eu intrebaiu pe Dragosiu cum se pòte asia ceva, candu armistitiulu nu este denuntiatu si ce scie elu despre acestu lucru? Elu afirmá cà nu scie nimicu despre acésta si nu voiá se dea curierului crediementu, s'a decisu totusi cá se scrie lui Hatvany. Preste o óra veni unu alu doilea curieru cu scirea suprindietóre, cà Hatvany a si ajunsu in hotarulu Abrudului. Romanii carii se aflau de façia intrebarea indata pe Dragosiu cà ce insemnédia acésta? Elu ii asigura din nou cà nu scie nimicu despre acésta, asigura inse pe onórea sa si chiaru in numele guvernului magiaru cà,

chiaru si in casu de a intra Hatvany in orasiu, noi putemu se fimu fãra nici-o grija, pentru-cã nu ne va cadea nici-unu peru din capu. Unii se liniscira cu atãta, intre altii si Buteanu si Dobra; eu inse me departaiu jute de aici si ajungendu la cuartirulu meu incalecai calulu si alergaiu in galopu la Campeni. In drumulu meu intimpinandu cãtiva gardisti romani din Abrudu ii reflectaiu la datori'a si juramentulu loru. In aceea si sãra intre 9 si 10 óre rebelii cu Hatvany in frunte intrara cu o putere de 1400 soldati si 3 tunuri in orasiulu Abrudu, unde fusera primiti cu mare entusiasm de cãtra magiari. Gardistii romani credinciosi la apropierea insurgentiloru se departara din orasiu si venira armati la Rosi'a, unde intr'unindu-se cu gardistii romani din acelu orasiu, in alta di ajunsera la Campeni. Cu acestia veni si prefectulu Balintu pe care ilu chieasemu eu. S'a desteptatu si capitanulu Ivanovich din letargi'a sa si a fugitu la Campeni.

Dupa-ce magiarii din Abrudu buni de purtatu arme in numeru preste 600 de ómeni s'au pusu ei insii la dispositiunea lui Hatvany si prin urmare 'iau intaritu in modu considerabilu puterile armate, toti romanii din orasiu si satulu Abrudu au fostu desarmati chiaru in acea nópte. Pe la miediu de nópte am primitu prin vice-tribunulu N. Begnescu o scrisóre dela Dragosiu, in care acesta me infrunta cã-ci m'am departatu din orasiu si me provóca se me intorcu acolo. A dou'a di deminétia in 7 Maiu primiiu a dou'a scrisóre, in care sunt provocatu se depunu armele. Acésta scrisóre mi-o aduse tribunulu Mihailu Andreica. Asia acele 2 scrisori au fostu salvatórele celoru cari le-au adusu si cari la repedea mea indepartare au fostu remasu in Abrudu. La nici-una din acele scrisori n'am datu respunsu. Eu inse scriseiu in acea di prefectulu Axente Severu, ii

aduseiu la cunoscintia cele intemperate si ilu invitaiu cá se alerge cu o parte considerabile a trupei sale in ajutoriulu nostru. In aceeași di ne venira scirile cele mai triste din Abrudu. Prefectii Buteanu si Dobra fusera pusi sub paza in quartirele loru, romanii mai de frunte preoti si mireni arestatii. Unu romanu din Rosi'a, anume Crisianutiu, la vederea trupei magiariloru dise cátra unii din ei, se nu se bucure prea de timpuriu, ci mai ántaiu se astepte ce voru dice la aceste Motii*). La acestea Hatvany a venitu intru atáta furia, incátu pe acelu nefericitu l'a ucisu cu mán'a sa injunghiandu-lu cu sabi'a. Incurajati prin acésta selbaticii sei luptatori se aruncara in locurile publice asupra romaniloru, ba strabatura prin casele loru spurcandu, pradandu si omorindu fàra distinctiune de etate si seksu. Mai multi fura spandiurati, apoi chiaru si in acea stare insultati. Dupa acestea fusera ocupate tóte esirile din orasiu in imprejurimea cea mai aprópe. La cererea magiariloru din Rosi'a s'au trimisu si acolo doue companii de honvedi cá garnisóna, cu cari se impreunara preste 400 magiari rosieni bine armati. Pentru-cá se nu remana mai pe josu de fratii loru din Abrudu incepura si acolo se dea focu, se jafuiésca si se lase inca si in regiunea de prin prejuru aceleasi urme de focu si scene de omoruri. Latindu-se aceste sciri, spiritele romaniloru munteni se revoltara si ei alérgea din tóte partile la Campeni.

In 8 Maiu am primitu a trei'a scrisóre dela Dragosiu, in care elu me provóca se depuiu armele si se apucu pe calea intielegerei pacifice. Eu i-am respunsu relevandu perfidi'a magiara in cuvinte scurte si i-am declaratú cá intre noi are se decida numai sabi'a. Acum eu cuventandu cátra poporulu adunatu ii des-

*) Locuitorii munteni romani din Albacu, Vidra, Scarisióra etc.

voltaiu planulu proiectatu de magiari spre a subjugamuntii, ii impartasiu cele din urma evenimente si provocaiu pe poporu cá se mai jure odata, cá nici-unulu nu se va retrage, ci cá toti voru combate pe vrasmasiu până la cea din urma picatura de sange. Intre strigate: „Se traiésca imperatulu!“ depusera cu totii juramentulu. Indata dupa acésta poporulu armatu fù impartitu in siese colóne si la fiacare dintre acelea i se anumi positiunea ce avea se ocupe. Trei colóne fusera asiediate in drépt'a, éra celelalte 3 de a stang'a drumului de tíera, care duce dela Campeni preste Abrudu la Zlatn'a si anume pe laturea drépta.

La asia numitulu Stíurtiu, isi luà positiunea cá altadata curagiosulu parochu si vice-prefectu Simionu Groza din Rovina*). Mai departe inapoi la Cerniti'a a fostu comandatu tribunulu Nicolae Chorchesiú si decurionulu primaru Jamboru, unu soldatu care servise in armata. Si mai departe spre drumulu de tíera de asupra asia numiteloru mori circasene au ocupatu inaltimile tribunii Aiudanu si Russu.

In laturea de a stang'a colónele erau asiediate asia: Dealurile de càtra Rosi'a le ocupase tribunulu Mihailu Andreica cu colón'a sa.

Mai departe in faèia cu Abrudulu, la Surupostu s'a postatu tribunulu Fauru cu buciumanii.

*) Fiindu-cà acestu preotu notabilu se numesce mai ántaiu aici, trebue se observu, cá elu se tiné de prefectur'a Zarandului si a fostu pusu de càtra Buteanu tribunu preste 7 sate pe lângá comun'a sa Rovin'a. Precum e cunoscutu, comitatulu Zarandului fusese ocupatu, spoliatu si mai intregu prefacutu in cenusia de càtra vrasmasiu; numai cele 7 sate din tribunatulu parochului Groza au remasu crutiate de vrasmasi. Groza le-au aparatu pe acelea cu atàta prevedere, prudentia si fericire, in càtu vrasmasiulu in mani'a totoruru incordariloru sale niciodata nu s'a potutu apropia de acelea siette sate.

Celelalte inaltimi mai aprópe de drumulu tierei càtra Campeni si fația in fația cu tribunii Aiudanu si Russu au fostu ocupate de trup'a din centru. A ceea stetea sub imediat'a comanda a preotului Vladutiu, prefectului de mai inainte in Campia, care acuma functioná la mine cá vice-prefectu. Capitanulu Ivanovich fuse invitatu a stá la acésta colóna si in momentulu decisivu a dá cu ea asaltu.

Despre tóte aceste dispositiuni au fostu informatu si Ax. Severu si provocatu, cá elu se ocupe drumulu de munte la Dealu-mare.

In modulu acesta se luara tóte mesurile spre a inchide pe vrasmasiu. Observandu elu acésta, s'a incercatu se'si deschidia o cale, pentru-cá se-i póta veni trupe nóue dela Bradu si spre acestu scopu atacá arip'a drépta a cetei lanceriloru in directiunea càtra Cerniti'a. Dara tribunulu Aiudanu si decurionulu primariu Jamboru l'au respinsu si luat pe fuga pàna in orasiu. Perderea vrasmasiului a fostu unu mortu si 4 raniti.

Multu mai crunta a fostu lupt'a din arip'a stanga la Rosi'a. Cele 2 companii trimise acolo de càtra Hatvany, intarite prin toti magiarii buni de arme din acelu orasiu, adeca o trupa camu de 650 ómeni, au atacatu in aceea si di, de 8 Maiu dupa amédia, pe tribunulu Andreica in positiunea lui; acesta inse resbatù ataculu cu tóta barbati'a, se aruncà cu tóta puterea sa pe vrasmasiu si ilu aduse in disordine. O compania de ale lui Hatvany fu impresurata de càtra poporulu armatu si macelata mai intréga; multi insurgenti se salvara prin fuga la Abrudu, altii se ascunsera in mine; au fostu inse cautati si acolo, apoi ucisi; numai puçini au reusitu, cá dupa ca au innoptatu se remana neafleti, dupa care apoi in capu de nópte au pututu se se pitule si se fuga.

Din acea trupa sparta unu despartimentu mai mare se readună inca de cu dio'a la Rosi'a si incepù a si dá focu la casele romaniloru, spre a'si resbună in modulu acesta pentru batai'a ce li s'au datu.

In aceleasi momente unu despartimentu de lanceri carele batuse pe vrajmasii ce fusesera in dealu, venindu la numitulu orasiu surprinsera pe insurgenti in acésta ocupatiune. S'a inceputu éراسi unu macelu, care a duratu pâna in nópte. Cu ocasiunea acésta orasiulu se aprinse la mai multe locuri prin foculu de pusci; dara dintre casele aceluor magiari cari in dio'a aceea si in cea precedentă s'au fostu distinsu prin rapiri, aprinderi si omoruri in contra romaniloru, la unele li-au datu focu romanii cá de represalie. Vrasmasiulu perdù in acea lupta pe dealu, in mine si in orasiulu Rosi'a vreo 300 de morti si multu mai puçini raniti; ai nostrii au avutu numai unu mórtu si mai multi raniti. De càtra séra Hatvany la vederea celoru de ântaiu fugari veni intru atàta furia încàtu éراسi comandà, cá se se impusce mai multi romani in piati'a publica.

La scirea acestoru scene intristatóre si mai virtosu dupace aflaramu cà prefectii Buteanu si Dobra cu mai multi alti romani inteligenti au caditu in prinsóre in màni'a asigurariloru ablegatulu Dragosiu date pe onórea gubernulu ungurescu, noi ne deciseram pentru mesuri decisive. In 9 diminétia tînuu eu cu prefectii Balintu si Vladutiú unu consiliu de resboiu, in care se decise cá in aceea di dupa amédi la 3 óre se se dea unu atacu generalu. Ataculu de ântaiu ilu facuiu eu insumi cu arip'a stanga si anume cu colón'a lui Andreica; totu atunci avura se atace si celelalte colóne. Indata si puseiu trup'a principala sub capitanulu Ivanovich si prefectulu Vladutiú in miscare, pentru-cá se'si ia positiunile loru numite mai in susu. Celelalte colóne se si aflau la locul loru.

Intr'aceea Hatvany éra mai lasà se fia inpuscati mai multi romani; intre aceia si pe prefectulu Dobra; Buteanu fù aruncatu in fiare.

Asia la ór'a ficsa s'a inceputu ataculu cu arip'a stanga. Valorosulu tribunu Andreica s'a aruncatu cu atàta celeritate pe vrasmasiu, încàtu in mai puçinu de o óra l'a impinsu pàna pe de inaintea orasiului. Acuma tribunulu se aflá pe inaltime in façi'a Abrudului. Totu asia si cele 3 colóne din arip'a drépta, care atacasera dintr'odata, se apropiara totu mai multu, dîn cauza cà vrajmasiulu a fostu silitu se se retraga la tóte punctele de inaintea a loru nostrii.

Tribunulu Andreica imi cerú unu tunu, pentru-cá se traga din dealu asupra imprejurimei orasiului; totu-odata imi aratà, cà dupace elu a inaintatu asia departe, s'ar puté fórte usioru cà vrajmasiulu se'lu atace dela spate, daca ataculu nu se va întreprinde indata cu trup'a principala. Eu i trimiseiu la momentu tunulu cerutu, pe care apoi ilu indreptá elu insusi. Totu atunci provocaiu pe capitanulu Ivanovich cà se se puna in miscare cu trup'a principala si se atace; a fostu inse preste putintia a-lu induplecá se se misce din locu. Acuma reclamá si Aiudanulu cà erá in pericolu de a perde tóte folósele castigate pàna atunci, daca trup'a principala nu va dá ataculu indata. Eu alergaiu insumi la trup'a principala si aflaiu dela Vladutiu, cà elu a voitu mai de multe-ori se atace, dara capitanulu Ivanovich nu l'a lasatu. Asia dara eu lasaiu pe acestu capitanu in linistea sa si comandaiu prefectului cà se atace si singuru, ceea ce si facù indata. Mai ântaiu venatorii sei strabatura inainte si cu puscaturile loru bine indreptate respinsera pe tiralerii vrajmasi. Vrajmasiulu s'au reculesu de aci de unde erá puterea sa principala si dede unu atacu iute asupra centrului

nostru. Venatorii nostrii sustinura ataculu cu tóta barbati'a si nu se miscara din locu. Atunci inse valorosulu prefectu Vladutiu se puse in fruntea lanceriloru cu sabi'a impumnata si se aruncà contra puterei principale a vrajmasiului. Acestu asaltu decise totulu. Vrajmasiulu numai stete pe locu. Tóte incordarile sale cu cele trei tunuri au fostu in desiertu. Acuma elu stimtoratu din tóte partile in orasiu, fù acolo strinsu blocatu.

Toti comandantii de colóne si-au facutu datori'a cu esactitate; ei au luptatu mai preste totu in fruntea ómeniloru loru si cu acésta ei iau incurajatu si mai multu, deci fia-care fiu alu muntiloru simtiea elu insusi, cà lupta pentru cele mai inalte bunuri pamentesci. Intre toti s'a distinsu mai virtosu tribunulu Andreica si preotulu Groza; dar onórea dilei se cuvine mai multu decâtu la toti ceilalti, prefectului Vladutiu, care a decisu totulu.

Lupt'a inse nicidecum n'a incetatu, pentru-cà foculu de tiraleri imprejurulu orasiului a duratu tóta nóptea din ambele parti. Erá intunerecu fórte mare, pentru-cà plouase dela mediulu noptii pàna a dou'a di deminéti'a, éra apoi se lasà o negura grósa, care coperi regiunea. Atunci Hatvany batutu, taiatu si strinsu blocatu din tóte partile, s'a vediutu silitu a se retrage in vreo parte óre-care. In 10 Maiu diminéti'a càtra 4 óre ajutatu de plóia si negura si cu sacrificarea trupeloru sale de tiraleri carii luptau imprejurulu orasiului si pe cari elu nici nu i-au insciintiatu despre retragerea sa, a plecatu in directiunea spre Cerniti'a, spre a scapa la Bradu. Spre a'si masca retragerea, sau póte si pentru-cá se nu-le lase in resbunarea romaniloru, Hatvany a luat cu sine pe cele mai multe familii magiare; elu inse a silitu si pe mai multe familii fruntasie romanesci cá se-i urmedie lui, precum se pare cu scopu, cá in casu

de nevoia se le opuie pe aceste la foculu si la lancile connationaliloru, filoru proprii si cu modulu acesta se scape elu insusi. Hatvany a luat cu sine si pe prefectulu Buteanu. Nefiindu observatu de càtra trup'a nóstra din arip'a stanga, Hatvany trecù printre 2 colóne ale aripei nóstre drepte, care inse observandu-lu si atacà indatu cu violentia, din stang'a tribunii Corchesiu si Olteanu si prin decurionulu Jancu, éra din drépt'a tribunii Aiudanu si Russu. Lupt'a a fostu fórte crunta. Multi magiari din Abrudu fàra de diferentia de etate si sexu isi aflara aici mórtea lor. Dupa o aparare desperata Hatvany reusí cá se scape cu puçinele resturi ale sale la Bradu; partea mai mare din aceia despartiti fiindu de càtra elu, fù strimtorata inapoi in orasiu. Acestia se mai aparara aci cu cele din urma puteri ale lor prin biserici, din case si celarie, pàna candu focurile romaniloru din tunuri si puscii ii invinsera pre deplinu. Romanii vediendu in piati'a publica trupurile mórte a le barbatiloru lor inteligenti si a le altoru frati de sange, poft'a lor de resbunare crescù in gradulu supremu. Toti magiarii càti nu s'au pututu salva in unu modu óre-care, au fostu ucisi fàra distinctiune. Multi inse ascunsi de càtra romanii din Abrudu in casele lor, au scapatu de mórte.

Orasiulu se aprinse in mai multe locuri chiaru si pe càtu a tñutu foculu violentu din tunuri; acum inse lancerii cei inversiunati au aprinsu ei insii cele mai multe case ale magiariloru. Ómenii strigau din tóte partile dupa vendiatoriulu Dragosiu, cà-ci asia 'lu numia poporulu. Pe acesta ilu aflara intr'unu celariu (pivnitia), de unde l'au seosu si l'au taiatu cu lancile in bucati.

Càtra 11 óre a. m. a sositu si prefectulu Axente Severu cu ómenii sei. Elu a venitu prea tardiu cá se mai póta participa la lupta; elu inse a venitu destulu

de timpuriu, pentru-cá cu ómenii sei se puie capetu la omoru si incendiu. Daca jumetate din orasiu s'a conservatu, meritulu acesta se cuvine in partea cea mai mare lui Axente.

Asia s'a terminatu prim'a batalie cu Hatvany. Numerulu insurgentiloru cadiuti impreuna cu alu magiari-loru abrudeni ucisi se póte lua fàra a exagera la 2000 si mai multu. Din contra perderea poporului armatu a fostu prea neinsemnata.

Hatvany promise magiari-loru din Abrudu, cá in 3 zile se va reintórce. Spre a-si tîné parol'a isi adunà resturile corpului seu de mai inainte, càtu si mai virtosu din alte cete de insurgenti din comitatulu Zarandu formandu 2 bataliòne noue mai trase la sine 2 companii de secui dela Dev'a si alte 2 companii din legiunea germana. Se mai vorbesce preste totu, cá si faimosulu Rozsa cu band'a sa de hoti s'ar fi alaturatu la Hatvany, si totu se mai arata locul, unde se dice cá a cadiutu si s'a ingropatu. Noi trecemu aci cu vederea, daca acela fusese intru adevèru Rozsa capitanulu de banditi sau altu cineva. La acestea trebuie se mai adaogemu pe magiarii din Abrudu si din Rosi'a, dintre cari toti barbatii cari au potutu prinde arme au luptatu in partea lui Hatvany. Asia dara trup'a lui cea noua a statu celu puçinu din 2800 luptatori cu 4 tunuri.

Pe candu partea cea mai mare a poporului armatu se respandise prin satele invecinate spre a pausa si a se provedea cu cele de lipsa, Hatvany veni cu nou'a sa trupa in 16 Maiu pe la Blajani éراسi la Abrudu. Si fiindu-cà pentru momentu nu-i s'a potutu opune o putere mai considerabila, elu a si ocupatu orasiulu si impregiurimea lui cea mai apropiata, a trimisu apoi o companie de militie la Rosi'a, pentru-cá pe familiile magiare remase acolo se le conduca la Abrudu si in

aceeasi di trimise patrole numeróse de recunóscere in directiunea càtra Corn'a si Buciumani, precum se crede, pentru-cá se traga informatiuni despre insusirile comunelor aflatóre de alungulu drumului tiei spre Zlatn'a. Mai multe familii magiare din Rosi'a fusera seduse cá se mérga cu compani'a de honvedi la Abrudu; acelea inse atacate fiindu de càtra romani pe dealulu numitu Popa-Zacheu, au fostu luate pe fuga. Ele lasara trei morti pe locu si dusera mai multi raniti cu sine. Totu asia patrolele de recunóscere, care dedesera focu la câteva case in Corn'a si Buciumani fusera atacate de càtra poporulu armatu adunatu in graba, apoi respinse si la asia numit'a padurea „Popii“ éراسi ajunse si batute bine. Acésta s'a intemplatu inca in 16 Maiu. Dupa scirea primita despre reintórcerea lui Hatvany la Abrudu eu am datu ordinu cá poporulu armatu din tóte comunele se fia adunatu iute de càtra respectivii comandanti prin usitatulu semnalu (buciumu), se'lu postedie totuodata pe la punctele anumite loru. Càtra Rosi'a s'a postatu tribunulu Andreica pe aceleasi coline cá si in batali'a prima. In directiunea spre Corn'a si Buciumani au fostu ocupate punctele cele mai nimerite de càtra fostulu prefectu Vladutiu cu tribunulu seu Olteanu si fratii Fauru. Acestia formau arip'a stanga. La asia numitulu Stiurtiu isi luà Simeonu Groza positiunea sa de pàna acum, éra mai departe spre Cerniti'a se postara Macarie Moldovanu fostu mai inainte prefectu la Cetatea-de-balta, tribunulu Clemente Aiudanu, fostu prefectu dela Clusiu Botheanu cu tribunii Boieru si Rusu. Acestia formau arip'a din drépta. Afara de acestia eu adunaiu la Campeni unu corpu de reserva, spre a'lu intrebuintia dupa impregiurari.

In 17 Maiu spre amédia lupt'a curgea pe la tóte punctele, ea inse erá mai ferbinte si inversiunata in arip'a

stanga spre Rosi'a si in arip'a drépta spre Cerniti'a. Acésta batalie a duratu pàna sér'a tardiu si vrajmasiulu a fosu batutu in ambele aripe cu perdere considerabila si respinsu in orasiu.

In 18 batali'a se incepù indata dupa resarit'a sórelui si pe la 8 óre ea erá generala. Din acea óra inainte pàna tardiu dupa amédia vrajmasiulu isi repetia atacurile sale cu puteri neincetatu innoite mai virtosu spre Rosi'a si Corn'a, adeca in arip'a stànga, cá si cum ar fi voitu se'si asigure calea pe drumulu tierei càtra Zlatn'a. Elu inse n'a potutu reusi intru nimicu, pentru-cà a fostu respinsu la tóte punctele. Dupa amédia Hatvany isi concentrà mai tóte puterile sale asupra aripei drepte si mai alesu càtra Cerniti'a. Dara aprópe de Stiurtiu parochulu Groza a avutu o di ferbinte, pentru-cà de càtra séra s'a incaieratu cu honvedii peptu la peptu in adeveratulu intielesu alu cuventului, le-au facutu inse mari stricatiuni si i-au aruncatu inapoi. Hatvany spumegandu si infuriatu, érase mai puse in Abrudu in cimiteriulu romanescu se se impusce sau se se spandiure o multime de romani cadiuti in captivitate, éra intre acestia mai multi prunci innocenti si femei. In acea di s'a decisu si capitanulu Ivanovich a esi din Campeni, a venitu inse numai pàna la Carpenisiu aprópe de locul bataliei, éra dupace a petrecutu càtva timpu acolo, s'a întorsu in aceeași nópte la Campeni dicèndu, cà elu n'a potutu merge mai departe, pentru-cà romanii nu platescu nimicu si fugu totudeauna dinaintea vrajmasiului etc. Eu dedeiu indata cele mai strinse porunci, cá nime se nu cutedie a se subtrage din lupta, apoi incredintiandu trup'a dela Campeni betranului meu parinte, alergaiu in aceeași nópte din 18 spre 19 Maiu in campulu de lupta dela arip'a stanga. Raportulu capitanului Ivanovich fusese falsu, pentru-cà pàna atunci poporulu armatu

erá pe la tóte punctele invingatoriu. Intr'aceea batali'a totu mai curgea in arip'a drépta in directiunea càtra Cerniti'a. Acolo lupt'a tînù tóte nóptea din ambele parti cu cea mai mare cerbicie si furie. In 19 Maiu sórele erá susu pe ceriu si lupt'a in acea directiune inca nu incetase.

Poporulu armatu se inmultia din óra in óra conformu dispositiuniloru luate, cà-ci adeca pe aceea di in 19 noi deciseram a dá lovitura definitiva; totuodata noi asteptamu in aceea di pe prefectulu Balintu, pe care eu ilu invitase ca se alerge in ajutoriulu nostru. Intre 8 si 9 óre ataculu asupra vrajmasiului se incepuse din partea nóstra pe la tóte punctele. Preste puçinu puscaturile in partea de càtra Cerniti'a, adeca la arip'a drépta, se audiau totu mai raru; vrajmasiulu obositu din acea lature a trebuitu se se retraga partea sa cea mai mare. Acum inse elu se aruncà cu putere atàtu mai mare pe arip'a nóstra din stàng'a. La inceputu unu despartimentu alu acestei aripe s'a retrasu dinaintea vrajmasiului care atacase cu mare desperatiune, intaritu inse la momentu cu trupe próspete, a inpinsu éراسi in apoi pe vrajmasiu. Pe la amédi Hatvany a fostu batutu pe la tóte punctele si gonitu pàna in orasiu.

Acésta batalie din urma a duratu dela 18 deminétiá indata dupa resarit'a sórelui pàna in 19 pe la 12 óre la amédi; asia dara circa 30 óre necurmatu. Vrajmasiulu a perdutu nespusu de multu, elu erá cu totulu descurajatu. Hatvany se vediù a dou'a óra perdutu; elu decise a'si lua calea fatala pe drumulu tierei càtra Zlatn'a si dede trupeloru sale ostenite repaosu de 1 óra.

Pe la 1 óra d. m. una companie de honvedi inaintà spre Cerniti'a, alt'a càtra Stiurtiu, acésta cu scopu de a ocupa pe parochulu Groza; a trei'a companie se întórse in stàng'a pe asia numitulu dealulu baiesiloru in

directiune cãtra Rosi'a. Dupa ce luã mesurile aceste Hatvany intre 1—2 óra d. a. isi indreptã marsiulu seu cãtra Zlatn'a, dupa ce mai ântaiu dede ordinu se se impusce tribunulu Morariu, cetatiénulu Popoviciu si inca alti càtiva romani. Elu éراسi luã cu sine mai multe familii magiare din Abrudu si Rosi'a, pe cara, partea cea mai mare ómeni betrani, femei si prunci. Pe candu unele despartimente ale poporului armatu se aflau in lupta cu trei companii de honvedi remasi inapoi, ceialti observara cã Hatvany cérca se fuga. Se trimisera indata doue despartimente cá se'lu ia la góna; altele apucara in alte directiuni spre a'lu apuca din flancu (lature) si éراسi alte despartimente spre a apuca inaintea lui pe o cale mai scurta. In modulu acesta Hatvany strimtoratu tare din apoi, a ajunsu pãna la gur'a Cornei. Aici fù elu atacatn de cãtra romani din doue laturi. Mai violentu a fostu ataculu din laturea stãnga, acolo erau bravii Buciumani sub comand'a curagiosului comandantu Vladutiu. Puscaturile loru sigure de pe clinele repedisie ale dealuriloru, au raritu liniile insurgentiloru fugari in mesura teribila. In acele momente apare si prefectulu Balintu pe inaltimile din partea de cãtra Corn'a cu trupele sale próspete. Observandu acésta secuii, aruncara pe copii si femei de pe cara si se pusera ei pe acelea, pentru-cã se scape ei cu atãtu mai usioru. Prin acésta nefericitii prunci si femei apucara intre sirurile soldatiloru si fusera ucisi impreuna cu acestia de cãtra romanii carii atacau in cete totu mai numeróse. Compani'a a 6-a din legiunea germana numita Cap mortu se formã intr'unu cercu imprejuru de 4 tunuri, cu cari se incordau din resputeri juru imprejuru spre a risipi pe romani: dar in desiertu, pentru-cã aici terenulu nu este acomodatatu pentru focuri de artilerie. Scen'a cea mai infricosiata si mai crunta s'a vediutu la Cerbu.

Venatorii asia numitiloru moti*) nu mai aveau de locu munitiune, dar lancerii loru statéau la Cerbu gata de bataia. Candu ajunse compani'a germana cu Capmortu cu cele patru tunuri in apropierea loru, adeca a motiloru, atunci acestia aruncandu-si palariile si sumanele se repedira din tóte partile in síruri dese asupra companiei cu Capmortu si asupra tunurilor. Tunurile fusera luate si compani'a germana dupa o resistentia desperata fù macelata. Unii se ucisera ei pe sine, pentru-cá se nu fia omoriti de càtra lanceri. Unulu dintre acesti ómeni rataciti care vorbia romanesce reu, dise càtra unu motiu: „Se nu 'lu omóre, cà elu este unu germanu din Vien'a, unde siede imperatorulu“. — „Eu me miru de tine, cà precum spui tu, esci némtiu din Vien'a si totusi te bati in contra imperatului! Si cine te a adusu pe tine in muntii nostrii spre a ne jafui si omori pe noi bieti de ómeni? Si pentruce porti tu capulu de mórte pe palari'a ta? Tu esci vrednicu de mórte!“ Si cu aceste cuvinte elu ilu junghià. Din acea companie a 6-a Capmortu au remasu numai siése germani in viétia, carii au fostu dusi la Zlatn'a in captivitate, éra mai tardiu au fostu eliberati de magiari. De aci incolo toti càti au fostu in drumu din apoia tunurilor, fusera in-conjurati si parte inpuscati, parte strapunsi cu lanci. Hatvany urmatu de càtiva calareti au trecutu preste podulu numitu „la Bolfu“, numai puçine momente mai inainte de a ocupa Buciumanii acelu Bolfu, la din contra elu ar fi fostu ucisu de siguru. Acum inse femeile ucisera pe mai multi honvedi fugari cu petrile pe care le rostogoleau din culmea Bolfului in vale. Din macelulu acela de pe drumulu tiei Hatvany a scapatu cu vreo

*) Nu toti locuitorii muntiloru se numescu moti, precum se crede din eróre, ci numai locuitorii unoru comune, precum d. e. Vidr'a, Scarisiór'a, Albaculu etc.

400 ómeni pe o cale laturala din drépt'a. Ei trecura pe la satulu „Dupa-piétra“, unde femeile muntene de prin prejuru ii asteptau pe culmea dealului cu pietrii, si mai departe de vale la o strimtóre unu despartimentu de poporu armatu de alui Simionu Groza cu pусci si cu lanci. Multi dintre acei nefericiti fusera ucisi cu petrile aruncate de vale de càtra femei, altii raniti si risipiti. Asia desorganisati pe deplinu fusera impresurati de càtra poporulu armatu si mai toti ucisi. Hatvany se scapà si astadata pe o caràre strimta laturala. Optu honvedi cercara a se salvá intr'o casa in satulu „Dupa-piétra“. Aci inse doue femei si doue fete aruncandu-se asupra loru ii ucisera pe toti. Càti s'au salvatu cu Hatvany, parerile despre acésta diferu. Unii tînu cà cu Hatvany au scapatu numai 14, altii dicu 50 si éراسi altii 80. Este deci probabilu cà mai multi de o suta n'au scapatu; prin urmare trup'a intréga a lui Hatvany a fostu nimicita in sensulu literaru alu cuventului. La acestia trebue se numeramu si pe acelea familii magiare nefericite, care s'au alaturatu la trup'a lui Hatvany. Acelea familii care se aflasera intre liniile soldatiloru au fostu ucise mai tóte impreuna cu acestia; din contra dintre celelalte care au fostu aparate de luptatoru au scapatu mai tóte, anume femei si copii, fiindu-cà n'au fostu urmarite in adinsu. Asia dara numerulu mortiloru in acésta a dou'a batalie cu Hatvany nu póte se stea departe de trei mii. Magiarii din partea loru au aratatu la cincii mii, mie inse acestu numeru mi se pare fórte esageratu; luandu inse amendoue bataliile cu Hatvany la unu locu au caditu la cincii mii sau póte si mai multi.

Administratorulu si prefectulu atátu de puçinu favoratu de sórte a avutu celu puçinu fericirea de a remané in viétia pàna ce s'au intemplatu ambele batalii si a vedé puçinele resturi a le trupeloru lui Hatvany in

starea lor deplorabilă. Elu a fostu ținutu în captivitate la Bai'a de Crisiu până după a două batalie cu Hatvany, ceea ce înseamnă noi amu aflatu numai tardiu, căci la din contra ne amu fi încercatu se'lu scapamu. Acum Hatvany ilu luă cu sine mai departe. Ajungându la Josasiu tocma pe fruntari'a Ungariei și a comitatului Zarandu, se dice că Magiarii din Abrudu ar fi staruitu că elu se fia spândiuratu. Vointi'a lor se implini în 23 Maiu. Elu a muritu foarte resignatu. Cuvențele sale din urma au fostu: „Eu moriu liniscitu, pentru-că mórtea mea este resbunata de ajunsu prin cele două perderi totali ale magiarilor la Abrudu.“

Totuodata cu Hatvany și în societate cu densulu au operatu și alte trupe de insurgenti pe la cele mai îndepărtate strimtori de munti. Între miscarile și atacurile vrajmasiesci întemperate în periferi'a prefecturei mele însemnediu eu aici numai cele de pe lini'a de cordoņu de alungulu drumului ce duce dela Oradea-mare la Clusiu. În 5 Maiu se adunasera mai multe trupe de insurgenti dela Huiedinu și Gelau, și nu departe de Marisielu devastara mai întâiu satulu Lapustesci, apoi îi dedita și focu. Locuitorii satului, neputendu-se opune singuri și Marisiereni nefindu în stare de a le veni întru ajutoriu destulu de timpuriu din cauz'a esirei riurilor muntene, după aceea înse uninduse cu marisiereni luara o pozițiune bună la Dealu-Isarului. De aci, după ce vrajmasii plecara mai departe și ajunsera la numitul dealu cu scopu de a strabate în sinulu muntiloru, fusera atacati de către valorosii cordonisti, apoi batuti și scosi din munti departe în afara cu perdere de 40 morti. Au avutu și cordonistii unu mortu și doi raniti. În același timp și preste totu în toată lun'a lui Maiu, comandantele de insurgenti Buzgo, s'a încordatu din toate puterile sale mai de multe ori, că se strabata în

munti in directiune càtra satulu Jurcuti'a; n'a reusitu inse pàna atunci de a inainta mai departe, decâtu numai pàna in vecinatatea numitului satu.

A dou'a di dupa a dou'a batalie cu Hatvany si dupa fug'a sa rusinósa, eu amu datu ordinu la doue despartimente din poporulu armatu sub comand'a parochiloru si tribuniloru Simionu Groza si J. Gombosiu, cá se intre in comitatulu Zarandu, de o parte spre a urmari ulteriórele miscari ale vrajmasiului batutu, éra de alt'a cá se aduca de acolo magazinele ce s'aru afla. Vrajmasiulu inse s'a fostu retrasu cu totulu din comitatulu Zarandu. Numai in Halmagiu si in alte câteva comune s'au mai aflu unele posturi neinsemnate de paza, care cum se vede, nu avuserá timpu de a se retrage si asia indata fusera alungate. In magazinulu vrajmasiloru dela Halmagiu s'au aflu intre alte obiecte, si cerealii si sare, acésta din urma intr'o cantitate de aprópe 500 centenarie (maji = o suta livre de Vien'a). Acestea obiecte le au prinsu fórte bine locuitoriloru din munti, éra mai virtosu sarea, cà-ci unele comune de 4 pàna in 5 septemani nu gustasera nimicu saratu.

In 22 si 23 Maiu càtiva dintre noi, adeca prefectii Balintu, N. Vladutiu, Moldovanu si eu, la propunerea lui Balintu, la dorinti'a poporului armatu si a tuturor locuitoriloru ne consultaramu asupra cestiunei de a sparge impresurarea cetatii Alba-Juli'a, éra la aceste consultari invitaramu si pe capitanulu Ivanovich. Acesta inse nu voiá se scie nimicu despre asia ceva si facù unele observatiuni, care nu se puteau trece asia usioru cu vederea si pentru care prefectulu Balintu ii facù o mustrare bine meritata. Se decisese adeca, cá in cointielegere si cu prefectulu A. Severu, se intreprindemu dintr'odata pe la 3 puncte unu atacu asupra trupelorunguresci de impregiurare. Pentru acésta

operatiune se ficsédia dio'a 29 Maiu. Arip'a drépta o luà Vladutiu la Portus³; centrulu prefectulu Severu la Barabanti càtra magazinele de pulbere; arrip'a stànga la Teiusiu. Noi nu ne amu indoitu intru nimicu cà fortaréti'a va sprijoni acésta operatiune a nóstra. Ataculu s'a si datu in adeveru la dio'a numita; lupt'a tînù mai multe óre; se pareá inse cà comandantele cetatii nu vrea se ia nici o cunoscintia despre aceea, de si grani-tierii romanii si mai virtosu banatienii ilu rugau cu totu de adinsulu cá se le permita a face o eruptiune din cetate. Vediendu poporulu armatu cà elu nu este luatú in sama si cà insurgentii se concentrau din tóte partile spre punctele atacate, s'au retrasu fàra nici-o reusita. Raporturi mai pe largu despre acésta dau prefectii Severu si Balintu.

Abia s'au retrasu numitii prefecti cu poporulu loru armatu din valea Muresiului in positiunile loru de mai inainte, pe candu se si latí scirea importanta, cà Lupulu Kemény au patrunsu in comitatulu Zarandu cu o trupa numerósa si cà elu devastédia totu cu focu si cu sabie, cum si cà se apropie totu mai multu spre centrulu muntiloru. Posturile nóstre dela cordóne adeverira acésta scire.

Dupa-ce adeca gubernulu magiaru s'a convinsu pe deplinu, cà fortaréti'a dela Alba-Juli'a nu póte fi luata pàna candu nu voru fi supusi muntii apuseni ai Transilvaniei, cà inse acestia in mani'a toturoru mijlóceloru aplicate, inca totu perseverédia in resistentia, asia acelasi gubernu decise, cá dupa ce planulu de operatiune mascatu prin negociatiunile de mai inainte nu reusise de locu, acelasi planu se fia realizatu acuma numai prin puterea armeloru. Spre acestu scopu fusera trimisi Lupulu Kemény si Forro cu o trupa de 6500—7000 soldati de infanterie, unu escadronu de cavalerie, 19 tunuri de

calibru variatu si 4 baterii de rachete asupra centrului muntiloru; totuodata inse au fostu intarite considerabilu si trupele de insurgenti care operau in contra liniiloru nóstre de cordonu mai departate, intru atáta, încátu armat'a intréga magiara care operá asupra strimtoriloru celoru mai indepartate in combinatiune cu Kemény, facea cá la 15 mii de ostasi. Pe drumulu ce duce dela Clusiu la Oradea-mare, operatiunile erau conduse de cátra asia numitulu Kossuth celu micu, anume Vasvári; din partea de cátra Turd'a erau Egloffstein si Pápai, de cátra Teiusiu maiorulu Juhász, unu romanu renegatu, de cátra Zlatn'a maiorulu Kováts, si mai departe in josu de cátra Muresiu altii.

Acuma situatiunea nóstra erá mai critica decâtu ori candu, pentru-cá amu trebuitu se indoimu atátu pe pazitorii din afara a cordóneloru cátu si se inmultimu in modu considerabilu pe poporulu armatu inlauntrulu muntiloru. In unele comune sexulu barbatescu bunu de arme erá ocupatu atátu de tare, încátu posturile de paza trebuia se le ocupe femeile. Aceste inse isi implinira datorinti'a loru cu regularitate admirabila, mai virtosu Buciumanele. Acuma cetele armate, caroru li s'au datu semnulu usitatu, adunandu-se din tóte partile ocupara punctele cele mai corespundietóre. Planulu nostru erá, cá pe cátu numai s'ar poté, se tñnemu pe vrajmasiu in locu, pentru-cá se nu ajunga la Abrudu; daca inse totu ar strabate pàna acolo, atunci se ne silimu a-lu inchide in centrulu muntiloru, se-i taiamu mijlócele de victualii, se'lu hartuimu neincetatu si in modulu acesta se'lu nimicimu. Neobositulu prefectu Balintu promisese cá ne va veni intr'o ajutoriu cu o parte mare a glóteloru sale armate. Cu credinti'a in Ddieu si in caus'a nóstra drépta, noi ne preparámu pentru intimpinarea vrajmasiului. Partea cea mai mare

a poporului armatu, adunatu in graba, o inaintaramu pe la Cerniti'a spre muntele Vulcanu. Aici trebue se observu, cà ómenii noștrii invetiasera a se bate cu vrajmasiulu si in lupta regulata, si cà dupa bataliile purtate cu Hatvany nu mai simtiamu lipsa asia mare de pusci cá mai inainte.

Pe la finea lui Maiu, Lupulu Kemény trecù dela Dev'a in comitatulu Zarandu si se asiedià cu cuartirulu generalu in Bradu. Cetele sale desfrenate devastara cu focu si sabie totu ce a mai remasu dupa vandalismele de mai inainte a le rebeliloru. Parochulu Simeonu Groza avuse cu ei inca pe la inceputulu lui Juniu loviri ferbinti si destulu de glorióse, mai virtosu in valea Bradului. Indata dupa acésta bravulu acelu parochu se aruncà asupra Baitiei, din cauza cà Kemény trimisese acolo câteva companii de militie teritoriala, cari intre Baiti'a si Bucuresci au datu focu la o multime de case, au rapitu vitele cornute, au si omoritu optu femei si copii. Groza atacà pe acele companii cu unu despartimentu alu glóteloru sale armate si omorindu-le 12 ómeni le luà pe fuga. Vitele cornute rapite li s'au luatu si s'au restituitu proprietariloru cari le avusera. Dupa acestea Groza intorcèndu-se isi luà positiune tare in strimtórea dela Buciesiu, cu scopu de a impedece trecerea lui Kemény càtra Abrudu. Aici se facusera mai dinainte siantiuri si baricade, pe care magiarii le stricasera mai de multe-ori, romanii inse le au restauratu din nou.

In 8 Juniu desu de diminétia Kemény pléca in fine cu óstea sa dela Bradu càtra Abrudu. Parochulu Groza cede puterei preponderante si se retrage din strimtórea dela Buciesiu. Dupace inse óstea insurgentiloru a trecut, Groza se întórse éra si ocupandu positiunea de mai inainte, chiaru si in aceeași di batù pe unu despartimentu de honvedi carii escortau unu trans-

portu cu victualii, le luà 2 cara incarcate cu pàne, éra pe celelalte le goni inapoi impreuna cu escort'a la Bradu. Kemény inse luà o positiune tare la muntele Vulcanu. Totu acolo intre numitul munte si intre satulu Blasiani ilu asteptau ai nostrii in o positiune totu asia de tare. Lupt'a se începù in aceeași di, adeca in 8 Juniu d. a. intre 1 si 2 óre, cu unu focu iute din tunuri si de tiraleri, care a duratu preste 5 óre neincetatu, dupa care ai nostrii cedendu puterii preponderante pe candu innoptá se retrasera. Preste nópte ambele ostiri remasera in liniste observandu-se una pe alt'a.

In 9 Juniu poporulu armatu in numeru mai mare decâtu eri, se aflá intre același munte Vulcanu si intre satulu Ciurilés'a. Batali'a se începù indata la 8 óre deminétia, si se continuà tóta dio'a fàra precurmare cu cerbicie din ambele parti, pàna la 9 óre candu innoptase, de nu se mai putea bate. Glótele armate nu s'au miscatu din locu; numai pe la mediulu noptii se trasera mai la o parte spre Sohodolu.

In 10 Juniu, di de Domineca, au fostu numai ciocniri usióre de anteposturi. Intr'aceea ajunsera si glótele armate a le prefectului Balintu sub comand'a bravului tribunu Ciurilianu pàna la Campeni. Prefectulu insusi venise acolo inca de Sambata sér'a. Nópteá spre 11 Juniu se puse si acésta óste in miscare, mai adaose inse cu unele trupe, spre campulu de lupta. Daca ar fi sciutu Kemény cà in dio'a de ântaiu cetele armate, care ii stá façia in façia, abia trecea preste una miie de ómeni si cà a dou'a di numerá pàna la 1600, atunci elu ar fi intratu cu multu mai inainte in orasiulu Abrudu; dar in regiunile aceste localitatile sunt de natura cá se poti insiela totudeauna pe vrajmasiu in acésta privintia.

In 11 deminétia poporulu armatu se aflá pe dealurile dela Sohodolu in positiune mai multu defensiva, din

causa că totii înțelegeau că pe Kemény nu-lu voru pute scóte asia usioru din pozițiunea lui dela Ciurileas'a; apoi poporul armatu se si dedase pe culmile dela Abrudu a se mesurá cu vrajmasiulu, de aceea si cereau multi, cá se-lu lasamu se între in Abrudu. Se pare inse că si Kemény doria din partea sa cá se ajunga la Abrudu, pentru-cá sculandu-se dintr'odata cu tóta óstea sa si puçinu infestatu de cãtra lanceri, au intratu in orasiu înainte de amédi pe la 11 óre. Kemény isi luà cuartiru la preotulu si protopopulu romanescu Absolonu. Poporul armatu plecà indata dela Sohodolu la Suharu. Diferitele sale despartieminte statea pe aceste dealuri sub prefectii Balintu, Vladutiu si Moldovanu si sub tribunulu Ciurileanu; totu acolo se aflá si practicantulu silvanalu Schuster, centurionu la gard'a romanésca natiionala din Abrudu. Noi deciseram, cá nici decum se nu lasamu in pace pe vrajmasiu in Abrudu. Asia dara susunumitii comandanti plecara de pe dealurile dela Suharu spre a-lu ataca. Erá tocma la 1 óra d. a., candu batali'a se deschise cu focu din tunuri si de tiraleri. Kemény tocma atunci se pusesse la masa spre a prandi, dar audindu bubuitulu tunurilor se sculà dicèndu cãtra cei ce erau cu densii: „Acei nerusinati nu mi lasa nici macaru atàta repaosu cá se prandiescu in linisce“, si apoi plecà indata la campulu de bataie. Venatorii nostrii se batura cu bravura escelenta; vrajmasiulu fû respinsu totu mai multu cãtra orasiu. Tunurile nóstre inca au operatu cu efectu; aci s'a distinsu mai virtosu Jurca Teodorutiu, acelu venatoru bravu dela Rosi'a. Fiindu-cà noi nu aveamu tunari, romanii s'au fostu dedatu cá se puie puscile loru pe gur'a tunurilor, se tîntésca mai ântaiu cu acelea si asia se indrepte tunurile. Tocma asia facù astadata numitululu venatoriu cu unu tunu pe care ilu indreptá elu insusi si facea

vrasmasiului prin puscaturile sale sigure foarte multa stricatiune. Elu tînti odata dreptu asupra lui Lupulu Kemény, acesta inse facèndu cu calulu seu in acelasi momentu o miscare, scapà de mórte sigura numai prin aceea, cà-ci glontiulu totu a nemeritu frâulu si i l'a ruptu din màna. Casulu acesta l'a povestitu elu insusi sér'a la cina si a laudatu pe romani, cà ei neavèndu tunari, totusi au invetiatu se traga asia bine din tunuri. Asia acésta batalie se continuà pàna sér'a la 6 óre. Noi amu respinsu si strimtoratu pe vrajmasiu pe la tóte punctele in orasiu si in impregiurimea cea mai apropiata a sa; acum inse lupt'a ia cu totulu alta façia. Unu sasu, alu carui nume l'amu uitatu, dara Schuster, centurionulu de garda ilu va cunósce, cà-ci elu a garantatu pentru densulu, fusese prinsu de càtra lancerii nostrii intr'o lupta de mai inainte avuta cu rebelii, si fiindu-cà sasii aparau celu puçinu la parere aceeași causa cá si noi, acelasi sasu fù tractatu bine, ba inca centurionulu Schuster ilu si aplicà cá decurionu la despartimentulu seu. Fiindu-cà acelu sasu era intre tiralerii din frunte, fugi indata la inceputulu bataliei éراسi la rebeli, unde tradà lui Kemény positiunea nóstra si numerulu fiacarui despartimentu alu poporului armatu, ceea ce noi amu aflatu mai tardiu in Abrudu. Atunci indata vrajmasiulu atacà cu puterea foarte mare positiunea nóstra cea mai slaba din partea stinga, unde erá postatu Ciurileanu, ilu impinse iute inapoi si prin acésta aduse pe partea cea mai mare a óstei de poporu in pericolu de a fi ruptu si impresoratu. Observandu acésta prefectii Balintu si Vladutiu, comandara iute retragerea si se retrasera pàna la dealulu dela Sohodolu. Aici se oprira si se mai batura o $1/2$ óra; dar óstea poporului trebui se se retraga si astadata. Pe dealulu dela Hatau stetera éراسi si restaurara ordinea in óste. Vrajmasiulu

inse n'a mai inaintatu. Cu acestea lupt'a din acea di se terminà, cà-ci si inserase de totu.

In aceeasi di doue companii de secui escortau dela Bradu unu transportu mare de victualii càtra Abrudu. Parochulu Groza, care inca totu mai tînea strimtóra dela Buceniu ocupata, atacandu pe acelea doue companii de secui la numitulu satu, le ucise 15 ómeni, intre cari si unu sergentu, si luandu-le 38 de cara cu pàne si 2 cara cu slanina, pe celelalte cara le-au luat u fuga dinpreuna cu secuii si i-au gonitu cu atàtu energie, încàtu nici nu s'au mai incercatu se stea in Bradu, ci au fugitu de a dreptulu la Dev'a. Groza au avutu numai unu mortu si càtiva raniti.

In 12 Juniu tînuramu in cuartirulu generalu la Campeni consiliu de resboiu, in care s'a decisu, cá se atacamu pe vrajmasiu din mai multe parti si nicidecum se nu-lu lasamu in pace. Noi pàna acum ilu atacaseramu mai multu din partea comitatului Zarandu, spre a-i taiá ori-ce comunicatiune cu Ungari'a si mai virtosu cu acestu comitatu; dupace inse trup'a lasata de elu la Bradu, spre a escorta transporturile de victualii, fusese batuta de càtra Groza de doue ori si in fine se risipise si fugise la Dev'a, asia noue ni-au fostu cu putintia, cá pe poporulu armatu se-lu impartimu altumintrea. Deci parochulu si prefectulu Balintu se întórse in sting'a spre Rosi'a si isi luà positiune de asupra acestui orasiu la Vêrtopu; totuodata se puse in comunicatiune cu cetele tribunului Fauru la Buciumu. Cu acésta se formà si prelungi arip'a stinga. Parochulu Groza primi ordinu cá pentru paz'a strimtorii dela Buceniu se lase numai unu despartimentu mai micu din armatii sei, éra elu insusi cu partea cea mai mare a loru se plece in directiunea càtra Stiurtiu si se operedie in arip'a drépta.

In dio'a acésta Kemény me provocà pe mine in scrisu, cá impreuna cu ceialalti prefecti si tribuni se depunu armele si se inchieiu pace cu magiarii; elu me asigurà pe onórea sa de soldatu, cà pentru cele trecute nimeni nu va fi trasu la nici-o raspundere; éra in casulu contrariu ni-au amerintiatu cà ne va extermina pe toti pàna la celu din urma pruncu sugatoriu. Eu i-amu respunsu lui, cà intre noi are se decida numai sabi'a. — Acea di trecù fàra lupta, totu asia si nóptea in linisce, observandune unii pe altii.

In 13 Juniu lupt'a decurse tóta dio'a la mai multe puncte cu norocu schimbatoriu, ea inse a fostu mai ferbinte la centrulu nostru, unde comandau prefectulu Vladutiu si tribunii Andreica, Olteanu, Boieriu etc. Dar prefectulu Balintu a batutu reu pe doue companii trimise de Kemény la Rosi'a. Pe candu innoptá, insurgentii se retrasera in orasiu si imprejurulu lui. In acea di s'a miscatu si capitanulu Ivanovich puçintelu cu rezerv'a dela Campeni pàna pe dealu dela Pelisiu, dar totu atunci s'a intorsu éra la Campeni, fàra a se apropiá de locul bataliei, éra apoi din acea di inainte pe càtu au tinutu luptele, elu se facù nevediatu. In acea di s'a prinsu o scrisóre adressata lui Kemény de càtra oficierulu insarcinatu cu transportulu victualiiloru, batutu inse de Groza; acelu ofieru recunósce in scrisórea sa cà a fostu batutu, credea inse cà l'a batutu prefectulu Balintu, éra nu Groza, si rugá pe Kemény cá se-i arate unu altu drumu pe care se póta aduce trupeloru cele mai necesarie victualii. Intru adevèru, cà mijlócele de viétia le desecasera, pentru-cà in sér'a din 12 soldatii lui Kemény mánkasera pànea cea din urma si acuma isi alinau fómea numai cu teritie si cu bóbe de cucuruzu, de care aflasera in casele parasite a le locuitoriloru din Abrudu. Acum inse nici acelu nutrimentu

miserabilu nu mai erá se le tfe de satiu preste 2 dile. Asia dara Kemény in 14 Juniu incercà se se intieléga cu comandantii poporului armatu intr'unu modu óre-care si scrise o epistola prefectului Vladutiu, in care elu nu mai amerintia, ci multiamesce prefectului cà acesta ii aperase mosiile lui de pe Campie asia de bine, incàtu nu i s'a intemplatu nici-o dauna; apoi ilu rugà pentru o conferentia verbala si'i garantà tóta siguritaea. Prefectulu inse ii respunse, cà elu (Vladutiu) necum se se incrédia densului (lui Kemény), dara nu se increde nici in presidentulu gubernului magiaru. Acuma Kemény trimise pe Simionu Siulutiu, unu romanu din Abrudu, la prefectulu Balintu, pentru-cá se-lu róge in numele seu cá se vie pentru o conferentia in Abrudu sau in ori-care locu i-ar placea lui; dar si Balintu ii dede respunsu negativu. Acuma Kemény incepù se cugete seriosu la starea sa critica si se decise pentru dio'a urmatóre la unu: Sau—sau.

Dara si noi deciseramu pentru 15 unu atacu generalu regulatu si dintr'odata din tóte partile, éra daca cu acesta n'amu reusi, atunci unu alu doilea pe 17 Juniu. Spre scopulu acesta fusera ocupate urmatórele positiuni:

I. Parochulu si prefectulu Balintu remase in positiunea sa de càtra Rosi'a si in atingere cu Buciumanii. Acésta erá arip'a stinga.

II. Pe drumulu de tiéra càtra Campeni la Carpenisiu s'a postatu bravulu parochu din acea comuna Joanu Codoreanu; la Sohodolu a statu parochulu si tribunulu J. Gombosiu. Acestia formau propriulu centru, stateau inse sub inspectiunea prefectului Vladutiu.

III. Nu departe de Sohodolu intre satulu acesta si Suharu luà positiune parochulu si prefectulu Vladutiu cu tribunii Andreica, Olteanu si Russu si cu centuri-

onulu Jacobu, dar sub comand'a lui. Toti acestia se intindeau cu despartimentele loru càtra Cerniti'a si asia formau arip'a drépta. Éra insusi prefectulu Vladutiu comandá din positiunea centrala, atàtu centrulu càtu si arip'a drépta.

Mai departe spre sudu-ostu la Stiurtiu erá se'si ia positiune Sim. Groza cá tînendu-se de arip'a drépta, dara operandu independentu de aceea; ci elu inca nu sosise.

In 15 Juniu Kemény n'a asteptatu ataculu nostru, pentru-cà positiunea sa desperata nu-i permitea se astepte in liniste miscarile altora, ci incepù elu insusi ataculu. Mai àntaiu trimise cá la 1000 de ómeni contra Buciumaniloru, unde comandá prefectulu Balintu in persóna. Poporulu armatu mai àntaiu se retrase, luà inse iute o positiune mai buna. Lupt'a fù innoita si a duratu mai multu fàra a se decide. Intr'aceea prefectulu a in-sciintiatu iute si a chiamatu in ajutoriu pe tribunulu seu Ciurileanu, care se aflá cu luptatorii sei mai inderetu spre Rosi'a. Ajutoriulu ajunsse la timpu bunu si acum prefectulu dede elu insusi ataculu. Pe la 5 óre d. a. vrajmasiulu fù batutu pe deplinu din laturea acésta si gonitu cu mare perdere din partea sa pàna in Abrudu. Intr'aceea pe la 1 óra d. a. fù atacatu si din centru prin parochii Gombosiu et Fodoreanu, éra din arip'a drépta prin prefectulu Vladutiu. De càtra séra elu fù respinsu din tóte punctele pe unde fusese atacatu si gonitu pàna in orasiu si imprejurulu aceleia in positiunile sale de mai inainte. Parochulu Groza ajunsese prea tardiu in positiunea destinata lui la Stiurtiu, si asia Kemény a potutu de càtra séra se opuie lui o trupa mai numerósa. Lupt'a cu Groza tînù mai fàra precurmare pàna tardiu la mediulu noptii. In acésta di Kemény a suferitu perderea cea mai mare din câte au

fostu dela inceputulu acestei batalii memorabile. Se spune că elu a disu sér'a la cina :

„Draculu se se mai bata cu popii.“

In 16 deminéti'a indata dupa resarit'a sórelui s'au readunatu mai multi prefecti si tribuni la unu consiliu de resboiu in Campeni, pentru-cá se se intieléga asupra unui alu doilea atacu generalu, care ar fi fostu se se dea a dou'a di. Acesta inse n'a mai fostu de lipsa; pentru-cà indata in reversatulu dilei Kemény a datu ordinu, cá parochulu Groza se fia atacatu cu putere mare, precum se pare cu scopu cá se abata luarea aminte a poporului armatu spre partea aceea, apoi càtra 9 óre a plecatu in grab'a cea mai mare pe drumulu tierei inainte càtra Zlatn'a, ceea ce erá neaperatu silitu se faca de 3 dile incóci. Elu a fostu favoratu de o negura fórté grósa, care in aceste regiuni muntóse rareori dispare pàna càtra amédi. Pe candu poporulu armatu observà fug'a lui Kemény, acesta si apucase o distantia buna inainte.

Cu tóte aceste mai multe despartimente de poporu alergara dupa elu si luptau cu ariergard'a fugari-loru. Ajungèndu la Valea-Cerbului, insurgentii totusi fusera observati de Buciumani si Mogosiani. Caus'a au fostu insii fugarii, pentru-cà ei nu s'au potutu conteni cá se nu dea focu la unele case din vecinetatea drumulu de tíera. Atunci curagiosii fii ai muntiloru aler-gandu asupra acelora, despretiuindu mórtea cá si alta-data, càtiva armati cu pusci, cei mai multi inse cu lanci, cóse si furci de fieru s'au aruncatu asupra in-surgentiloru. Strigate de vaierare: „oda vagyunk“, adeca suntemu perduti, resuná din gurile tuturoru, sórtea lui Hatvany se presentá in ochii loru. Kemény inse a fostu cu multu mai prevedietoriu, pentru-cà elu a trimisu cu 3 óre mai inainte de a pleca, pe maiorulu Forro

cu unu despartimentu numerosu, cá se deréga podulu de sub Dealu-mare, si stricandu baricadele si alte pedeci ridicate acolo, se le dea la o parte. Fàra acésta preingrijire toti insurgentii ar fi fostu de siguru perduti, pentru-cà Buciumanii usioru i-ar fi tñutu pe locu, pàna candu intregu poporulu armatu i-ar fi impresuratu. Cu tóte aceste Buciumanii singuri au ucisu din trensii la Valea-Cerbului o suta patru-dieci si cincii de ómeni, le-au luatú si 2 cara, cu ceva munitiune si cu vestminte. Au ajunsu si Sim. Groza pe unu despartimentu alu fugariloru si li-au facutu mare stricatiune cu lancerii sei.

Asia s'a terminatu batali'a de 9 dile cu Kemény. Elu a perdutu cu totulu morti preste 500 ómeni; numerulu raniloru nu e cunoscutu, aceia inse fusesera incarcati pe vreo 60 cara si transportati in diversele spitale a le Transilvaniei.

La inceputulu raportului meu asupra luptei cu Kemény uitasemu se spunu, cá in acelasi timpu si in comunicatiune cu elu, rebelii atacasera cu puteri indoite tóte celelalte strimtori de munti din afara càte erau de ceva de insemnatate, cá acolo s'au intemplatú loviri, cari se potú numi si batalii de cea mai mare insemnatate, care pe de o parte probédia credinti'a neclintita a romaniloru, devotamentulu loru, perseveranti'a si bravur'a loru fàra exemplu, éra de alta parte luptele acestea au adaosu fórte multu, pentru-cá in fine rebeliunea se fia infrenata, pentru-cà vrajmasii in modulu acesta au fostu siliti a-si impartii puterile, si asia ei n'au fostu in stare de a concentra masse mari de trupe pe la strimtorile de munti càtra principate si in laíntrulu tiei. Precum amu aratatu mai in susu in raportu despre bataliile cu Hatvany, strimtorile de munti spre drumulu ce duce dela Clusiu la Oradea-mare, au fostu blocate si atacate in totu decursulu lunei lui Maiu.

Aceleasi atacuri s'au repetitu in tóta lun'a lui Juniu si inca cu violentia mai mare decâtu ori-candu pe timpulu operatiuniloru lui Kemény. Este de necrediutu ce perseverantia si incordari au desvoltatu locuitorii munteni de acolo, anume cei din Albacu, Merisieni, Iurcuti'a etc. Obositi de neincetatele strapatie, acesti locuitori càtra finea lunei lui Juniu incepusera a cadea. Vrajmasiulu reusise in fine cá se prefaca in cenusia comunele Riu-Calatei si Jurcuti'a; in 2 Juliu au arsu si Marisielu. Atrocitatile comisse cu acésta ocasiune de vrajmasiulu barbaru fusera in adeveru revoltátóre. N'a fostu de ajunsu cà au omoritu fàra de mila betrani, femei si prunci innocenti, dar mai puneau si pe pruncii sugatori lasati cu viétia la pepturile reci a le mameloru omorite, pentru-cá in modulu acesta se-i omóre mai incetu. Multe din aceste fiintie innocente au mai fostu aflate in viétia dupa 3 zile, cei mai multi inse au suferitu o mórte plina de torturi.

Inca inainte de foculu dela Marisielu amu priimitu o scire dela bravulu centurionu D. Gavriilu despre reusit'a vrajmasiului si de prefacerea in cenusia a sate-loru Riu-Calatei, Jurcutia etc. Eu am trimisu indata in ajutoriulu loru pe tribunulu meu Nic. Corchesiu cu 68 de venatori si amu datu lãnga elu si pe tribunulu Jac. Olteanu dela Cetatea-de-balta. In 5 Juliu sér'a Corchesiu ajunse cu venatorii la Fantanele, unde locuitorii comuneloru devastate se adunasera sub centurionii loru. Acestia imi facura cunoscutu cà ei in aceeași di avusera o lovire gloriósa cu vreo 400 de rebeli, pe cari punendu-i pe fuga i-au gonitu vreo 2 óre luandu-le si 3 cara incarcate cu pàni. Centurionii mai adaosera, cà si faimosulu Vasvári se afla in apropiere cu trup'a principala.

Preste nópte Corchesiu si subcomandantele seu Olteanu se pregatira pentru lupta. Elu au alesu dintre

barbatii adunati buni de arme pe cei mai valorosi, i-au numeratu si erau 120 venatori si 317 lanceri. Acésta trupa mica o imparti elu in 3 cete si ocupà cu ei inca in acea nópte la Fântanele 3 puncte importante, pe la cari trebuia se tréca rebelii, daca ar fi voitu cá se inaintedie. Positiunea pentru ai nostrii erá fórte favorabila. In 6 Juliu pe la 11 óre a. m. vrajmasiulu se puse in miscare. Comandante supremu erá Vasvári. Elu avea cu totulu 3000 de ómeni, dintre cari 300 provediuti cu securi, pentru-cá se delature din drumu baricadele de lemnu facute de ai nostrii; elu avea si 5 tunuri sub comand'a sa. Indata ce observàra pe ai nostrii, si deschisera dupa datin'a loru focu violentu din tunuri si pusci. Corchesiu inse sciindu cá ai nostrii nici odata n'aveau munitiune de ajunsu, a comandatu ómeniloru sei, cá se se lase la pamentu, se nu pusce nici-decum, ci se astepte pe vrajmasiulu pâna la o distantia de 80 de pasi. In starea acésta subt o plóia de glóntie din tunuri si pusci asteptara ei pe vrajmasiu si la o distantia anumita ii primira cu puscaturi bine tîntite, dar inca totu intinsi la pamentu, pentru-cá glontiele de tunu se nu-i ajunga. Din acea positiune buna ei trageau atátu de siguru, încátu mai nici-unulu nu-si gresia omulu asupra caruia tîntise. Intr'o distantia mica de acolo stateau femeile inversiunate asupra rebeliloru pentru atrocitatile loru si incurgiau pe barbatii loru la lupta. Vasvári erá silitu se inplinésca liniile de mai inainte a le luptatoriloru sei neinctatu cu alti ómeni, din cauza cá picau fórte multi. Dupa unu focu de tiraleri de o óra, tribunulu trimise 2 despartimente mici de venatori in ambele laturi a le vrajmasiului, si totuodata comandà pe lanceri la 3 puncte, cá se se arunce cu asaltu asupra vrajmasiului. In 5 minute disordinea in trup'a vrajmasia a fostu generala si ea a mai crescutu prin aceea, cá

acuma se aruncara si Marisielenele càtu cu pietrii, càtu cu frigari, imblacii si cu alte obiecte asupra vrajmasiului care se retragea in disordinea cea mai mare; asia isi ajutara ele pe barbatii loru. Macelulu a fostu in-fricosiatu. Vasvári a cadiautu, partea cea mai mare a oficiariloru sei si cu aceia cá la 850 de soldati, in care numeru se coprindu si acei ucisi in lovirea din dio'a ceealalta. Cu acésta ocaziune s'au inecatú mai multi in Somesiu. Buzgo inse a reusitu cá se scape de timpuriu cu 4 tunuri si se readune resturile trupei lui Vasvári. In timpulu gónei veni comandantulu Gyarmati cu 300 venatori in ajutoriulu fugariloru; ei inse n'au mai cutediatu se se întórca asupra nóstra. Ai nostrii luara unu tunu cu tóta munitiunea si cu cai, apoi tobe, arme si altele. Perderea nóstra a fostu 4 morti si 12 raniti; 6 dintre acestia au remasu schilavi. In lupt'a acésta s'a distinsu si invalidulu Pfeifer, unu germanu din Abrudu.

In acelasiu timpu a avutu si tribunulu Vas. Fodoru mai multe loviri cu rebelii la strimtórea de munte dela Ponorulu-Remetei, pe care 'lu aperá. In 9 Juniu fu elu atacatu pe neasteptate de càtra 350 honvedi si gardisti veniti din regiunea Aiudului. Avèndu elu numai 50 ómeni cu sine, a trebuitu se se retraga pàna in valea Poienei. Peste nópte adunà si pe ceialalti ómeni, apoi intorcèndu-se cu ei in 10 desu deminétia atacà pe vrasmasiu. Acesta isi luase positiunea pe care o avuse tribunulu cu o di mai nainte. De 6 ori fu alungatu vrasmasiulu din acea positiune si elu a reocupat-o de 6 ori. In fine fu elu respinsu pàna la satulu Remetii, unde in furi'a sa dede focu satului, pentru-cá se 'si resbune in modulu acesta. Peste nópte vrasmasiulu fu intaritu prin insurgentii veniti dela Teiusiu pàna la unu numeru de 1000 de ómeni si in 11 Juniu atacà pe ai nostrii la Tarcau. Lupt'a tînù cu norocu schimbatu tóta dio'a, pàna candu

tribunulu atātu din lips'a de munitiune, cātu si pentru-cà nu putè se resiste la rachetele vrasmasiesci, a trebuitu se se retraga. Peste nópte tribunulu priimindu dela mine munitiunea trimisa, a atacatu din nou pe vrasmasiu. Dupa o lupta de 2 óre vrasmasiulu fù batutu pe deplinu si cu perdere de 30 morti alungatu pàna dincolo de satulu Remetii devastatu. Dupa aceea elu se resipi spre Aiudu si Teiusiu, nimicindu totu ce au aflatu in drumu cu focu si cu sabie.

In 13 Juniu a venitu dela Trascau si Sân-Giorgiu o alta trupa de insurgenti in numeru cá de 600 ómeni. Au fostu batuti si acestia si cu perdere de 15 morti goniti pàna la muntele Bedeleu. Cu acésta ocaziune s'a distinsu prin curagiu si bravura mai virtosu centurionii Nicola, fiulu parochului din Gioagiu si Eftimie morariu din Bedeleu. Dupace rebelii dela Turd'a si din scaunulu Ariesiului comandati de Pápai si Vélits, dar batuti reu de prefectulu Balintu in 3 loviri sàngeróse din 25, 27 si 29 Juniu, au perdutu speranti'a de a mai putè strabate prin acea strimtóre de munte, pe la inceputulu lui Juliu isi intórsera puterea loru càtra Ponorulu-Remetii, pentru-cà se ajunga prin acelu pasu la Offenbaia.

In 3 Juliu vení Carolu Vélits cu 300 de insurgenti; tribunulu Fodoru impreunându-se cu tribunulu Sierbanu dela Cacova, ilu batù si ilu luà la góna pàna dincolo de Cacova. Vélits lasà pe loculu de lupta 10 morti, a le caroru pусci remasera in manile nóstre; din contra noi avuramu numai unu mortu. A dou'a di, adeca in 4, intaritu peste nópte se intórse cu 600 de inarmati si veni peste muntele Olteanu pàna la Tarcau, unde isi luasera ai nostrii positiunea. Dara ómeniloru nostrii in urmarea celoru 3 loviri le lipsia mai de totu munitiunea. Deci vediendu bravulu tribunu cà elu nu se póte mesurà in lupta deschisa cu vrajmasiulu bine armatu, la apro-

pierea lui se retrase pe nesimtite si intr'o strimtóre aprópe de Tarcau ocupà 3 positiuni importante, cu scopu cá, de s'ar puté se inchidia pe vrajmasiu si se-lu nimicésca cu lancerii. Pentru-cá se-lu traga mai siguru in strimtóre, tribunulu inaintà in contra lui cu càtiva tiraleri, carora le dede ordinu a se retrage incetu. Vrajmasiulu gonindu inaintea sa pe tiraleri, strabatù fàra grija totu mai departe. Atunci inse lancerii la unu semnu datu se aruncara din trei parti cu furia asupra vrajmasiului incrementu. In acelu momentu se produse cea mai mare confusiune in liniile sale. Impresurati fiindu isi aruncara puscile si se incercara se scape prin fuga; dar intr'aceea tóte esirile fusesera ocupate si numai puçini au fostu in stare se scape. Intre acei norociti fù si Carolu Vélits, carele insocitu de o céta cá de 50 pàna la 60 ómeni si de càtiva oficieri isi sparse drumu printre lanceri. Partea cea mai mare a loru fu macelata. Tóta bagagi'a, munitiunea, vreo 400 pusci, 2 tunuri mici, 4 trompete si mai multe steaguri remasera in manile nóstre. Noi n'amu perdutu nici-unu omu.

Intre rebeli se aflau la ocasiunea acésta si 40 sasi tineri din Sas-Reginu. Càti dintre acestia voru fi peritu, nu se scie. Unulu inse in momentulu in care erá se fie strapunsu, strigà tare cà elu este sasu si cà a fostu inrolatu cu sil'a intre rebeli. Indata fù crutiatu si apoi transportatu in captivitate la prefectulu Axente Severu. Aici elu fù pusu in libertate, dara dupa càteva dile trecù érasì la rebeli.

In 22 Juliu tribunulu Fodoru aflà cà vine intr'acolo o trupa noua de insurgenti din partea Trascaului. Atunci elu luà indata cu sine 70 venatori si 80 lanceri, esí inaintea vrajmasiului si ilu aflà la muntele Bedeleu. Erau 250 de inarmati, carii purtau numele de Szabad csapat (céta de voluntari) si stàteau sub comand'a ma-

iorului Gyarmati si a capitanului Dorgai. Acestia venisera din comitatulu Satmaru.

Tribunulu tînù mai multe óre la lupta cu acésta trupa, mai pe urma inse o puse la fuga. Aici au fostu éراسi lancerii, carii au decisu lupt'a cu asaltu. Vrajmasiulu lasà pe loculu de lupta 15 morti si in manile nostre 3 captivi, munitiunea si tóta bagagi'a. Noi avuramu din partea nóstra unu mortu. In acésta lovire s'a distinsu mai virtosu centurionulu Nicola fiulu parochului din Gioagiu si tribunulu dela Ciugudu Jonu Cacovanu.

Fiindu-cà apararea strimtoarei din muntele „Gain'a„ in raportulu acesta s'a trecutù cu vederea acolo unde era loculu, lovirile intemplete pe la acea strimtoare se voru descrie acilea pe scurtu. Acea strimtoare érá data in grij'a tribunului Joanu Gombosiu parochu in Vidra-de susu, cá se o apere. Dupa ocuparea comitatului Zarandu prin rebeli, au venitu in 15 Martiu o céta de insurgenti, cari au datu focu satului vecinu Bucesiu. Numitulu tribunu alergandu in ajutoriulu locuitoriloru din acelu satu, au ucisu mai multi vrajmasi, 'iau risipitu si au stinsu foculu.

Pe la finea lui Martiu au venitu 2000 de magiari comandati de majorulu Csutak si au prefacutu in cenusia satulu Grohotu, precum si o parte din Bulzesci. Numitulu tribunu se repedí mai ántaiu asupra unei cete mai mici de rebeli, carii venindu dela Halmagiu voiau se-lu atace in cósta (Flancu). Dupa-ce au risipitu pe cét'a aceea, au atacutu cu armatii sei pe majorulu Csutak, care avea putere indoitu mai mare decâtù tribunulu, a reportatu o victoria stralucita asupra vrajmasiului si l'au fugaritu pàna la Baia-de-Crisiu.

Pe candu Lupu Kemény érá in Abrudu, 300 de calareti si 1 batalionu pedestrime s'au incercatu, cá venindu dela Halmagiu se ne atace pe noi in dosu prin

acea strimtóre; dara valorosulu tribunu informatu fiindu despre acelu planu, n'a asteptatu venirea vrasmasiului, ci mergèndu tóta nóptea spre Halmagiu, in faptulu dilei atacându pe neasteptate, a batutu bine pe vrasmasiu.*)

Acestea sunt faptele mai memorabili ale poporului armatu, care stetese sub comand'a mea. Separatu si parasitu de càtra tóta lumea, acestu poporu perseverându in credintia càtra Monarchulu seu, a facutu cu mijlóce puçine mai multu decátu s'ar puté cere dela elu cu dreptate. Acestu resboiu fatalu a costatu in ambele parti multe vietii omenesci; eu inse cutediu a sustiné in contra calumniiloru venite dela numerosii vrasmasii ai natiunei romanesci, me si obligu a proba, cà repressaliile pe cari poporulu romanescu armatu au fostu silitu se le faca ici colo, in comparatiune cu enormele devastatiuni prin focu si sabie facute de rebeli asupra vietiei si averei romaniloru, nu merita nici a fi memorate; si eu provocu pe toti calomniatorii cá se iéasa la lumina din intunereculu lingusiriloru si alu intrigeloru, se produca fapta in contra faptei si se nu atace din locu ascunsu, in modu reutaciosu meritele altora, nici se cerce a le intuneca.

In lun'a lui Novembre 1849.

*) In acelasiu timpu s'au intemplatu pe la alte strimtori de munti mai multe loviri, care in partea loru cea mai mare au reusitu in folosulu nostru; acele inse n'au fostu asia de importante, cá cele descrise aci pe scurtu.

Nota la acésta traductiune.

Indata dupa pacificarea tieriloru scaldate in sange si dupa restaurarea securitatiei, imperatulu a trimisu la Transilvani'a in Septembre 1849 de gubernatoru civile si militariu pe generalulu baronu Ludovicu Wohlgemuth, de a carui missiune fórté grea s'a tînutu si adunarea de informatiuni din totu coprinsulu tieriei, despre tóte evenimentele din cele vreo diece luni trecute si mai in scurtu despre tóta starea tieriei devastate. Prefectii ceteloru romane si oficiarii imperatesci atasiati la acelea de càtra fostulu comandante imperatescu FML. baronu Antonie Puchner inca au fostu obligati a'si face raporturile lor. Erá in interessulu prea invederatu alu romaniloru, cá acelea raporturi se se compuna in limb'a germana. Spre acestu scopu si cá raporturile se se compuna intr'unu stilu istoricu, Joanu Maiorescu fostu directoru de liceu, venindu dela deputatiunea nóstra din Vien'a, se opri trei septemani in muntii apuseni pe la Abrudu, Campeni, Vidr'a, Ofenbai'a, Zlatn'a, Alba-Juli'a, de unde adunà in acelea dile totu materialulu càtu numai s'a potutu, atàtu in scrisu, din acte si correspondentie, càtu si din graiulu viu dela prefecti, tribuni, preoti si dela alti ómeni, confrontandu, cernendu si alegèndu cu ochiulu seu criticu; apoi venindu la Sibiiu si in urma la Brasiovu, unde'i remasese famili'a, Joanu Maioressu compuse tóte trei rapórtele, alu lui Jancu, Balintu si Axente, apoi le trimise fiacaruia din ei spre a le supune din partea lor la revisiune. In fine prefectii subscriindu-le le-au inaintatu la gubernu.

In acelasi timpu deputatiunea din Vien'a le a publicatu in „Romanen der österreichischen Monarchie“ cu spesele baronului Sina.

24 Maiu 1884.

Redactorulu „Observatoriului“.

Doze raporturi

de ale acelu

prefecti de legiuni romanesci,

cari in anulu 1848/9 au sustinutu luptele cu
insurgentii unguri până la reintrarea trupeloru
imperiali in Transilvani'a.

Traduse dupa textulu originale germanu subternutu guvernulu
centrale din Vien'a si apoi publicate in „Romanen der öster-
reichischen Monarchie“. Vien'a 1850.

(Editor'a Observatorului).

Sibiu.

Tipografi'a lui W. Kraft.

1884.

Raportu

despre faptele óstei poporane romanesci, care a statu sub comand'a lui Simionu Balintu pe timpulu resboiului civile din Transilvani'a in anii 1848/9.

Preste puçinu dupa celu de ântaiu congressu tînutu la Blasiu in 15 Maiu, in urmarea intrigeloru partidei magiare din orasiile montanistice, ómenii dela potere ai factiunei teroristice me arestara si me portara dintr'o temnitia in alt'a intre bataile cele mai brutali si intre suferintie nespuse. In timpulu captivitatiei mele am fostu mai de multeori in pericolu de a fi omoritu de càtra plebea magiara fanatisata si asmutiata, éra odata erá pe aici cá se fiu aruncatu de viu in flacari. Tóta vin'a mea fusese, cà eu care cunosceam bine tendentiele destructive ale noului magiarismu, totudeauna m'am adoperatu cá se ferescu de acelea pe poporul romanescu, éra cá preotu se'i dau invetiatura despre datoriile càtra imperatu, monarchia si càtra patria.

Mai in urma, pe candu eu gemeamu in temnit'a dela Aiudu, poporul romanescu siiitu prin terorismulu ungurescu si prin fatal'a lege de recrutare, careia romanii credintiosi nu voiau se se supuna, din cauza cà aceea nu erá sanctionata de càtra imperatulu, in a dou'a diumetate a lunei Septembre aceluiasi anu (1848) s'a tînutu adunarea a dou'a la Blasiu. Cu acésta ocasiune am fostu si eu liberatu din temnitia in urmarea cererei energice facute de càtra poporu. Dupa desfacerea adunarei, fàra a'mi luá o sfera anumita de activitate, m'am folositu numai de auctoritatea mea la poporu, pentru-cá intru intielesulu concluseru dela Blasiu si alu proclamatiunei comandantului F. M. L. de Puchner din 18 Octobre, se'lu invetiu a'si cunósce datoriile sale si a apera averea erariala. Indata dupa catastrof'a trista din 23 Octobre 1848 dela Zlatn'a, oficialii camerali, cari au scapatu la Abrudu cu viétia, m'au rogatu se

mergu la Zlatn'a, pentru-cá se scapu pe functionarii cari se mai aflau acolo, si totuodata se readunu dupa potintia banii imperatesci cari se perdusera in timpul incendiului.

Din respectulu humanitatiei si alu datorintiei pentre aperarea averei erariale amu luatú asupra'mi, fara a mu retrage, acea missiune fórte periculósa si am caletoritu indata la Zlatn'a. Ajunsu acolo in 28 Octobre amu tñnutu o cuventare la poporulu adunatu in numeru mare, spre a'lu molcomi. Urmarea fù, cà mai multi oficiali cari erau arestati au fostu liberati ; dara pe controlorulu Ignatiu Marillai, care se compromisese mai multu decâtu altii cu rebelii, numai asia amu fostu in stare de a'lu scapa, cà amu promisú poporulu, cà 'lu voiu duce in captivitate la Campeni.*)

Preste acésta locuitorii din comunele de prin pregiuru au restituitu in 3—4 dile aprópe 2000 galbini, mai multe maji de argintu si arama prefacute in moneta, precum si câteva libre de aurú crudu, care fusesera furate din cassele erariali. Tóte acele sume le amu datu pe lângá o lista pe care erau consemnate, controlorulu cameralu Hildebrand, care a si ingrigitu a le transporta la Alba-Julí'a in securitate. Mai tardiu investigatiunea s'a continuatu si de càtra comissiunea numita spre acelasi scopu dela tesaurariatu.

In 6 Novembre am condusu unu micu despartimentu din poporulu armatu de càtra mine, adunatu la Rosi'a de munte, càtra Aiudu, pentru-cá se ajutu acolo operatiunile militari, si pe càtu tìmpu capitanulu Gratze se aflá in negociatiuni cu magiarii din Aiudu, eu 'iam fostu interpretele lui. In 8 Novembre eu eramu la Teiusiu, unde in aceeași di ne venira din comitatulu Zarandu scirile cele mai triste. Fiindu-cà prefectutu Buteanu nu se mai afla in viétia, pentru-cá se raportedie despre evenimentele din prefectur'a sa, asia eu me simtiu obligatu a le atinge pe scurtu si pe acelea, pàna in timpul candu am fostu denumitu prefectu alu vechiloru Saline (Turd'a).

*) Famili'a Marillai este una din cele renegate de pe la Densusiu in districtulu Hatiegului.

Dupa-ce adeca in jumetatea a dou'a a lunei Octobree s'a latitu scirea cu repejunea fulgerului despre desarmarea magiariloru rebeli prin trupele imperatesci si prin poporulu romanescu armatu, atunci romanii din comitatulu Zarandu se resculara de sine, si in credintia cá ei prin aceea facu serviciu bune causei imperatesci, au inceputu se desarme si se arestedie pe familiile magiare fruntasie, care se distinsesera prin zelulu loru pentru uniune si prin ur'a cátra romani. Cu acésta ocaziune s'au intemplatú câteva excesse grele pe la locurile unde romanii au datu preste resistentia mai cerbicósa din partea magiariloru. Pe atunci eu me aflám cu prefectii Avramu Jancu si Buteanu la Campeni. S'a decisu indata, cá se trimitemu acolo pe trei romani, cari in comitatulu Zarandu se bucurau de nume bunu, adeca pe cancelistulu dela tesaurariatu Avironu Telechi, pe asesorulu de comitatu si cancelistulu la tabl'a regéscá in Osiorheiu Alexandru Candea,*) si pe do-centele din Abrudu Joanu Nemesiu ; éra ordinulu ce li s'a datu a fostu, cá se curme disordinea ulterióra, pe cei persecutati se'i apere, pe acei cari ar fi capabili de a se inrola in poporulu armatu se'i organisadie, éra pe ceilalti se'i desarme. Telechi si Nemesiu au mersu la Bradu, unde au restabilitu liniscea, pe familiile magiare persecutate le-au luatú in aperarea loru adapostindu-le in cas'a cea spatiósa a lui Josifu Kóvér, éra masseloru involburate le-a declaratú, cá acele familii sunt pazite acolo cá in captivitate. Prin acestea mesuri poporulu fú linistitu. Candu au mersu la Halmagiu, acolo pe lângá cooperarea oficialiloru de salina de acolo din locu, apoi cu a bravului parochu romanescu Joa nu Moga si a fiíului aceluia Jeronimu, teologu absolutu, cei arestati erau dejá pusi in libertate.

Dupa acestea poporulu din comitatulu Zarandu adunatu cu tóta grab'a si armatu s'a concentratu la satulu Gura-Valii la fruntari'a Ungariei, dara nefindú inca organisatu, in 28 Octobree atacatu de cátra insurgenti sub comand'a lui Botzko, a fostu respinsu cátra Halmagiu. Atunci insurgentií detera focu sateloru Plesuti'a si Halmagelu

*) Magiarisatu Kendi.

si dusera in captivitate pe parochulu romanescu Eutimie. Halmagenii spaimantati in urm'a celoru intemperate tînura consiliu cu tribunulu Cîndea asupra mesuriloru care ar fi de luatu. Acelu tribunu le declarà loru, că elu cu trup'a sa armata numai cu lanci nu e in stare se resiste vrajmasiului ; totusi pentru-că se nu lase acelu orasielu in prad'a furiei insurgentiloru, elu va incerca negociatiuni cu densii, ceea ce s'a si intemplat ; dara in decursulu negociatiuniloru insurgentii perfidi calcandu'si cuventulu au aruncatu pe Cîndea in prinsóre, eara orasiului nu i-au datu focu, numai biserica romanésca fù bombardata dintr'unu tunu. Tribunulu Candea, doi preoti romanesci, intre cari erá si susu numitul Eutimiu si inca alti 6 romani fusera spendiurati atunci indata.

Nu multu dupa aceea, in primele dile ale lunei Novembre s'a intemplatu catastrof'a tragica dela comun'a Ternav'a. Insurgentii in numeru cá de una miie ómeni, prevediuti bine cu calarime si artileria au inaintatu dela Halmagiu càtra Bai'a-de-Crisiu ; in contra loru au mersu poporulu romanescu armatu condusu de tribunii Telechi si Nemesiu si comandatu de càtra locotenentulu Clima, care avea cu sine si càtiva soldati granitieri. Poporulu armatu era la 3000 de ómeni, ii lipsia inse atátu cavaleri'a càtu si ori-ce artileria care se'i spriginésca operatiunea. Ajunsu poporulu intru o vale la satulu Ternav'a, dintru odata se vede incunjuratu si atacatu de càtra insurgenti din tóte partile ; cavaleri'a taiá infricosiatu printre liniile poporului inmarmuritu ; dara si artileri'a insurgentiloru au adausu multu la perderea luptei. Aprópe 800 (optu sute) de romani au fostu macelati, éra restulu s'a respanditu in fuga selbatica càtra Baia-de-Crisiu, unde a dou'a di tribunulu Telechi, care si elu scapase cu fug'a, numai cu mare greutate a fostu in stare de a'lu readuna, éra celalaltu tribunu Nemesiu a cadiatu in captivitate. Locotenentele Clima cercase cu 7 granitieri a'si salva viéti'a intr'o casa da economia din satu, isi perdù inse viéti'a totu acolo in flacarile acelu edificiu, pentru-cà vrajmasiulu a si datu focu satului, si l'a prefacutu intregu in cenusia. Toti locuitorii satului cari au scapatu din acelu focu marturisescu pàna astadi, cà acésta fù sórtea locotenentelului Clima. Din contra

unii afirmau pe atunci, că Clima ar fi fostu taiatu in bucati de cătra insurgenti.

Caus'a catastrofei aceleia este neexplicabil'a usioratate a locotenentelui Clima, care cá oficiaru comandante nu inaintase nici macaru patrole, pentru-cá se recunósca regiunea; de aceea se escase pe atunci faim'a repetita, apoi mai de multe ori si tare crediuta, că Clima ar fi fostu intielesu cu vrajmasiulu, pentru-cá se duca pe poporulu armatu in curs'a ce i s'a pusu, éra mai tardiu ori că tetiunarii nu l'au cunoscutu, sau că ei l'au facutu victima in adinsu.

Acum insurgentii au ajunsu neinpedecati la Bai'a-de-Crisiu, éra de acolo au plecatu indata spre Bradu. Aici poporulu adunatu au avutu a trei'a lovire cu insurgentii, care de si nu a fostu fàra gloria, elu inse in fine totu a trebuitu se se retraga.

Aici trebue se observu, că tribunulu Telechi dupa scaparea sa cu restulu poporulu armatu din Bai'a-de-sange dela Ternav'a la Bai'a-de-Crisiu, a provocatu pe oficiariulu cameralu Fank, cá se se duca din orasiu cu cass'a erariala, si pentru-cá se o puie la Abrudu in securitate, se plece impreuna cu poporulu armatu. Elu a promisú că va urma consiliulu ce i s'a datu, a si luatú la parere unele mesuri preparative, dar totu a remasu pe locu, si cass'a impreuna cu banii aflati intrens'a o a datu rebeliloru, cari au trimis'o la Pest'a.

Dela Bradu vrasmasii s'au intorsu la Bai'a-de-Crisiu, au dusu cu sine si cătiva romani in captivitate; ajungèndu acolo, ei au spendiuratu pe tribunulu Nemesiu si inca pe alti optu romani. Intre acesti nefericiti a fostu si socrulu parochului din Bai'a-de-Crisiu, unu betranu de ani 75.

Acestea sciri intristatòrie au ajunsu, precum s'au aratatu mai insusu, in 8 si 9 Novembre la Teiusiu, unde me aflam eu pe atunci. S'a si decisu indata, cá eu, Buteanu si capitanulu Ivanovich se plecamu in comitatulu Zarandului. Ajungèndu noi la Alba-Jul'i'a, ni s'a datu una compania dela regimentulu Carolu Ferdinandu sub comand'a capitanului seu Novak, unu armènu de nascere. Acésta compania este aceeași, care cu doue septemani inainte fraternisase cu magarii

dela Aiudu si a participatu la escursiunea lui Stefanu Kemény, carele prefacuse in cenusia satulu Majin'a si o mare parte din Cacov'a. Noi inse amu aflatu, că la câteva zile dupa aceea romanii din acea compania s'au sculat asupra numitului capitanu si l'au silitu se se desface de magiari. Asia eu si Buteanu n'amu avutu cauza de a ne prea bucura de acestu ajutoriu. Ajunsi la Abrudu, noi am potutu se induplecamu pe capitanulu Novak numai cu mare greutate, că se inaintedie mai departe in comitatulu Zarandu. La Mihaileni ne impreunaramu cu poporul armatu sub conducerea tribuniloru J. Siulutiu, N. Moldovanu, N. Beguescu, Bertlef si Kaiser. In 13 Novembre noi amu ajunsu la Bradu, in 14 la Bai'a-de-Crisiu. In faci'a acestui orasielu se asiediara castre (Lager) si se luara mesuri pentru inmortentarea lui Nemesiu si acelorlalti companioni ai sei nefericiti, cari se mai aflau totu spendiurandu de funii; éra noi insine merseram cu compani'a in orasiu, că se mánemu acolo preste nópte. Preste una óra ne veni scirea, că unu despartimentu alu poporului armatu a prinsu pe 6 magiari si ia spendiuratu indata că repressalia pentru cei 18 romani ucisi totu cu modulu acesta aici si la Halmagiu. Că-ci adeca romanii vediendu pe preotii si pe invetiatii lor spendiurati, furi'a lor nu mai cunoscea margini si nu se mai poteau infrena; de aceea érá si pentru Buteanu unu lucru fórte periculosu a porni o cercetare spre a pedepsi pe cei vinovati, si se vediu silitu a se abate dela planulu seu.

A dou'a di sosira in ajutoriulu nostru, unu despartimentu alu poporului armatu din districtulu Hategului condusu de vice-prefectulu Antonie Grigorescu, éra sub comand'a locotenentiloru Crainicu si Paserariu doue plutóne de husari romanesci, cari inse erau din cei incorporati la regimentulu secuiescu de husari, apoi una compania de granitieri din regimentulu I romanescu comandata de capitanulu Gabler, si inca una compania de gardisti sasesci dela Orascia sub comand'a capitanului lor Pfaffenhuber.

In 16 Novembre mi se incredintiá missiunea de a merge la Bradu si a infiintiá acolo unu magazinu pentru trupe. Eu plecaiu indata, éra pentru magazinu

am alesu cas'a lui Kóvér; am luatú mesuríle necesárié pentru-cá se'lu implu, si in aceeași di am pornítu pentru trupele dela Bai'a-de-Crisíu trei cara încarcate cu pane. Acestea tóte au decursu cu celu mai bunu resultatu, pentru-cá tñnutulu acela inca nu fusese devastatu de càtra rebeli, si se aflau de tóte in abundantia.

In aceeași di romanii adusera la mine pe o germana, pe care o prinsesera. Eu aflaiu la dens'a o scrisóre, pe care ea o primise tocma atunci dela barbatulu seu din Ungari'a. Acesta fiindu baiesíu topitoríu la minele dela Rud'a, plecase cu insurgentii din comitatulu Zarandu, éra acuma scriá nevestei sale, cá se aiba voia buna, cà-ci preste puçinu va sosi din Ungari'a unu corpu de trupe numeróse in comitatulu Zarandu. Acea scrisóre am dat'o si gardistíloru sasesci, cari erau acolo, cá se o citésca, apoi am si trimis'o indata la Bai'a-de-Crisíu.

In 17 demànéti'a, pe candu eu faceam dispositiuni cá se primescu transporturi de victualii la magazinu, dintr'odata vediui, cà gardistii sasesci pléca inapoi càtra casa, dupace mai àntaiu au depredatu cu totulu casele lui Bihari. Pe la amédi ajunse si capitanulu Novacu cu compani'a sa, si trecù mai departe càtra Abrudu. Pe la 5 óre dupa amédi veni si poporulu armatu din districtulu Hatiegului si apucà calea càtra Dev'a. Totu asia facù si capitanulu Gabler. Dupa o jumetate de óra ajunse si capitanulu Ivanovich cu prefectulu Buteanu la Bradu.

Eu tóte aceste miscari nu mi-le poteam esplica, si rogaiu pe capitanulu Ivanovich, cá in acea nópte se remana in Bradu; elu inse nici-decátu nu se invoi, si asia veníramu pàna la Criscioru, unde amu si remasu. Numai aici am fostu in stare se afli dela capitanulu Ivanovich, cà domnii oficiari in urmarea scrisorei susu memorate trimise de mine densíloru, au tñnutu unu consiliu belicu, si au decisu a se departa din comitatulu Zarandu. In modulu acesta, comitatulu fù datu in prada si Buteanu se vediù necessitatu a lupta mai multe luni numai singuru in contra vrajmasiului multu mai numerosu, pàna candu dupa încordari supra-omenesci a trebuitu se se retraga de acolo.

In 18 Novembre parasindu eu acele regiuni m'am intorsu acasa. Aci trebue se mai adaogu, cà de si magiarii au prefacutu in cenusia comunele Halmagelu, Plescuti'a, Ternav'a si alte comune romanesci din comitatulu Zarandu, totusi romanii pàna in dio'a in care amu parasitu eu acelu comitatu, n'au datu focu la nici-o curte sau casa de ale proprietariloru.

In 10 Decembre 1848 onor. comitetu romanescu de pacificatiune m'a numitu prefectu alu vechiloru Saline (Turd'a), éra escelenti'a sa comandantele generalu br. Puchner m'a confirmatu in acésta functiune. Prin acésta mi s'a impusu problem'a grea de a apera strimtorile de munti de càtra Turd'a, din care parte rebelii isi repetiau in acea regiune excursiunile loru cele devastatóre cu furia totu mai mare.

Spre scopulu acesta eu imi asediaiu in 28 Decembre castrele mele la satulu Ocolisiulu-mare, si acolo ocupaiu cu poporulu meu armatu positiunile cele mai importante. La apropierea mea cetele desfrenate ale insurgentiloru comandate de Retegi s'au retrasu, dupace au omoritu pe mai multi locuitori innocenti din vecinulu satu Ocolisiulu-micu.

In 11 Ianuariu 1849 imi veni scirea, cà rebelii Ludovicu Pápai si Retegi stationati in Iar'a au incursu (navalitu) asupra satului Muntele-Baisiórei, si acolo au datu focu la 7 case, intre care era si cas'a parochului romanescu. Eu am si manecatu indata intr'acolo, pentru-cà se punu capetu devastatiuniloru, ei inse s'au retrasu pe candu eu me apropiamu de ei; totusi eu îi luaiu la góna pàna aprópe de Iar'a si le-am ucisu doi ómeni. Dupace au innoptatu, am incetatu a'i mai urmari si m'am intorsu in castrele mele dela Ocolisiulu-mare.

Vediendu eu cà rebelii inca totu nu incetédia cu tecunariile si cu omorurile, éra de lupta se ferescu la tóte ocasiunile, m'am decisu a'i cauta chiaru in cuibulu loru in Iar'a, si a'i ataca. In 14 Ianuariu esindu eu din castrele dela Ocolisiu, amu plecatu cu totu poporulu armatu càtra Iar'a.

Dupace am ajunsu pe teritoriulu acestui orasielu, mi-am impartitu trup'a de armati in trei colóne: pe una care formá arip'a drépta, o puseiu sub comand'a tribunului

Clemente Aiudanu, lângă care am datu și pe vice-tribunulu J. Aurarianu Galgotti*); arîp'a stanga o deteiu vice-tribunului Dionisiu Telechi; trup'a principala o am comandatu eu însuși și am purcesu cu ea dreptu la Iar'a, éra cele doue colóne apucara pe cali laterali. O céta de insurgenti cá de 50 până la 60 ómeni, pe care o vediuramu ántaiu, se prefacú a se retrage la o parte, precum se crede, cu scopu cá se ne abstraga pe noi din directiunea ce luaseramu; eu inse am detasiatu numai unu despartimentu din arîp'a drépta sub comand'a vice-tribunului J. Aurarianu Galgotti cá se'i ia la góna. Ai noștrii iau și ajunsu între Iar'a și Surducu; au ucisu 8 (optu) din ei, éra ceilalti s'au respanditu spre Turd'a. Dupace a observatu trup'a principala a insurgentiloru acea actiune a nóștra, s'a defacutu in doue parti, dintre care un'a s'a retrasu cátra Agrisiu pe o colina mica, care fú ocupata de ei. Arîp'a nóștra stanga primí ordinu, cá se tîna in locu (in Schach) pe acelu despartimentu alu insurgentiloru. Partea multu mai mare a insurgentiloru a remasu pe locu in orasielu, in care a ocupatu casele cele mai acomodate și turnurile bisericelor; cu tóte acestea merseramu înainte fàra a sta pe locu.

Ajungèndu la hotarulu acelu orasielu, me întempinà o femeia betrana cu rogarea, cá se nu cutediú a intra in orasiu, pentru-cà in laíntru sunt vrajmasi multi, cari au decisu cá se aiba capulu meu cu ori-ce pretiu; cu tóte acestea ómenii noștri armati strabatura in orasiu, unde inse au fostu primiti cu focuri dese de pusci din ferestrele caselor, și din turnurile bisericiloru. Aflandu eu, cà dintre ai noștri au cadíutu 12 insi, am decisu se'mi retragu poporulu și numai se inchidu orasiulu juru inprejuru; ómenii inse erau atàtu de inversiunati din caus'a atrocitatiloru comise de insurgenti in comunele de prin prejuru; in càtu voiau se ocupe casele nesmintitu prin asaltu. In acelu momentu bravulu centurionu Joanu Bererelu din Valea-Lupsiei cu 50 de barbati valorosi dete asaltu bisericeii unitariane, strabatú in trens'a, și apucandu pe scarile turnului ajunsé până

*) Cu numele magiarisatu Aranyosi.

la insurgentii carii trageau focuri de acolo. In puține minute acestia fusera deculati, mai multi din ei ucisi, éra ceilalti se aruncara ei insii din ferestrele turnului. In urmarea acestei fapte ceilalti insurgenti perdiendu ori-ce curagiu isi cautara scaparea in fuga; dara pe candu esiau pitulati de prin case, poporul armatu ucise pe mai multi, éra ceilalti scapara la Turd'a. In timpul bataliei s'au aprinsu mai multe case. Asia eu comandaiu tribuniloru, cá se se retraga din orasiu cu poporul armatu, ceea ce inse mi-a successu numai dupa mari incordari, din cauza cá poporul meu armatu érá compusu in parte mare din locuitorii sateloru de prin pre-juru, care inse tóte erau depredate si mai multe din acelea prefacute in cenusia de cátra rebeli. Prin acele fapte si prin resistanti'a din orasiu resbunarea romaniloru ajunsese in gradulu supremu. Asia eu am trebuitu se alergu mai de multe-ori calare dintr'unu capetu alu orasielului pâna la celalaltu, mi-a cautatu se intru prin case si se tragu afara cu puterea pe acei inversiunati. In acésta lupta vrajmasiulu a perdutu 121 de ómeni, cari au remasu morti pe locu, éra numerulu ranitiloru noue nu ne este cunoscutu. Noi din partea nóstra amu avutu 28 morti si 15 greu raniti. Poporul armatu s'a intorsu érá la Ocolisiu.

A dou'a di aflaiu cu destula durere, cá rebelii neinvetiandu nimicu din lectiunea data loru cu o di mai inainte, s'au inmultitu cu alte cete din Turd'a, si strabatu in regiunea Ierei, acolo au prefacutu in cenusia satele Surducu si Bicalatu, si chiaru in orasielulu Iar'a au aprinsu tóte casele romaniloru si biseric'a loru; au omoritu mai multi betrani si prunci nevinovati, cari nu avusera timpu se fuga si apoi érá s'au retrasu. Dupa departarea loru, romanii fugiti din comunele arse in paduri, intorcèndu-se acasa isi resbunara cu aceea, cá detera focu la tóte casele magiare din Iar'a câte remasesera neatinsu.

In 17 Ianuariu ne veni scirea, cá rebelii in numeru de 1200 s'au asediatu la satele magiare Lit'a si Savadisl'a*). In 18 Ianuariu pe la una óra dupa mediulu

*) Magyar Léta, Szent-László.

noptii am plecatu cu cetele mele armate si in faptulu dilei ajunsei pàna la anteposturile loru. Aici pe siesulu dela Lit'a unгурésca se intinse o batalia, care a duratu 2 óre; vrajmasiulu a fostu respinsu. Acum inse le venira in ajutoriu trupe próspete dela Clusiu, care cetate se afla in distantia numai de doue óre dela loculu de lupta. Vediendu eu acésta, m'am trasu de asupra locului numitu Cacov'a-Ierei, si am ocupatu acolo positiune buna. De aici am respinsu cu venatorii si cu lancerii mei unu atacu de cavaleria alu vrajmasului, si folosindu-me de disordinea produsa prin acésta in óstea vrajmasiésca, me arucaiú éراسi cu asaltu in siesu, si dupa o lupta ferbinte de o jumetate de óra am pusu pe vrajmasiu in fuga. Elu a lasatu pe loculu de lupta 45 morti, pe cari mai tardiu locuitorii din Lit'a-romanésca au fostu siliti a'i transporta la satulu unurescu Savadisla, si a'i ingropa acolo. Perderea nóstra a fostu aci de 13 morti si càtiva raniti.

In 22 Ianuariu imi veni scirea, cà in orasiulu Trascau s'au asediatu 400 militiani (honvél) si cà de acolo ei infestédia regiunea. Eu manecaiú indata cu doue despartimente ale trupeloru mele in doue directiuni, pentru-cà daca se va potea, se atacu pe rebeli din doue laturi. Ei inse avisati de timpuriu despre venirea mea, s'au retrasu cu cea mai mare graba la Ciagzu*) in scaunulu Ariesiului. Eu n'am intratu in orasiu, pentru-cà am voitu se'lu crutiú, ci am invitatu numai pe locuitorii fruntasi la mine in lagaru, le-amu recomandatu, cà se remaie credinciosi imperatului, si pe trupele rebele se nu le mai primésca in mijloculu loru, ceea ce densii au si promisú, dara n'au facutu; pentru-cà indata dupa întórcerea mea ei au trimisu pe deputatii loru la Turd'a, de unde au cerutu trupe mai numeróse de ocupatiune pentru orasiellele Trascau si St. Giorgiu; éra rebelii n'au lipsitu a le implini dorinti'a, si au trimisu acolo pe comandantele Rakocsi cu trupe numeróse. In reintórcerea mea dela Trascau venindu calare pe intunereculu noptii, am cadiutu cu calulu intr'o regiune petrósa, si m'am ranitu atàta de reu, încàtu

*) Unguresce Csegez.

am fostu silitu se lasu óstea si se mergu acasa, pentru-cá acolo se'mi cautu vindecare. Fiindu-cà tóte incordarile rebeliloru din aceste regiuni aveau de tînta ocuparea orasielului montanisticu Ofenbai'a, eu spre a'lu apera pe acela, departandu-me am lasatu pe vice-prefectulu Alex. Baritiu si pe tribunulu Vas. Ciurileanu cu unu despartimentu alu trupeloru mele la comun'a Salciu'a, am mai postatu si altu despartimentu cá reserva la Bradesci intre Salciu'a si Ofenbai'a.

In 26 Ianuariu am primitu eu dela comandantele rebeliloru Rakocsi o scrisóre, intru care elu me provóca, se depunu armele, pentru-cà trupele imperatesci sunt batute pretotindeni, si mai tóta Transilvani'a este cucerita de càtra magiari; in casu candu eu nu m'asiu supune, imi amerintia cà elu va extermina tóte satele romanesci din munti cu toti locuitorii prin focu si sabie. Eu iam respunsu, cà romanii credinciosi juramentului depusu imperatului in cele doue adunari dela Blasiu, sunt prea decisi cá pentru imperatu si pentru natiunea loru se invinga sau se mórá cu armele in mîna.

Eu inca nu eram vindecatu de totu, pe candu ajunseiu in 20 Februariu pe la amédi in Ofenbai'a. Dupa 2 óre tribunulu Joanu Ciurileanu imi aduse scirea, cà lancerii dela Salciu'a fiindu atacati in aceeaasi di de càtra Rakocsi au fostu batuti. Eu me puseiu indata in actiune si adunandu'mi poporulu armatu chiamaiu la mine si rezerv'a lasata la Bradesci, apoi inca in acea séra inpartiiu trup'a in doue colóne. Un'a comandata de tribunulu Joanu Ciurileanu fù indreptata se tréca preste dealulu Alescau la stàng'a comunei Salciu'a, unde se asiediase vrajmasiulu dupa retragerea lanceriloru, éra acolo se'si aléga o positiune acomodata si in diori de di se atace pe rebeli. Colón'a ceealalta era condusa de mine insumi si inaintandu pe riulu Ariesiu in josu spre a ocupa locu de ceealalta lature la Salciu'a, se inchida calea pe carea venise vrajmasiulu. Acesta inse observandu apropierea nóstra s'a retrasu pe alta cale pe sub asia numitul Muntele-Trascaului, dupace mai ántaiu a datu focu la cinci case in Salciu'a si a omoritu pe dascalulu din satu anume St. Salciuanulu, parinte alu

unei familii numeroase si serace; a mai omoritu si pe alti 3 betrani. Totusi antegard'a noastra au ajunsu pe vajmasiu la Fântanele (a nu se confunda cu locul Fontanele dela Huedinu); aci elu fû atacatu cu inversiunare. Rebelii inse n'au statu pe locu, ci s'au departatu iute cu perdere de doi morti si mai multi raniti, cum si cu lasarea unui tunu mai micu, apoi trecendu muntele s'au intorsu era la Trascau.

In 27 pe candu se facea dioa aflaramu, ca una alta trupa vrasmasia mai numeroasa manecase in aceeași noapte dela St. Georgiu si inainta cu scopu de a se intruni cu despartimentulu dela Salciu'a si a trece la Ofenbai'a. Indata ce baturamu pe vrasmasiulu dela Salciu'a, ne inpulparamu iute ca se taiemu si acelui despartimentu calea castra Ofenbai'a. Noi purceseramu in trei colone, era intre comunele Bedeleu si Valea-Poienei ne aruncaramu asupra vrasmasiului. — Colona noastra dreapta o comanda parochulu din Valea-Poienei; cea stanga era comandata de J. Munteanu parochu in Bedeleu; la trup'a principala in centru comandaramu noi, tribunulu Mateiu Nicola, vice-tribunulu Gratian Cratianu si primul decurionu Grigorie Muncaciu, toti trei renumiti pentru curagiulu si bravura loru. Lupt'a se incepû castra 10 ore inainte de amiedi si ea dura cu norocu schimbatiu pana 1 ora dupa amiedi. Pe la ora acesta noi deteramu unu asaltu generalu; vrasmasiulu fû respinsu si luat la gona castra St. Georgiu. Elu lasa pe locul de lupta 15 morti, noi inse avuramu numai cativa raniti. In acesta lovire s'a distinsu mai susu numitul decurionu Georgiu Muncaciu prin bravura stralucita. Dupace adeca se comanda atacu generalu, elu strabatu pintre cei mai curagiosi inainte, decula singuru elu pe trei rebeli, si inca totu mai voia se inaintedie, pe candu o ceta de insurgenti ilu primi cu o desiarja intraga. Elu inse in acelasi momentu se arunca la pamentu si asia nu a fostu lovit de glontie. Diece militiani credendu ca este mortu, se aruncara asupra lui, ca desbracandu'lu se'i ia hainele dupa datin'a loru; atunci inse elu se scola iute si din pusc'a sa cu doue tievi mai ucide pe doi dintre ei, dupa care fapta ceilalti o luara la fuga rapede.

Dupa acestea la doue dile anteposturile nóstre au prinsu doi spioni unguresci si 'iau adusu la mine. Dupa amerintiari repetite am reusitu cá se'mi dea respunsu la mai multe intrebari, dintru care eu m'am convinsu, cá rebelii sunt prea decisi cá se petruna la Ofenbai'a in dóue directiuni, dela Trascau si dela Iar'a, pentru-cá se ia cu ori-ce pretiu acelu orasiu montanu, éra apoi se se intrunésca cu rebelii cari operau in comitatulu Zarandu asupra celorulalte orasie montanistice. Deci eu deteiu in 26 Februariu ordinu, cá doue despartimente din trup'a mea armata se ocupe cele doue strimtori de munte dela Cacov'a-Ierei si dela Salciu'a; pe cea de ântaiu cá se dea peptu cu rebelii cari voiau se inaintedie dela Iar'a, pe ceealalta, cá se resiste la cei ce voiau se strabata inainte dela Trascau.

Intru adevveru, cá in Martiu au venitu dela Clusiu si dela Lit'a unguresca cá la 60 militiani (hónvéd) si au atacatu anteposturile nóstre asiediate la Cacov'a-Ierei. La apropiarea loru poporul nostru armatu adunandu-se plecà in doue colóne contra vrasmasiului. Colon'a stanga erá condusa de càtra fratii si tribunii Joanu si Vasilie Ciurileanu, éra cea din drépt'a de càtra Iar'a stetea sub comand'a tribunului Mateiu Nicola si cu J. Daniel si Gratianu Cratianu. Lupt'a se incepù pe la 10 óre inainte de amédi si tînù doue óre. Rebelii fusera aruncati pâna dincolo de valea Ierei, si au lasatu cinci morti pe locu. Intre acestia se aflá si comandantele loru Debretzi, unu secuuiu, care mai inainte fusese provisoru la economi'a familiei Vikol.

In 22 Martiu trup'a de lanceri fù atacata din nou de càtra o miie trei sute voluntari magiari la Cacov'a-Ierei. Lupt'a se incinse intre colin'a Masca si intre Valea-Ierei, si a tînutu dela 1 pâna la 3 óre dupa amédi. Trup'a lanceriloru din lipsa de munitiune, si fiindu-cà lancerii astadata n'au potutu se dea asaltu cá la alte oca siuni din caus'a focului necurmatu de plotonu alu vrajmasiului, au trebuitu se se retraga cu perdere de 3 morti si 5 raniti la Ocolisiulu-mare. Dupace inse noi ne-amu intaritu si ne-amu cumparatu munitiune, ne intorseramu éra la Cacov'a-Ierei.

În 13 Aprilie au venit asupra noastră 1500 de voluntari (önkéntesek), parte dela Clusiu parte de către Turd'a. Dar pe când Turdenii au și ajuns în diori de di până la anteposturile noastre, Clusienii au întârziat încă câteva ore. Deci eu lasai o parte a poporului armat sub tribunii Matheiu Nicola și J. Daniel, cum și vice-tribunii Vasile Balint și Gratianu Cratianu la Cacov'a, pentru-că se observe pe insurgenții cari veniau dela Clusiu, era cu cealaltă parte a trupei m'am postat eu pe dealul Ocolisiulu-micu, așa numit dela satul ce nu mai exista, că se întinse pe Turdeni. După bătălie de una oră vrăjmasiul fu respins până la locul unde era mai înainte satul Buru, prefăcut în cenă de către rebeli. Aceștia lasară acolo 7 morți, era noi avuram se deplangem 2 morți și 4 răniți.

Deci eu luai pe rebeli la góna, și-i ajunsei la colin'a dela Vidolm, pe când ei treceau peste aceea pe o cale îngustă. Îndata comandai se se deschidă în contra lor foc din două tunuri, de care m'am servit mai înainte la locul acesta. După ce am tras în ei de două ori, s'au răspândit în fugă selbatică. Siese din trenșii au rămas morți pe loc, alți se aruncară în riul Arișiu, era ceialaltii s'au risipit în toate direcțiunile pe Valea-Ierei.

Pe când m'am întors eu era la Cacov'a, lupt'a se și încinsese acolo între trup'a mea din loc și între rebelii veniți dela Clusiu. Era pe la 11 ore înainte de amăzi, eu am pus se traga cele două tunuri din partea dreapta asupra lor și am deschis cu ele focul. Îndata după prim'a detunatură vrăjmasiul veni la momentu în disordine și fugi către Baisiór'a, lasând câteva morți pe loc. Aici vrăjmasiul se încercă se se reculă în grădinile satului; acum înse eu comandai pe lănceri la asalt, ceea ce ei și făcuseră cu unu rară curăgie. Aici fuseră ucisi 15 rebeli. Vrăjmasiul fugi mai departe și se mai încercă odată a'și întiepi piciorul pe clin'a dealului dela Masc'a; 'ia lipsit înse pentru această timpulu, din cauză că lăncerii erau prețutindeni în urmă lor. Acuma ei se răspândiră către satul Hasdate, din care rebelii mai înainte intr'o es-

cursiune vandalica de ale lor, au fostu rapitu 400 capete de vite cornute 1000 de oi si 70 de cai, si apoi au prefacutu satulu in cenusie. In acésta a dou'a batalia noi avuramu 9 morti, intre carii s'au aflatu si parochulu romanescu Vas. Morariu din Bicalatu. De alta parte perderea vrajmasiului in acésta lovire a fostu 25 de morti. Preste totu rebelii au perdutu in acea di 38 ómeni remasi morti pe campulu de lupta.

Dupa doue septemani 'mi veni scirea, cà Dragosiu deputatu la diet'a magiara a venitu in muntii nostri, cá se negotiedie cu prefectii Jancu, Buteanu si Dobra pentru depunerea armeloru. In deplina convingere cà fantom'a noului magiarismu, in mání'a successeloru sale momentane, in fine totusi va cadea si caus'a drépta va triumfa, numai daca va sci cineva a se folosi de puterile care se afla in fiintia, precum si din temeiu, cà noi nu suntemu in dreptu de a inchiaié nici-unu feliu de tractatu fàra scirea prealabila a gubernului legitimu si anume immediatu fàra scirea comitetului romanescu de pacificatiune, dela care amu primitu noi denumirile nostre si regulele tînutei nostre, am grabitu a scrie in 1 Maiu la toti prefectii intru intielesulu acesta, si a'i reflecta cá se se apere de politic'a magiara. Am facutu acésta, de si nu m'am indoitu nici-unu momentu, cà si ceilalti prefecti erau de aceeaasi opiniune cá si mine. Mai tardiu aflandu eu, cà Dragosiu au aparutu a dou'a óra in centrulu muntiloru, si cà a venitu la Abrudu, atunci lasandu lagarulu meu dela Salciu'a, am venitu in 6 Maiu nóptea pe la 11 óre la Rosi'a. Acolo aflaiu eu dela gardistii romani din Abrudu, cà Hatvani a ocupatu acelu orasiu. In aceeași nópte intrunindu'mi gardistii credinciosi din Abrudu cu cei din Rosi'a am purcesu la Campeni, unde in 7 se tînú consiliu de resboiu, la care am participatu si eu si intru care deciseramu in unanimitate, cà deputatului Dragosiu, dela care intr'aceea venisera doue scrisori, se respundemu rotundu, cà intre noi are se decida numai spad'a. Mai departe noi ne consultaramu asupra mesuriloru care aru fi a se luá spre a combate pe vrajmasiu, pe candu in acelasi timp u a si inceputu a lucra cu furia

terrorismulu magiaru.*) In 8 Maiu s'au repetitu aceleasi scene in Rosi'a; dar in aceeasi di s'a inceputu si lupt'a, care s'a terminatu in 10 cu trantirea totala si cu fug'a rusinosa a vrajmasiului, dupa care eu m'am intorsu éراس in castrele mele.

In sér'a din 16 Maiu am primitu dela prefectulu Iancu invitarea, cá se me scolu cu trup'a mea si se alergu in ajutoriulu lui, cá-ci Hatvani a venitu a dou'a óra la Abrudu. In 17 deteiu tribuniloru mei ordinu, cá se plece cu trupele cátra Abrudu; éra eu insumi apucaiu inainte calare si ajunseiu in aceeasi séra la Campeni. Dara ómenii mei suferindu de fóme si mai toti desculti, abia au potutu ajunge in 19 dupa amédi in faci'a Abrudului, tocma pe candu Hatvani la Dealu-mare luatú pe fuga, luptá din respoteri cá se scape de perire; asia trup'a mea fú postata la stang'a de drumulu tieiei spre Zlatn'a cá reserva. A dou'a di dupa amiédi trupele mele apucara calea inapoi cátra Salcio'a; éra eu merseiu la Campeni, unde am propusu lui Jancu si la ceilalti conductori ai poporului armatu adunati acolo, cá se intreprindemu din laturea de cátra munti unu atacu generale asupra trupeloru rebelle, care impresurasera cetatea fortificata Alba-Juli'a. Propunerea placú la toti romanii cáti se aflau de faci'a; numai capitanului Ivanovich nu 'ia placutu, precum acestui omu nu placea nimicu din câte aru fi fostu in stare se'lu turbure cátu de puçinu in parerile si in viéti'a sa retrasa in sinesi. Noue inse ne-a pasatu prea puçinu de neplacerea lui, tocma precum si lui ii pasá prea puçinu de caus'a imperiului. Pentru acelu atacu fú destinata dio'a din 29 Maiu; acelasi avea se'lu intreprinda prefectulu Vladutiú din partea de asupra viiloru Albei-Juliei, prefectulu Axente Severu de cátra Mierlau, éra eu de asupra Teiusiului, dara toti dintru odata. Prefectulu Severu, care pe atunci se aflá in regiunea dela Zlatn'a, fú incunoscintiatu indata despre tóte acestea. De in-voirea lui eramu siguri din capulu locului, pentru-cá

*) Vedi acelea scene selbatice descrise pe largu in raportulu lui Avramu Jancu acolo, unde se descriu cele doue invasiuni ale maiorului Hatvani si bataliile portate asupra lui.

Red.

noi toti cunosceamu spiritulu seu de intreprindere, apoi elu se si incercase mai de multe-ori la acestu atacu. Acela era planulu seu de predilectiune.

Dupa luarea acestoru decisiuni eu am plecatu la castrele mele; am luatu imprumutu dela càtiva orasieni din Ofenbai'a gràu una suta patrusprediece mertie*) si am pusu se cóca pàne pentru ómeni.

In 27 Maiu am plecatu cu trup'a mea dela Salciu'a si trecèndu pe la Valea-Poienei, am ajunsu in aceeași di la Ponorulu-Remetiei, unde am chiamatu la mine pe ómenii din acestu tribunatu sub tribunulu Vasilie Fodoru, precum si pe cei dela Lupsi'a si i-am inpreunatu cu trup'a mea. In 28 Maiu am intrebuintiatu timpulu cu explorarea positiuniloru vrajmasiesci in valea Teiusului si cu pregatiri pentru dio'a urmatóre. Nóptea pe la 11 óre am plecatu cu trup'a mea, si mergèndu tóta nóptea, am ajunsu aprópe cu una óra mai tardiu decâtu se decisese mai de inainte la loculu destinatu pentru cá se'lu ocupu eu.

Atàtu eu la Teiusiu càtu si Severu la Merlau si Vladutiu pe la viile Albei-Juliei aflaramu pe vrajmasiu pregatitu bine spre a ne primi pe noi. Precum am aflatu mai tardiu, vrajmasiulu a fostu informatu de timpuriu despre planulu nostru prin spionii sei din Abrudu si Zlatn'a. Cu tóte acestea noi amu intreprinsu ataculu in sperantia, cà din cetate se va incercá o eruptiune cu scopu de a ne sprigini pe noi. Trup'a mea fù inpartita in trei colóne; arip'a drépta erá condusa de tribunulu Fodoru, caruia i s'a datu de ajutoriu Nic. Repede parochulu romanu din Gioagiu cu ómenii sei; acesta s'au postatu pe partea de càtra Cetea. Arip'a stanga de càtra Aiudu stetea sub tribunulu Clemente Aiudeanulu si vice-tribunii Cacovanu si Sierbanu. Trup'a principala se asiedià la mijlocu in faci'a orasiului Teiusiu. Pe acésta am comandat'o eu insumi. In partea mea comandau tribunii Joanu Ciurileanu si Mateiu Nicola, apoi mai multi vice-tribuni, precum Parteniu Ratiu, Vas. si

*) Se dice si ferdela, patrariu de galéta (latin. Cubulus), éra galét'a de gràu curatu pusa in cumpana tragea dupa calitatea sa, dela 125 pàna la 130 libre de Vien'a.

Joanu Balintu si J. Daniel. Reserv'a o am lasatu inapoi de asupra satului Diomalu, sub tribunii Joanu Ratiu si Vasilie Nemesiu. Indata dela 5 óre demànétia am deschisu eu foculu cu doue colóne ale mele din centru. Vrajmasiulu respunse cu artileri'a sa in mai multe pri-vintie preponderanta. Dupa acésta eu inaintaiu cu venatorii mei si atacaiu. Lupt'a se desfasiurà pe siesulu dela Teiusiu si tînu cam o óra. Noi amu respinsu pe magiari pàna de inaintea orasiului Teiusiu; aici inse ei s'au intiepenitu in siantiuurile gradiniloru. Acea positiune le erá fòrte bine venita asia, cà noi nu mai poteamu inaintá mai vertosu dupace loru le a venitu dela Barabantiu o trupa in ajutoriu. Noi ne-amu retrasu in positiunea nóstra de inainte si de aici amu intretînutu foculu pàna la 8 óre. Pe atunci inaintá o alta trupa dela Barabantiu càtra arip'a nóstra drépt'a, si alta dela Aiudu asupra aripei din stang'a. Acestea se pareau cà voru se incunjure ambele nóstre aripe si se ne apuce din dosu. Asia dara noi ne-amu vediutu siliti se ne retragemu pàna la reserv'a nóstra dela satulu Diomalu. Aici noi ocuparamu o positiune bunisióra si ne baturamu cu norocu schimbatoriu pàna la 11 óre.

De si venatorii mei faceau reu multu mai mare vrajmasiului decàtu acesta noue, totusi noi n'amu fostu in stare se'lu aruncamu inapoi. Elu avea din tóte mai multu decàtu noi, numai din curagiu si din perseverantia nu; preste acésta vrajmasii se inmultiau pe fia-care óra. Pentru-cà prefectii Severu si Vladutiú dupace vediura cà din cetate nu se face nimicu spre a'i sprigini pe ei, dupa o lupta destulu de gloriósa s'au retrasu de inaintea puterei preponderante si asia insurgentii au potutu se concentre putere mai mare de trupe in contra mea.

Pe la 11 óre eu éراسi mi-am schimbatu positiunea si am ocupatu dealulu ce are acelasi nume cá si satulu unde steteseramu mai in urma. De aici am intreprinsu eu câteva atacuri asupra vrajmasiului si am reusitu in fine a'lu face se se retraga din mai multe puncte. Elu s'a retrasu in padurile de càtra Teiusiu, dóra pentru-cá acolo se ne mai primésca odata. Acum inse noi nu l'amu mai potutu urmari, din cauza cà munitiunea ne lipsia mai de totu; apoi si ómenii nostrii erau fòrte

osteniti, pentru-cà eu am bagatu in lupta pe tóte despartientele trupei. Perderea nóstra a fostu 17 morti, din contra vrajmasiulu avù 80—90 morti. Noi ne-amu retrasu la Ponorulu-Remetiei.

Pe la 5 sau 6 Juniu s'a latitu scirea, cà unu corpu nou de trupe rebele se afla in marsiu spre centrulu muntiloru. Aceia erau Lupulu Kemény si Forró, carii pe la inceputulu lui Juniu, intrasera in comitatulu Zarandu cu o trupa de 7000 pedestrime, unu escadronu calarime, 19 tunuri si 4 baterii de rachete, cu scopu de a'si resbuna pentru perderile lui Hatvani, de a subjuga muntii si prin acésta a decide sórtea cetatii Alba-Juli'a. Cà-ci adeca nu mai erá nici-o indoiéla si chiaru comandantii magiariloru au intielesu, cà sórtea cetatii Alba-Juli'a e nedespartita de sórtea muntiloru. In 9 Juniu demánétia am primitu dela prefectulu Jancu o scrisóre, intru care elu 'mi cerea cá se'i stau intru ajutoriu cu tóte poterile mele armate contra unui vrajmasiu asia de tare. Deci de si eu me informasemu pe deplinu prin exploratorii mei, cà dintru odata, si in legatura cu Kemény s'au inmultitu tare si acele trupe rebele, care operau asupra strimtoriloru prin care se intra in munti, si cà incordarile loru erau indoite, totusi am judecatu cà pericolulu din partea lui Kemény in centrulu muntiloru este mai mare si am decisu se alergu prefectului Jancu intru ajutoriu cu 1500 de ómeni, intre cari inse numai 300 aveau pusci, éra ceilalti numai lanci. Acésta operatiune m'a silitu cá la Salciu'a se lasu numai 400 de ómeni cá reserva spre a observa miscarile vrajmasiesci din strimtorile muntiloru. Incalecandu calulu am si ajunsu in aceeaasi di la Campeni. A dou'a di a sositu si trup'a mea acolo. Acésta s'a intemplatu in 10 Juniu.

In 11 Juniu desu deminétia am si manecatu cu trup'a mea, éra pentru-cá se 'mi ocupu positiunea destinata mie pentru acea di in planulu nostru de operatiune comuna, trecèndu pe la satulu Sohodolu am ajunsu càtra 10 óre demánétia de asupra satului Suharu.

Pe la aceeaasi óra au intratu si Kemény in orasiulu montanistu Abrudu. Deci eu mi-am asediatu trup'a mea la Suharu in trei despartiente. La stàng'a in direc-

tiunea cãtra Carpenisiu s'a postatu tribunulu Joanu Ciurileanu cu unu despartimentu. La drépt'a se asiediase prefectulu Macarie Moldovanu si tribunulu J. Ratiu cu unu altu despartimentu. Eu am remasu cu prefectulu Vladutiu la trup'a principala. Dupa amédi pe la 1 óra eu inaintaiu cu o colóna si rezimatu pe padurea satului Suharu, am datu primulu atacu asupra anteposturiloru vrajmasiesci, care in puçine minute fusera aruncate inapoi pãna la trup'a loru principala. Acuma noi inaintaramu cu unu despartimentu mai mare si mai departe, si atacaramu pe vrajmasiu in positiunea lui. Acilea s'a incinsu o batalia cerbicósa, care a duratu cam o jumatate de óra. Kemény tocma se aflá la mésa, candu audi primele bubuite de tunuri; apoi a si alergatu indata la loculu de lupta. La ocaziunea acésta unu glontiu de tunu ii rupse din màna curelele freneloru.

Acelu tunu iln indreptase unulu dintre gardistii mei dela Rosi'a anume Teodoru Jurca. Pe candu noi aici ne bateamu cu bunu resultatu, in cãtu aruncaseramu pe vrajmasi pãna in Abrudu-satu aprópe de orasiu, tribunulu meu Ciurileanu in positiunea sa numita mai in susu fù atacatu pe neasteptate cu o putere preponderanta si adusu in disordine. Vrajmasiulu venise de cãtra Carpenisiu prin o padure, pe o carare de unde nu'lu asteptase nimeni. Ciurileanu fù luat pe fuga. Prin acésta eu me vediui in pericolu cu trup'a mea principala, cá se fiu atacatu din dosu, prin urmare am trebuitu se me retragu si eu fórte iute. Noi ne-amu retrasu pãna pe inaltimile dela Sohodolu, si acolo amu cercatu se oprimu pe vrajmasi; dara in acea graba nu i-am potutu opune decãtu luptatori puçini, si amu fostu respinsi din nou.

Pe dealulu dela Heteu ne-am readunatu din nou, dara vrajmasiulu nu ne-a gonitu mai departe. In acésta retragere ni s'au ucisu trei ómeni si diece au fostu raniti. Intre cei morti se afla si tribunulu Moldovanu lovit de o racheta. Positiunea nóstra fusese tradata la vrajmasiu, éra tradatoriulu nu a fostu altulu decãtu unu sasu, care mai inainte servise la rebeli, éra mai tardiu intr'o lovire cadiuse la ai nostrii in captivitate, unde fusese tractatu bine, si ce este mai multu, aplicatu cá

oficiariu in trup'a lanceriloru. Elu inse in acésta di fugi indata la inceputulu luptei érase la rebeli si tradà loru positiunea lui Ciurileanu.

In 12 Juniu eu luaiu alta positiune la Vertopu, de asupra Rosiei si punendu-me in legatura cu cetele Buciumaniloru, cu acestea am formatu arip'a stanga a trupearu de operatiune.

In 13 Juniu s'au apropiatu de orasiulu montanu Rosi'a 240 militiani (honvéd) si au inceputu se pradedia prin prejuru. Eu 'iam atacatu cu 80 de venatori si 'iam aruncatu inapoi pâna pe dealurile dela Abrudu.

In 14 Juniu Kemény a trimisu la mine pe Simeonu Siulutiu locuitoriu din Abrudu cu misiunea, cá se me invite in numele seu se mergu la Abrudu, sau la oricare altu locu pe care l'asiu anumi eu, spre a tîné o conferentia; eu inse 'iam datu respunsu negativu.

In 15 Juniu care a fostu dio'a destinata pentru unu atacu generalu, eu cu unu despartimentu micu alu trupei mele ocupaui una positiune aprópe de Buciumani, éra tribunulu meu Ciurileanu cu trup'a principala a ramasu nderaptu aprópe de Rosi'a.

Ór'a de atacu fusese defipta pe 1 óra dupa amédi; vrajmasiulu inse n'au asteptat'o, ci între 10 si 11 inainte de amédi a si pornitu unu despartimentu cá de 1000 ómeni cu doue baterii de rachete, cá se me atace pe mine. Lupt'a se incinse in Siesulu-Muntariloru si a duratu pâna la 12 óre. Noi amu trebuitu se damu locu vrajmasiului si ne-amu retrasu in ordine buna pâna la Gergelu. Ajunsi aici, eu mi-am impartitu trup'a in trei cete si am ocupatu cu acelea din drépt'a asia numitulu Lacu-Cornei, éra la stang'a una positiune aprópe de biseric'a Muntariloru, si in fine colin'a Gergelu. Vrajmasiulu a inaintatu mai virtosu câtra doue positiuni. Acei carii veniau spre Muntari duceau cu sine si lemne aprinse, pentru-cá se dea focu satului. Eu deteiu aripei mele din stang'a semnu cá se plece de vale in contra acestora si se'i atace, ceea ce s'a si indeplinitu exactu. Din acésta parte vrajmasiulu fû respinsu, fàra cá se aiba timpu de a preface satulu in flacari.

Totuodata am comisu decurionului Nic. Bucuresceanu, cá se se arunce asupra acelu despartimentu de vraj-

masi, care voiá se atace positiunea nóstra la Gergelu. Decurionulu a trasu focuri asupra celoru ce inaintau, cu resultatu asia de bunu, încátu trei dintre dinsi au si cadiutu morti la pamentu si mai multi au fostu raniti, dupa care ceialalti s'au retrasu. In acea óra ajunsu tribunulu meu J. Ciurileanu cu 400 de ómeni pàna la arip'a mea drépta; eu ilu avisasemu cu tóta urgenti'a indata la inceputulu luptei, provocandu-lu cá se alerge in ajutoriulu meu. Valorosulu tribunu se iníeptà cu furóre pe arip'a stanga a vrajmasiului. In acelasi timp deteiu ordinu cá se apuce si arip'a stanga inainte. Despartimentulu meu alu treilea urmá cá reserva in óresi-care distantia. Vrajmasiulu fù aruncatu inapoi cu perdere considerabila pàna la positiunile sale anterióre in siesulu Muntariloru, unde se incepuse batali'a. Pe candu voiá elu se ia aici din nou positiune, decurionulu primariu Gregorie Muresianu si decurionulu Joanu Muresianu se aruncara cu 500 de lanceri asupra centrului vrajmasiloru. Cincispredece honvedi fusera deculati la momentu si centrulu loru intregu aruncatu inapoi. Acuma vrajmasiulu fù luat la góna din tóte partile fàra restimpu si pusu pe fuga pàna la Gura-Cornei lângã Abrudu. Vrajmasiulu perdù cu totulu 55 morti; éra pe ranitii sei ii incarcà la Gura-Cornei pe patru cara. Noi din partea nóstra avuramu 7 morti, 10 raniti.

Acuma timpulu erá intre patru si cinci óre dupa amédi. Inca odata mai inaintara din orasiu si din cea mai de aprópe inprejurime a sa trei companii de honvedi si trei baterii de rachete in contra nóstra. Dara ómenii nostrii se dedasera atàtu de multu cu rachetele, încátu totudeauna le salutau cu strigatulu: „Se traiésca imperatulu nostru Franciscu Josifu“. Noi ne puseramu indata in linia de bataia si plecaramu contra celoru trei companii; acelea inse nu mai avura placere cá se ne astepte, ci s'au retrasu éra, dupace s'au convinsu cà noi nu ne spariam de rachete.

In aceeași di unu altu despartimentu de militiani a cercatu se strabata la Rosi'a, dara la asia numit'a „Cetate“ in façi'a Rosiei a fostu intimpinatu si respinsu de càtra tribunii Joanu Ratiu si Vasilie Nemesiu. Pe candu noi in 16 demànéti'a ne consultamu la Campeni

despre unu atacu nou si generalu pentru dio'a următoare, comandantele de rebeli folosindu departarea partiei celei mai mari a poporului armatu si favoratu de o negura foarte grósa, a plecatu cu grab'a cea mai mare către Zlatn'a. Despre scaparea lui si despre decursulu intregi batalii preste totu va da raportu mai pe largu prefectulu Jancu.

In 17 Juniu trup'a mea s'a intorsu la Salciu'a, de unde venisera sciri foarte intristatóre. Magiarii din totu scaunulu Ariesiului sculanduse au sevarsitu devastatiuni selbatice in satele romanesci situate pe la strimtorile muntiloru. Simburele trupei loru a fostu unu batalionu de venatori dela Turd'a comandatu de barbarulu Velics, unu fiu alu apotecariului din Turd'a. Acesta au participatu cu tóta famili'a sa la rebeliune, fàra exceptiune chiaru si de femei; pentru-cà chiaru si fiic'a acestui apotecariu a recrutatu singura pe spesele sale una compania intréga pentru armat'a rebela. Comand'a suprema pentru acelea órde desfrenate o aveau Egloffstein si Ludovicu Pápai. In 19, 20 si 21 tribunulu J. Ciurileanu si vice-tribunulu Partenie Ratiu au avutu loviri sangeróse cu ei, dara in 21 au fostu invinsi si respinsi. Eu alergaiu in ajutoriulu loru cu o trupa próspeta si in 23 Juniu atacaiu pe rebelii stationati la Pociag'a cu totu poporulu meu armatu. Dupa o lupta cerbicósa de 2 óre am reusitu cá se'i iau pe fuga cu pierdere de 21 morti din partea loru. Noi avuramu se deplangemu in acea di cinci morti.

In 25 Juniu vrajmasii intariti cu trupe noue érași au inaintatu in contra nóstra. Eu m'am pusu intre Pociag'a si muntele Alescau in distantia de doue óre dela Ofenbai'a. Rebelii puteau se strabata la numitulu orasiu montanu numai pe calea acésta. In trei loviri sangeróse din 25, 27 si 29 Juniu, in care dile eu am condusu pe lancerii mei de trei-óri in asaltu asupra rebeliloru, i-am batutu si risipitu pe deplinu. Ei au perdutu in acele trei dile preste 90 de morti, pe carii in partea loru cea mai mare 'iau masacratu lancerii in cele trei asalturi. Eu din partea mea avuiu diece morti si de trei ori atátia raniti.

Pe candu noi in acésta a dou'a jumetate a lunei ne bateamu in tóte partile cu rebelii, au reusitu atátu acestia, càtu si alte órde selbatice cá se prefaca in cenusia satele Sagaci'a, Oresci, Baisiór'a, Muntele-Baisiórei, Cacov'a-Ierei, Masc'a, Runculu, Lunc'a, la care inse nu sunt numerate satele acelea, pe care ei le-au devastatu totu in modulu acesta preste érna si primavéra. Din 29 Juniu incóce rebelii n'au mai cutediatu se ne atace pe noi in campu deschisu, ci ei s'au marginitu numai la incursiuni hotiesci, si cu acestea au reusitu cá se devastedie pe la finea lunii lui Iuliu inca si sätulu Bedeleu.

Rebeliloru insa nu le-au successu nici-odata cá se ajunga la tînt'a pentru care isi incordasera comandantii loru tóte puterile, adeva, de a ocupa Ofenbai'a, a se intiepeni acolo sau incái a o devasta. — Prin acésta intre altele a fostu salvata si averea camerala*) din acestu orasiu montanu si aparata, ceea ce se probédia cu atestatele date despre acestu lucru de càtra oficiolatele respective.

Dupace o parte mare a Transilvaniei a fostu recucerita de càtra trupele intrunite imperatesci russesci si austriace, si dupace in 25 Iuliu trupele magiare de impresurare au avutu o lovire de 6 óre cu bravulu prefectu Axente Severu, éra apoi in nóptea urmatóre s'au retrasu dela cetatea Alba-Juli'a, eu am primitu dela comandantele acelei cetati ordinu, cá cu poporulu meu armatu se me intorcu spre Turd'a si Clusiu cu scopu, cà daca rebelii de acolo aru voi se se retraga in munti, eu se me opuiu loru. Indata am si desarmatu pe magiarii din Trascau, Lit'a, Savadisl'a si Vlah'a.

In 26 Augustu am mersu la Maresialulu locotenente de campu comite Clam-Gallas la Clusiu. Aici mi s'a poruncitu cá se dissolvu pe poporulu armatu si pe ómeni se'i desarmediu, pentru-cà rebelii sunt invinsi pe deplinu. In 31 eu am adunatu la comun'a Petridu pe poporulu meu armatu si acolo 'iam tînutu o cuventare in presentia capitanului Davidu Ursu, in care am multiamitu aceloru bravi barbati in numele

*) A statului.

imperatului si in alu natiunei pentru curajulu loru, pentru rar'a perseverantia si bravura a loru. Eu 'iam consolatu asecurandu'i, cà suferintiele loru se voru cercetá si vindecá, jertfele loru cele grele voru fi luate in consideratiune, daunele si ale celorlalti frati ai loru suferite in decursulu resboiului voru fi bonificate si dorintiele natiunei romane implinite. Eu ii indemnaiu cá se fia si de aci incolo credinciosi imperatului si natiunei proprie, se asculte de legi, se traiésca in pace si buna invoire cu celelalte natiuni. Dupa aceea le publicaiu porunc'a pentru depunerea armeloru. Le-au depusu toti si eu le-am administratu indata la comand'a militara din Turd'a.

Cu acestea se inchiaie seri'a operatiuniloru mele din acestu resboiu funestu; éra eu sunt gata se respundiu de tóte operatiunile si faptele mele de pe timpulu acela.

R o s i ' a, in Novembre 1849.

Unu micu adaosu alu redactorului la acestu raportu.

Scurtu este raportulu oficiale alu lui Simionu Balintu, dara cu atátu este elu mai bogatu in fapte implinite. Cu tóte acestea aru fi mai incaputu in elu multe intemplari, care aru fi meritatu cá se tréca in dominiulu istoriei pentru invetiatur'a posteritatiei si totuodata spre a infrunta si infrange din capulu locului nenumeratele neadeveruri, fantasii luate din aeru si publicate de càtra mai multi fosti insurgenti, apoi repetite pàna in dio'a de astadi de càtra publicistii magiari; da, repetite inadinsu, in scopu precugetatu, pentru-cá in fine, dupa dieci de ani, chiaru minciunile cele mai nerusinate se tréca in ochii posteritatiei de adeveru.

Dara impregiurarile din tómn'a anului 1849 in urmarea pacificatiunei si a necurmateloru alergaturi intre Vien'a si Transilvani'a fusesera atátu de urgente si atátu de critice, in càtu Joanu Maiorescu, care luase asupra sa redactarea raporteloru in limb'a germana, s'a vediutu strimtoratu de timpu in mesura atátu de mare,

in càtu a trebuitu se recurga la asia numitulu stilu militariu, scurtu, indesatu, desbracatu de frase si totusi claru si respicatu. Acésta 'lu facù cá se tréca si preste detaliuri fôrte interesante, pe care astadi le mai sciu numai betranii, carii le ducu cu sine in mormentu.

In raportulu lui Simionu Balintu se atinge abia ici-colea, de ex. cà érn'a din 1848/9 a fostu fôrte grea, cà ómenii erau fôrte reu incaltiatu, cà odata a trebuitu se ia gràu imprumutu dela Ofenbai'a, cà se le faca pâne, cà insurgentii magiari ori la câte comune romanesci au potutu strabate, le-au datu focu. — Atàta e totu? Dara apoi se nu intrebamu óre, cà ce se alegea din miile de familii romanesci remase in capu de érna cumplita, fàra case, fàra bucate, éra vitele loru rapite si belite pe la orasie? Si óre dupa atàtea dieci de comune romanesci date flacariloru incependu indata din Octobre dupa adunarea secuiloru la Agyagfalva si plecarea loru pe Campia pâna la Reghinu, intre flacari, omoruri si devastatiuni selbatice, cá ce intielesu mai au necurmatele vaieraturi si lamentatiuni pentru orasiulu magiaru Aiudu? Représsalia a fostu aceea, altu nimicu, si inca représsalia luata de romani cu scirea colonelului Losenau, care se încercá se taie calea generalului Bem de càtra Alba-Juli'a, de care austriaciloru le pasá cu totu dreptulu mai multu cá de ori-care alta parte a tierei sau de alta comuna cetatiéna.

Daca Simionu Balintu in calitatea sa de prefectu in acea parte a comitatului Turd'a nu ar fi operatu cu energia si cu prudentia rara; daca elu nu ar fi sciutu se scótia cá din pamentu cete de venatori, arme si munitiune pentru acestia; daca nu s'ar fi aruncatu orbesce cu asaltu si asupra artileriei unguresci, cá se'si castige si tunuri, póte fi ori-cine convinsu, cà din multimea comuneloru romanesci câte se afla pe largulu teritoriu dintre orasiéle Turd'a, Iar'a, Ofenbai'a, Trascau, nici-una nu ar fi remasu neaprinisa si nedevastata de insurgenti, si sute de familii romanesci aru fi fostu exterminate, fàra cá acelea se se fia potutu apara in lipsa totala a armeloru de focu, a munitiunei, cum si in lipsa de organisare si exercitiu, de si prea defectuosu atàtu pentru scurtimea timpului, càtu si pentru-cà lipsiau

instructori deprinsi in arme, pe candu este prea bine sciutu de alta parte, că aristocrati'a se bucurase totu-deauna de dreptulu de a tine arme de focu si sabii ori-câte voiá si că mai virtosu dela spargerea dietei din 1834 junimea magiara s'a deprinsu necurmatu in arme până in an. 1848, adeca erá pusa la cale si indemnata mai alesu prin br. Nicolae Veselényi si companionii sei, cá in 14 ani se se prepare mereu pentru ori-ce casu si anume pentru o eventuala revolutiune. Orbu de ambii ochi fisici, br. Nic. Veselényi avuse ochii spiritului cu atátu mai ageru prevedietori.

Cà sute de familii romanesci ar fi mai fostu exterminate preste câteva mii care au fostu date mortii fàra nici-o judecata, in casele si in curtile lor, se póte proba cu multime de documente. Abia se incepuse revolutiunea, pe candu tribunalulu negru si secretu, la inceputu intocmitu la M.-Osiorheiu decisese, cá toti romanii càti sciú carte se fia ucisi, pentru-cá poporulu se fia lipsitu cu totulu de conducatori. Mai alesu ómenii tineri sciutori de carte erau persecutati pe mórte; éra pe unde nu poteau pune man'a pe tineri, omorau pe parintii sau pe fratii lor. Asia de ex. tatalu lui Alexandru Ilarianu parochu in Budèiu (comit. Turd'a) fù spendiuratu numai din cauza că ei n'au fostu in stare se puna man'a pe fiu-seu. Asupra familiei parochului Joanu Popu Baritiu, parochu in Petridu (aprópe de Turd'a) fusese decretata sententia de mórte intru toti membrii ei, tata, mama, cinci frati si o sora, mai multu din caus'a fratelui mai mare cunoscutu pe atunci in tíera cá fundatoru si redactoru alu „Gazetei Transilvaniei“ si alu „Foiei pentru minte, ânima si literatura.“ Pe tata-seu cadíutu la unu morbu greu in Januariu 1849 erau se'lu impusece in asternutu, daca oficiariulu comandante nu ar fi aflatu cu cale se'lu crutie până ce se va insanatosia bine, pentru-cá dupa aceea se'lu spendiure in Turd'a cu parada. Mam'a lor a scapatu de mórte sigura ascunsa sub o sania incarcata cu paie, dupa aceea trei luni ascunsa intru o móra, cu vestminte schimbate. Fratii lui au scapatu cu viétia in munti la Balintu, unde apoi au dusu in capu de nópte si pe tata-seu la neuitatulu protopopu gr.-or. Josifu Igianu

vechiulu seu amicu. Doi unchi ai lui B. anume Leonu Cornea parochu gr.-or. in Siarpatocu, maltratatu si mortu in temniti'a din Turd'a, éra celalaltu Petru Borsiu, omu trecutu de ani 60 aflatu cu totulu neculpabile si liberatu, fù omoritu de càtra plebe in piati'a Turdei.

Protopopulu septuagenariu Vasilie Turcu din Catin'a, care se tragea din familia nobila, cum si unu altu preotu au fostu spendiurati in Clusiu fàra cea mai mica vina, numai pe prepusu, din sete de sange.

Mai multe sute de romani sciutori de carte, bisericiani si mireni, au avutu se multiamésca lui Ddieu cà au remasu cu viétia singuru si numai prin scaparea loru in muntii apuseni, in óstea lui Simionu Balintu, in alui Arvamu Jancu si la J. Axente.

Dupa pacificare pe Balintu l'au decoratu indoitu si intreitu cei doi imperati, éra archiereulu seu l'a facutu protopopu. Una sau doue ladi pline de documente au remasu familiei dupa mortea lui Balintu. Ar fi fórte de doritu, cá tóte càte au valóre istorica, se fia scóse dela intunerecu.

Red. „Obs.“

Raportulu lui J. Axente Severu,

prefectu alu unei legiuni romanesci din Transilvani'a, despre operatiunile sale din timpul resboiului civile purtatu in Transilvani'a in anii 1848 si 1849.

In urmarea decretului din 17 Octobree 1848 relativu la organisatiunea armarei poporului, a proclamatiunei generalu-locotenentelu maresialu de campu Antonie br. de Puchner din 18 Octobree, precum si in urmarea impartirei poporului romanescu pe catu se aflá pe atunci bunu de arme in 15 prefecturi, sub dat'a din 21 Oct. din acelasi anu, cu Nr. presidialu 1708 amu fostu eu denumitu prefectu preste prefectur'a Blasiului cu 120 comune, in care erau 20,000 barbati capabili a porta arme. Precum celorlalti prefecti, asia si mie mi s'a datu pentru conducerea operatiuniloru militari unu oficiariu imperatescu in persón'a dlui prim-locotenente Mihailu Novacu din regimentulu I granitiaru romanescu. Dupa mai multe cereri cá se ni se dea arme, si dupa repetite promissiuni capataramu in fine din cetatea dela Alba-Juli'a 200 pусci, 300 carabine, 300 pistóle, câteva baionete si munitiunea necessaria la acestea.

Unu numeru de nimicu pentru atâtea braçia destoinice a porta arme. In lips'a armeloru de focu necessarie, am fostu silitu a'mi armá pe ómenii mei cu lanci, cu cóse si numai cu prea puçine pусci de venatu.

Cu tóta lips'a de arme, noi in urm'a decretului mai inaltu amu desarmatu in mai puçinu de trei dile pe toti magiarii cunoscuti de spiritulu loru rebelu, dintre cari cei mai fanatisati au fostu adusi la Blasiu. Aci merita a se observa, cá cu tóte calumniile din partea

vrajmasiloru nostrii carii nu se sfiescu a sustiné, cà in prefectur'a Blasiului s'aru fi comisu cele mai mari atrocitati si cà romanii aru fi omoritu pe posessorii loru de pamentu, totusi in acestea 120 de sate numai 6 magiari isi perdura viéti'a si acestia inca numai din cauza, cà ei avédu arme de focu, care romaniloru le lipsiau cu totul si inganfati prin acésta n'au voitu se le depuna, ci au opusu resistentia; éra celoru tînuti in captivitate la Blasiu, alu caroru numeru erá destulu de considerabile, nu li s'a atînsu nici-unu peru din capu; si tóte acestea într'unu timpu, pe candu magiarii din Aiudu torturau pe romani, cei din Clusiu ii spendiurau, cei din M.-Osiorheiu ii restigniau, éra secuii devastau cu focu si sabia satele romanesci despre campia si cele situate la Muresiu, precum si totu ce portá nume romanescu.

Dupace comand'a suprema luase Valea-Ternaviloru si a Muresiului de base ale operatiuniloru belice, asupra mea cadîu deocamdata indatorirea, cá se aperu punctulu Blasiu si se operediu asia, cá rebelii din Aiudu se nu se impreune cu Secuiei, carii si veniau pe Muresiu in josu. Spre scopulu acesta s'au asiediatu unu antepostu la Cimbrudu si la St. Craiu sub comand'a tribunului Eliseiu Todoranu si a vice-tribunului Joanu Barna. Magiarii inse ajutati de o negura grósa dupa câteva dile atacandu acestu postu l'au risipitu, dupace au omoritu 60 de romani si pe amendoii conducatorii Todoranu si Barna.

Tribunii Desianu si Germani cu ómenii loru si cu una compania dela regimentulu de pedestrime Carolu Ferdinandu au fostu comandati cá vedetta la comun'a Accintisiu, unde au avutu mai multe loviri cu vrajmasiulu.

De alta parte tribunulu Vasilie Bianu si vice-tribunulu Nicolae Popu au luatú positiune la comun'a Cetate-de-balta, pentru-cá se tîna vedette cu trupele militari stationate la Mediasiu. Ómenii mei in cooperatiune cu unu escadronu de cavaleria usióra dela regimentulu Max (Max Chevaulegers) si cu o compania fórte puçinu completata din regimentulu Leiningen au sustînutu órdele secuiesci, care venindu in trei colóne si cercandu se sparga lini'a de operatiune amenintiau cetatea Alba-Juli'a, pâna candu viceprefectulu Tacitu au

sositu la Cetatea-de-balta cu trupe próspete, unde apoi au atacatu pe vrajmasiu cu puteri unite, l'au luatu pe fuga si au prinsu 150 dintre Secui. Tribunii Albini si Tamasiescu cu locotenentulu Siandru dela regimentulu I romanescu granitiaru, au fostu detasiati cu 5000 de ómeni la Mihaltiu, la cari mai tardiu s'au alaturatu si unu escadronu de calareti usiori. Intr'aceea generalulu locotenentu Maresialu de campu Gedeonu au ajunsu la Mediasiu, dupace a desarmatu pe magiarii din Fagarasiu, éra prefectului Joanu Bradu 'ia datu ordinu cá se faca totu asemenea cu magiarii din Sacele (7 sate) din tíer'a Barsei si se tína in respectu pe Secuii din Trei-scaune. Trupele cu care a venitu generalulu Gedeon erau 6000 ostasime regulata, doue baterii, puçini gardisti nationali sasesci si cincí pàna in siese mii romani poporu armatu. Generalulu plecandu dela Mediasiu, in puçine zile a limpeditu ambele Ternavi de Secui, si au intratu victoriosu in Muresiu-Osiorheiu.

Poporulu meu armatu impreunatu cu alu prefectiloru Jancu, Solomonu si altii sub comand'a superióra a capitanului Gratze au supusu orasiulu magiaru Aiudu armatu fórté bine. Aprópe treidiecei mii de romani trecura prin acestu orasiu, fàra cá se atinga macaru unu paiu, de si atrocitatile loru de acolo comisse in contra romaniloru erau in memoria próspeta. Pàna candu Jancu si Gratze au desarmatu pe Secuii din scaunulu Ariesiului si pe magiarii din Turd'a, eu am pacificatu Uiór'a si am adunatu armele dela magiarii din tóta regiunea Muresiului.

Dupace locotenentu-colonelulu Urbanu a ocupatu Clusiulu, noi toti ne-amu impreunatu si amu primitu ordinu, cá se dimitemu pe poporulu armatu, ceea ce s'a si intemplat.

In 10 Decembre 1848 am primitu eu dela generalulu Wardenner ordinu, cá se adunu din nou poporu armatu in numeru càtu se póte mai mare, si se'lu tínu gata pàna la unu altu ordinu nou. Dupace inse intraseramu intr'o érna fórté aspra si poporulu tieranu se aflá in calamitate mare din lipsa de lemne si de farina, eu am conscrisu astadata numai pe junime, o am impartitu in cincí batalióne, fia-care de càte 1200

de feciori si iam pusu sub comand'a tribuniloru Ariton, Joanu Popu, Joanu Maioru, Joanu Tacitu si locotenen-tulu Siandru.

In 15 Decembre amu manecatu conformu ordinu-lui primitu dela generalulu Wardenner cu acesti 6000 de feciori dela Blasiu in marsiuri accelerate la Huiedinu. Eu apoi am luat cu mine si 2000 de lanciai din pre-fectur'a Sibiului, cari mai inainte stateru sub comand'a prim-locotenen-tului Kaspar, care in sa din caus'a ne-destoin-ciei sale a fostu rechiamatu de càtra inalt'a co-manda generala, si acuma acei 2000 lanciai erau co-mandati de càtra tribunii Vasilie Ardeleanu si Nicolae Vladu.

In 16 Decembre nóptea am mersu cu acesti 8000 de ómeni in Turd'a cu tóta resistenti'a locuitoriloru magiari. Purtarea umana a romaniloru merita si asta-data recunoscintia, cà-ci ei in acelu orasiu vrajmasiescu n'au facutu nici cea mai mica stricatiune.

In 18 Decembre inainte de a fi sositu noi in Huiedinu, eu am trimisu patróla de 12 calareti la dn. generalu Wardenner, pentru-cá se'i dea raportu despre apropierea nóstra si se'lu intrebe ce avemu noi se facemu. Generalulu imi dete mie ordinu, cá eu cu trup'a mea se iau positiune pe dealulu dela Capusiu, éra acolo se asteptu ordinele ulterioare. Aici staturamu noi trei dile. In 22 Decembre am primitu ordinu cá se me retragu si se lasu ómenii pe la casele loru. Ne-amu intorsu acasa fàra a sci cu ce scopu facuseramu acea cale lunga dela Blasiu pàna la Huiedinu.

Abia amu ajunsu acasa, pe candu amu si fostu surprinsi un'a dupa alt'a de scirile cele mai intristatorie, cà generalulu Wardenner s'a retrasu in marsiuri fortiate dela Huiedinu pàna la Aiudu, cà vice-colonelulu Urban a scapatu numai cá prin ó minune la Bistritia, cà Bem a reocupatu Clusiulu si Czech Turd'a; cà Tur-denii au omoritu pe mai multi romani, cà Secuii din scaunulu Ariesiului au depredatu satele romanesci de prin pregiuru, cà satele Feldiór'a, Veresmortu si Hidisiu le-au arsu, cà una órda rebela devastédia campi'a cu focu si sabia, cà o mare parte din romani carii au scapatu de acei tirani, au ajunsu la Aiudu in starea cea mai de compatimitu.

În 27 Decembre am primitu dela colonelulu Remer ordinu, că se trimitu la Aiudu 1000 de venatori, éra cu lancerii se tragu unu cordonu de vedette dela Tampa-haza până la Najlacu. Eu am grabitu că se mergu indata în persóna la Aiudu si se'i declaru lui, că eu n'am la mine nici 1000 de venatori, nici nu vediu cum ar fi cu putintia a tîné vedette numaí cu lanceri acolo, unde armele de focu sunt absolutu necesarie. Colonelulu imi dete mie dreptu, nu mai cerù 1000 de venatori, ci numaí me insarcinà că se ingrigescu de vedette si din timpu in timpu se trimitu exploratori la Clusiu. Dupa acestea preste puçinu armat'a imperatésca desiértà Aiudulu de totu si se retrase in Alba-Juli'a.

Asia noi ne aflaramu éراسi la finea inceputului.

Retragerea neesplicabile a generalului Wardenner pe noi ne-a lipsitu dintru odata de tóte folósele, pe care le castigaseramu in cursu de trei luni cu sacrificii atátu de mari si cu multele strapatie, ne aruncà totu-odata inapoi pe lini'a de operatiune, dela care plecaseramu în 18 Octobree.

Ómenii obositi prin indelungatele strapatie ale resboiului si prin necurmatele caletorii in lagare, dela inceputulu tómnnei neproveduti cu cele trebuincióse pentru érna, mai vertosu insa descuragiati prin intrebuintiarea fàra folosu a puterei lor, dara inca si mai multu prin retragerea neasteptata o trupeloru regulate până la Alba-Juli'a si Sibiiu, de aci incolo nu mai voiau bucurosi se mérga in lagaru. Cu tóte acestea am primitu dela comandantele din cetatea Mediasiu ordinu, că se ocupu din nou positiunile de mai inainte si lui se'i trimitu necurmatu informatiuni despre miscarile trupeloru vrajmase. Asia dara eu am fostu silitu că éراسi se chiamu pe poporulu tieranu la arme prin o proclamatiune aspra, in urm'a careia bietii ómeni s'au si adunatu in numeru mai mare la comun'a Cimbrudu si in cete mai mici la Tampahaza, la St. Craiu, Uiór'a, Najlacu si Pahid'a. În 5 Ianuariu 1849 eu am mersu dela Blasiu la Cimbrudu si am trimisu la fia-care din acele puncte câte unu tribunu, pentru-că se asiedie vedette. Colonelulu D. Losenau a venitu acolo cu o brigada

si a luatu in dosulu nostru o positiune tare in comun'a Bucerdea. Tribunii mei Germanu si Desianu au fostu postati la Accintisiu cu poporu numerosu sub comand'a lui Nicolae Vladutiu prefectu alu Campiei, persecutatu de magiari*). Cu acesta eu steteamu in comunicatiune.

In 8 Ianuariu 1849 am primitu scirea, cà magiarii au venitu in nóptea trecuta la Aiudu. Pentru-cà scirea acésta se nu se latiésca si cá eu se me convingu pe deplinu de adeveru, am trimisu indata una patrola de calareti si alta mai numerósa de ómeni pedestrii la Aiudu, unde am scrisu cá se prepare quartire si victualii pentru 1000 venatori si 5000 lanceri. Patról'a trimisa inainte avea ordinu, cá se visitiedie chiaru si casele. Aceea si comandantele ei centurionulu J. Negu 'mi aduse scirea sigura, cà ce e dreptu, trupe magiare inca n'au ajunsu la Aiudu, cà inse locuitorii le asteptau la fiacare momentu, si cà cei mai exaltati dintre ei, in acésta sperantia au si inceputu se pórté palarii Kossuthiane si cocardele uniunei, si cà aceia carii la apropierea romaniloru fugiseia sau cá gardisti sau cá militiani (honvéd) cu trupele magiare la Turd'a, adeca vreo 200 de insi, s'au intorsu acasa fàra arme.

Deci pentru-cà se taiu comunicatiunea intre Aiudani si Turdeni, conformu stricteloru instructiuni date de càtra comand'a generala in timpulu din urma cu privire la pasageri, si fiindu cà acésta comunicatiune erá fórté periculósa pentru cetatea Alba-Juli'a, precum si pentru brigad'a colonelului de Losenau si pentru trup'a mea dela Pahid'a si Najlacu, eu am datu indata unui detasiamentu de lanceri ordinu, cà acela se tréca Muresiulu sub comand'a centurioniloru Joanu Niculítia si Joanu Spalnaceanulu, se pazésca strinsu pe ambele parti ale drumului de tíera dela Aiudu pàna la Virtiulu-de susu si pe ori-cine aru intimpina pe drumu, se'lu aduca cu escorta la mine. Asia se intemplà curendu in urmarea acestui ordinu, cà unulu din comandantii acestei patrole, adeca Joanu Spalnaceanu intorcèndu-se cu 7 ómeni si

*) Acestu prefectu a fostu preotu si parochu, cá si Balintu, Groza si altii. Red. „Obs.“

cu 14 arme de focu 'mi raportà, cà pe candu patrolau ei pe ambele laturi ale drumului de tièra, au intimpinatu mai multe cara, care veniau la Aiudu si cà la cuventulu „Halt“ li s'a respunsu cu mai multe puscaturi; cà unulu din acestea cara inpreuna cu ómenii carii se aflau pe elu au fostu luatu prinsu, éra acei ómeni fiindu-cà s'au opusu, au fostu inpuscati si armele li s'au luatu, éra celelalte 10 cara au scapatu la Aiudu, dara Joanu Niculitia 'ia luatu la góna. — Intr'aceea unu ordonantiu 'de ai nostrii ne aratà, cà elu a observatu focu din partea Aiudului. Acésta erá pe la 8 óre sér'a. Eu am trimisu indata pe tribunulu Simionu Salca cu 150 venatori la Aiudu, pentru-cá se'mi aduca scire despre caus'a focului si intr'aceea am pusu se se bata alarmu. Salca mi-a raportatu, cà magiarii sositi dela Turd'a au inpuscatu din case si de pe lângá garduri asupra ómeniloru nostrii, carii ii luasera la góna, si cà ai nostrii de alta parte intrandu in orasiu au datu focu la o jiréda de paie si la trei cascioére. Deci dupace am trimisu inapoi pe Salca se ajute din tóte poterile a stinge foculu in Aiudu si se prinda pe criminali, am si scrisu colonelului Losenau care se affá cu o brigada in Bucerdea, raportandu'i despre tóte acestea si l'am rogatu pentru unu ajutoriu militariu, atátu din caus'a pericolului in care me aflam de a fi taiatu de càtra vreo cavaleria a rebeliloru, càtu si pentru-cá eu se fiu in stare de a merge la Aiudu spre a da ómeniloru mei ajutoriu; in casulu contrariu se ne permita a ne retrage la Blasiu. Dn. colonelu 'mi respunse, cà elu nu se póte lipsi de nici-unu soldatu si cà eu am se remaiu in Cimbrudu, éra in casu candu asiu fi amenintiatu de càtra vreo trupa mai mare, cu care eu nu m'asiu potea mesura, se me retragu la elu in Bucerdea. Dupa mediulu noptii Aiudulu se vedea in flacari din tóte partile si tribunii mei 'mi facura cunoscutu, cà ei nu mai sunt in stare de a infrena infricosiatulu elementu.

Acésta este adeverat'a stare de lucru relativa la incendiulu din Aiudu. Acelu orasiu au apusu prin nepasarea colonelului de Losenau, care aflandu-se in departare numai de $1\frac{1}{2}$ óra dela orasiulu ce ardea, ar fi potutu se alerge intr'ajutoriu si se inpedece intinderea ulterioára a focului.

A dou'a di in 9 Ianuarius, pe candu Aiudulu inca totu mai ardea, antepostulu meu dela Uiór'a avù o lovire de una óra si jumetate cu o compania de insurgenti veniti dela Turd'a. Aci noi amu pierdutu 13 ómeni, éra insurgentii au ocupatu Uiór'a; ei inse n'au tñnut'o multu, pentru-cà eu in 10 Ianuarius lasandu in loculu meu la Cimbrudu pe tribunulu Joanu Maioru, de o parte am datu ordinu lui Joanu Procopiu comandante alu venatoriloru romani, cá se tréca Muresiulu si se taie calea insurgentiloru, éra de alt'a plecaiu eu insumi pe malulu stangu alu Muresiului cu 1200 lanceri la Uiór'a. Dara pe candu Procopiu inaintá càtra Uiór'a, magiarii apucara de timpuriu la fuga; totusi noi le luaramu trei cara cu bagagiu si le uciseramu 12 ómeni. In 11 Ianuarius am raportatu colonelului de Losena u cele intemperate, repetindu'mi totuodata rogarea, cà daca nu se afla in stare de a ne trimite ajutoriu militariu la Uiór'a, unde noi eramu fórte amenintiati, se ne trimita celu puçinu la Blasiu. Elu 'mi respunse cu Nr. 215 din 11 Ianuarius, cà elu a trimisu si a dou'a compania de granitieri romani spre a intari garnisón'a stationata in Blasiu, totuodata me felicitá pe mine pentru rezultatulu fericitu castigatu la Uiór'a.

Dupace insurgentii comandati de Bem au respinsu pe colonelulu Urban pàna departe la Poian'a-Stampej, ei au trecut la Muresiu-Osiorheiu, unde si-au intregitu óstea din junimea secuiesca si magiara, apoi si-au continuatu marsiulu loru mai departe càtra Mediasiu si Sibiu. Generalulu locotenentu maresialu de campu br. de Puchner, care dupa invasiunea lui Bem in Transilvani'a luase comand'a suprema in persóna, pe la 16 Ianuarius se aflá cu cuartirulu seu generalu in St. Martinu*). Una alta colóna de insurgenti operandu totu dupa acelu planu, inaintá sub comand'a lui C z e c z**).

*) Dicsó-Szt.-Márton.

***) Acelu Czech fusese locotenente in regimentulu c. r. de linia br. Turszky. Elu era nepotu fiu alu parchulu romanescu din Sasiori in districtulu Fagarasiului, dara nascutu din mama secuieña fanatica. Tatalu lui Czech fusese totu oficiariu intr'unu regimentu granitieri. Tinerulu locotenentu Czech trecuse la Kossuth si ajunse colonelu. Frate-seu a remasu in armat'a imperiale. Red.

dela Turd'a preste Blasiu càtra Sibiiu, cá càtra tînt'a loru din urma.

In 17 Ianuariu o trupa exploratóre, care va fi fostu avantgard'a lui Czech, compusa dintr'unu batalionu de militiani, unu escadronu de husari Kossuthiani si cá la 1000 de lanceri magiari, venindu de càtra Turd'a pe drumulu tierei spre Aiudu, ne-au taiatu pe o patrola a nóstra de calareti. Acestu casu eu l'am aretatu indata prin locotenentele primariu Nòvacu locotenentelui Mánzatu, care venise cu 1200 lanceri din prefectur'a lui Jancu dela Cricau la Aiudu, pentrucá se grabésca si se atace numit'a trupa din frontu, éra eu intr'aceea se o atacu din dosu. Din nefericire Mánzatu isi lasase trupele sale fàra comandantu in Aiudu, éra elu insusi se aflá in Gioagiula de josu. *) Asia dara insurgentii aflara 1200 de romani fàra comandante, si dupa-ce au taiatu din ei pre mai multi, pe ceialalti 'iau risipitu. Noi 'iamu urmaritu pasu de pasu mai pàna la Aiudu; dara candu ni s'au spusu cà ómenii lui Mánzatu au fostu risipiti, ne-amu retrasu éراسi la Uiór'a si de acolo amu mersu in aceeaasi di la Vintiulu-de susu, unde amu luat u o positiune buna. Planulu nostru a fostu, cá locotenentulu primu Novacu cu compani'a sa dela regimentulu alu II-lea romanescu granitiariu, care in urmarea bataliei dela Capusiu fusese despartita de trup'a lui Urban, ajutandu si puçin'a calarime comandata de Dionisie Martianu Popoviciu prefectulu dela S.-Sebesiu, pe magiarii carii veniau dela Aiudu càtra Vintiulu-de susu se'i atace din dosu, éra noi se'i lovimu in frontu, si Joanu Maioru dela Cimbrudu in flancu. Primu-locotenentele Novacu nu s'a pututu miscá cu compani'a sa de pe malulu Muresiului, cá se atace pe vrajmasiu din dosu, dara ataculu nostru din frontu avù unu resultatu fòrte fericitu. Tribunulu Procopiu cu venatorii sei si centurionulu Dinca, carele comandá 150 de venatori, aflandu-se intr'o positiune ascunsa, au lasatu se tréca avantgard'a magiara neturburata, dara la apropierea corpului comandara „Focu“. In 18 Ianuariu venindu o colóna de insurgenti cu o bateria de tunuri

*) Fel. Gyogy.

de campu sub comand'a lui Czech, pàna candu noi ne bateamu cu o parte din acea colóna, ceealalta parte a loru a batutu la Najlacu dupa 2 óre de lupta pe ómenii nostrii, si apoi a plecatu pe la Vam'a-Séca càtra Blasiu. In cale au datu focu la satulu Alecusiu. Intorcandu-ne noi dela Uiór'a luaramu calea pe dinapoi'a loru spre a'i pune pe fuga; dara candu amu vediutu cà ei sunt multu mai numerosi, ne-amu intorsu pe cali laterali la Blasiu, si dupace amu prinsu avantgard'a magiara la Samcelu, ne-amu luat u o positiune tare pe dealulu de lângã Blasiu, cà-ci eramu intariti in parerea nóstra, cum-cà ajutati de ostasimea imperatésca din garnisón'a dela Blasiu, cu unu focu bine indreptatu vomu nimici pe vrajmasiu. In acésta convictiune ne-au intaritu nu numai bun'a positiune ce luaseramu, ci si numerulu preponderantu pe care 'lu aveamu. Afara de 2000 ómeni armati din prefectur'a mea, intre carii erau 500 de puscasi, se aflá aici dupa batali'a dela Galfaleu, inca si prefectulu Macarie Moldovanu dela Cetatea-de balta cu 200 de puscasi si 800 de lãnceri; preste puçinu se alaturà lângã noi si locotenentele Ungard cu tribunii Tamasiescu si Albini cu 2000 de juni, la carii se computau si 2 companii de granitieri, cari garnisonau in Blasiu; apoi ne mai tineamu si siguri, cà colonelulu de Losenau se afla numai in Bucerdeã cu o brigada intréga. Dar tóte indesiertu, pentru-cà altulu a fostu destinulu nostru.

Dupa batali'a dela Galfaleu in 17 Ianuariu, pe candu Bem amerintiã Sibiiulu, imprejurarile au adusu cu sine, cá se trebuésca a concentra tóta poterea militara la Sibiiu spre apararea acestei cetati. In urmarea acestora colonelulu de Losenau a plecatu in 19 Ianuariu cu tóta trup'a sa, càtra Sibiiu, si s'au asediatu la Salinele Sibiiului.*) Ómenii nostrii in partea loru cea mai mare fàra arme de focu si fàra tunuri, descuragiati prin scirea cà nu numai Losenau s'a departatu cu brigad'a sa, ci si cele doue companii de granitieri din garnisón'a dela Blasiu 'iau lasatu pe ei, cu tóta positiunea favorabila n'au voitu se primésca o

*) Vizakna, germ. Salzburg.

lupta neegala cu unu vrajmasiu provediutu bine cu arme de focu si cu tunuri, si partea cea mai mare a loru s'a risipitu. Inca si cei vreo doue mii remasi, cu cari eu am aparatu podulu dela Manarade, au fostu risipiti de càtra vrajmasiu. Eu insumi am potutu se scapu numai cu mare greutate pedestru la Vingardu, lasandu carulu cu tôte câte aveamu, in manile vrajmasiului. Numai 300 de ómeni tineri, cari au ajunsu pe cele doue companii granitiare, inrolati fiindu intre soldati, au luat parte la batali'a dela Sibiiu in 21 Ianuaru. Deci de si la Blasiu nu ne-a fostu sórtea favorabila, totusi noi prin lovirile nóstre dela Vintiulu-de susu, dela Najlacu si prin positiunea cea buna pe care o aparaseram mai indelungatu la Blasiu pe dealulu de càtra Sancelu, amu adaosu multu, cà colón'a rebela sub Czez retinuta de noi, n'a potutu lua parte la batali'a din 21 Ianuaru de lângã Sibiiu, unde Bem a fostu batutu. Magiarii asiediandu-se in Blasiu, dupace au depredatu residentia episcopésca, au devastatu bibliotecele, tipografiã seminariului parte o au stricatu parte au dusu-o, inca si osemintele repausatiloru episcopi le-au scosu din loculu loru de repausu cu scopu cá se afle bogatii, apoi acolo unde mai inainte prisionierii loru au fostu tractati cu atãta umanitate si unde connationalii loru si mai virtosu nobilii possessori mutandu-se pentru mai mare securitate, cautaserã si aflaserã consolatiune si alinare in suferintiele loru, acolo ei au ridicatu furci, cá se spendiure ómeni. precum au spendiuratu in Clusiu si in Muresiu-Osiorheiu.

Ajungèndu eu in Vingardu, am adunatu indata in lagaru pe ómenii din satele inca neocupate de magiari. Prin patrolele trimise de mine am prinsu mai multe patrole magiare si trupele rebele care se aflau in garnisón'a dela Blasiu sub capitanulu Pfuhl, le amerintiam neincetatu asia, in càtu elu nu cutediã se ésa mai departe decãtu numai pãna la satulu (vecinu) Ciufudu. Venindu prim-locotenentele Apfler cu 24 Cheveaux-legers dela regimentulu Max la Vingard, si dupace comandantele rebeliloru Lupulu Kemény a trecut la Dev'a, noi cu scopu de a pune in securitate drumulu dela Sibiiu la Alba-Juli'a, amu atacatu garnisón'a magiara

dela Blasiu compusa din doue companii militiani (honvéd), 500 lancheri si 500 husari Kossuthiani. Planulu nostru fusese cá se'i surprindemu in capu de nópte. Spre acestu scopu ómenii nostrii au fostu desfacuti in 5 despartie-mente. Unu despartieментu condusu de Ariton avea se inaintedie dreptu asupra resiedentiei episcopesci; alu doilea, comandatu de Dinca era se intre in gradin'a episcopésca si se inaintedie pàna la edificiele din fundu; alu treilea comandatu de Siandru se inaintedie pe strad'a noua pàna in piatia; éra alu patrulea despartie-mentu compusu din 300 lancheri si 24 calareti dela re-gimentulu Max sub comand'a mea si alui Apfler stetea cá reserva. Noi inse nu amu fostu in stare se ajungemu acolo inainte de a se face dioa. Pe candu Siandru se apropiá de susu numit'a strada, fù primitu cu o plóia de glóntie; Ariton nu cu despartieментulu seu petrunse pàna la resiedintia; magiarii spaimantati prin acea navala, partea loru cea mai mare au luatú fug'a si s'au risipitu pe din dosulu noueloru semenaturi. Locotenentele Apfler cu cei 24 calareti ai sei si cu càtiva conducatori de ai nostrii a si fostu inceputu se ia la góna pe fugari, pe candu elu fù primitu cu plóia de glóntie de prin case si infioratu de unu glontiu care'i nemerise coifulu (casc'a, caschet'a), comandà trombitiare de retragere. Ómenii nostrii nesciindu caus'a retragerei lui, urmara dupa elu, cà-ci credeau cà se afla impresurati de vrasmasi. Loco-tenentele Siandru si tribunulu Tamasiescu remasera singuri. Acestu din urma a si fostu impresuratu in adeveru de trei Kossuthiani, cu cari elu luptá singuru, éra apoi venindu si infanteristi magiari asupra lui fù invinsu si inpuscatu. Magiarii ne gonira pe noi pàna la podulu din josu de Blasiu si ne ucisera 23 de ómeni.*)

Dupa acésta bataia luata, eu am dimisu pe toti lancherii pe la casele loru si am retínutu numai 150 muschetari, cu cari m'am intorsu la Vingardu. Urmarile funeste ale acestui desastru am potutu se le cunoscú

*) Pecatu cá aci nu se numesce dio'a in care s'a intemplatú acea iruptiune funesta din partea romàniloru asupra garnisónei magiare din Blasiu. Preste totu acéstea scene sunt acilea descrise prea pe scurtu si secu. Dara apoi nici esploratori (spioni), nici vedette, nici anteposturi? Se mai póte asia ceva? Red.

mai tardiu. Chiamarea poporului la arme nu pôte se fia, cá elu insusi singuru se atace pe vrasmasiu, ci a lui chiamare este, cá numai se ajute pe trupele regulate in operatiunile lor si mai virtosu cá se ia la góna pe vrasmasiulu batutu si fugaritu. Eu inse am intrebuintiatu totudeauna altumentrea glótele armate. Asia s'a intemplatu apoi, cá tocma dupa victori'a castigata de càtra trupele ces. reg. sub comand'a lui Puchner in 7 Februaru la Salinele Sibiiului, unde lancerii aru fi potutu fi de celu mai mare folosu spre a lua la góna pe vrasmasi, eu nu mai aveamu lanceri. Cu tóte acestea eu insoçitu de primolocotenentele Apfler am plecatu cu cei 150 puscasi ai mei càtra S.-Sebesiu. La Dai'a deteramu preste una patrola magiara de 15 husari Kossuthiani venita dupa spus'a calau-ului sasescu, cá se visitedie drumulu, pe care Bem avea se se retraga la Mediasiu. Dintre aceia noi uciseramu patru, éra pe ceilalti ii goniramu pàna la dealulu furciloru, de unde se vedea armat'a lui Bem in partea din susu a S.-Sebesiului. Dupa acestea noi merseram cu Apfler éراسi la Blasiu.

Dupa fug'a lui Bem dela S.-Sebesiu càtra Dev'a, dupa care s'a departatu si Pfuhl dela Blasiu, eu am trimisu unu cerculariu in prefectur'a mea, cá toti ómenii tineri conscrisi mai de inainte la batalionu se se afe la Ciufudu cu merinde pe 8 dile. Eu fiindu provocatu de càtra comitetulu nationalu cá se respndiu la unu articlu vatamatoriu din „Siebenbürger Bote“, am plecatu la Sibiiu. Intr'aceea Bem intaritu cu corpulu lui Beke, pe carele prefectulu Buteanu ilu tînuse in locu mai multu de o luna la Zarandu, au batutu pe generalulu Puchner la Simeri'a (Piski) si l'au silitu se se retraga la Sibiiu. Asupra ómeniloru mei adunati la Ciufudu au navalitu avantgard'a lui Bem. Adeca dupa batali'a dela Piski Bem aflase, cá Puchner nu are de cugetu se incerce a inpedeca inpreunarea lui cu garnisón'a magiara de mai inainte dela Blasiu, cu cea dela Mediasiu, éra mai virtosu cu Secuii, de càtra carii elu dupa batali'a dela Salinele Sibiiului fusese despartitu; asia elu inca nu l'a mai urmaritu, ci isi indreptà marsiulu seu pe laturea stanga a Muresiului preste Órd'a-de susu,

Berghinu, Cinade etc. càtra Mediasiu. Ómenii mei se retrasera pe cali intortocate la Salinele Sibiului. Mai apoi dupace comand'a generala a comisu comitetului romanescu cá se tina gata unu numeru de laceri càtu se póte mai mare, eu am comandatu pe ómenii mei, cam 1200 de insi la Resinariu, unde noi exercitandu-ne in arme asteptaramu dispositiunile ulterióre.

In 26 Februariu eu primiiu ordinu, cá cu cei 1200 de ómeni se plecu dela Resinariu si se rescolu tóta regiunea submunteana pàna la Blasiu; éra apoi intrunitu cu capitanulu Wever, care comandá unu batalionu cu 5 tunuri, in 2 Martiu se atacamu Blasiulu, unde se aflá unu batalionu de militiani cu 4 tunuri. Asia plecaiu eu dela Resinariu si pàna in sér'a din 28 Februariu aveamu dejá 5000 de ómeni plini de focu si insetati de resbunare in contra magiariloru, cari ori pe unde au trecutu, au lasatu urme nesterse ale barbariei loru. Eu am informatu despre tóte acestea pe capitanulu Wever, care m'a chiamatu la sine in Cinade, pentru-cá se ne intiel-gemu despre planulu si scopulu cum se folosimu acésta armare de poporu. Pe la 1 óra dupa mediulu noptii ajunseiu la Cinade, si intrebatu fiindu despre starea magiariloru in Blasiu, i'am declaratú cá batalionulu magiaru de acolo se afla in stare neputintiósa si am adausu, cá blanele sunt luate dela tóte podurile càte ducu la Blasiu. Acésta inprejurare ilu puse pe cugete, si incepù se faca o multime de greutati; me intrebà de modulu cum s'ar potea repará podurile si cá óre ómenii voru cutedia se se apuce de reparatur'a poduriloru intre glóntiele vrajmasiesci, sau cá nu aru fi mai consultu a trece prin apa etc. Mai pe urma, pe la 3 óre dupa mediulu noptii imi declarà pe façia, cá elu nu póte atacá pe magiarii dela Blasiu, fiindu-cà pe trei Martiu are se se întórca la Copsi'a mare spre a se inpreună cu armat'a cea mare imperatésca sub comand'a suprema a generalului L. M. C. Puchner, cá se atace pe magiari la Mediasiu. Eu 'iam poftitu caletoria buna, am datu ordinu celoru 5000 de ómeni cari ajunsesera pàna la podulu dela Manarade, cá se se întórca; am dimissu pe cei mai betrani pe la casele loru, éra cu ómenii tineri am trecutu la Preseac'a, unde am avutu

se suferiu o insulta din partea locotenentului Röhrich, pe care altulu între asemenea inpregiurari, afindu-se in mijloculu atătoru brația valoróse, anevoie o ar fi suferitu neresbunata. Ocasione la acea insulta si-a luat elu dela inprejurarea, că eu am facutu o recuisitiune de 40 mertie de farina pentru ómenii mei, carii in numeru de 1200 absentasera o luna intréga dela casele lor. Eu inse am lucratu conformu decretului comandai generale Nr. 6499 R., in poterea caruia trupele de lanceri care au statu mai multu de 5 dile in lagaru, aveau se capete asia numita portiune de Etappa (Etappenverpflegung), cá si ostasii regulati.

In 9 Martiu am primitu dela comandantele cetatii Alba-Juli'a provocarea in scrisu, cá se me scolu cu toti ómenii mei si se grabescu la Alba-Juli'a. Eu 'iam respunsu, că presenti'a mea inlauntrulu fortaretiei nu ar potea fi de nici-unu folosu, pentru-că vrajmasiulu isi concentrase tóta poterea sa la Sighisiór'a; ci că din contra, ar fi multu mai folositoriu, daca dlu comandante alu cetatiei mi-ar trimite mie munitiune si una compania de trupe regulate, cu care eu intarindu-me se alergu la locul de lupta si acolo se spriginescu operatiunile trupeloru imperatesci in contra insurgentiloru. Intr'aceea eu primiiu in 10 Martiu ordinu dela comitetulu romanescu de pacificatiune, cá se plecu cu cea mai mare celeritate la Sibiiu, pentru-că Bem a plecatu dela Sighisiór'a pe la Mediasiu si amerintia Sibiulu. Eu n'am lipsitu a lua indata dispositiunile corespundietóre, cá se alergu acolo unde me chiamá pericolulu. Dara evenimentele fatali urmau unulu dupa altulu cu rapediunea fulgerului. Eu abia am plecatu, pe candu am si primitu scirea, că in sér'a din 11 Martiu Bem a ocupatu Sibiulu si că trupele imperiali se afla in retragere, o parte cătra Turnu-rosiu, alta cătra Brasiovu. Capitanulu Brandmayer care comandá una compania dela regimentulu Leiningen, trimisa de cătra comandantele cetatii Alba-Juli'a in ajutoriulu meu, s'a intórsu dela Mihaltiu pàna unde venise la momentu in cetate; noi insine primiramu ordinu cá se trecemu Muresiulu pe la St. Imbru. Dupa aceea preste puçinu timpu aflaramu spre cea mai mare durere a nóstra, că trup'a imperiala care

mai erá inca in numeru preste 10,000 de ostasi, nici-decum nu a fostu batuta de vrajmasiu, si ce e mai multu, nici macaru la Brasiovu in positiunile cele mai bune n'a cercatu a se bate cu vrajmasiulu multu mai puginu la numeru, ci a desiertatu Transilvani'a cu totulu si s'a retrasu in Romani'a. Prin acésta serman'a nóstra patria, care si pâna acuma suferise neaudit de multu, a fostu lasata prada furiei unui vrajmasiu barbaru.

Lasati in grij'a asprei nóstre sorti si cursului nepreveditu alu evenimentelor, noi simtiamu positiunea nóstra critica intru totu intielesulu cuventului. Acum noue nu ne-a remasu altu ceva, decâtu cá cetatea Alba-Juli'a se-o aperamu in contra vrajmasiului concentrându-ne inpregiurulu ei si dându-ne ajutoriu inprumutatu. Fára a perde timpu, am datu indata ordinu, cá poporulu armatu se tréca Muresiulu, éra eu insumi alergaiu prin comunele de prin pregiuru, pentru-cá se insuflu curagiu locuitoriloru fórté ingrijati, se'i insufletiescu pentru credinti'a conservata timpu indelungatu càtra monarchu, éra pe cei destoinici a purta armé se'i chiamu in lagaru.

Pâna candu, conformu dispositiuniloru luate de mine, partea cea mai mare a poporului armatu se gatea se tréca Muresiulu, 150 de ómeni comandati de centurionulu Dinca alergara la Blasiu, cá se ridice de acolo si se aduca la Alba-Juli'a pentru provisiunea cetatii unu magazinu de cerealii infintiatu acolo de rebeli, pe care inse ei ilu lasasera dupa batali'a suferita la Mediasiu, si voindu a scapa de lancea romanésca au fugitu cu cea mai mare graba. La sét'a acésta s'au alaturatu si Georgiu Popa capitanu pensionatu de cavaleria, pe atunci administratoru alu districtulu Blasiu, cu o patrola de 12 soldati de linia. Pe candu centurionulu Dinca au asediatu anteposturi si vedette inpregiurulu Blasiului, pentru-cá se nu fia surprinsu de càtra vrajmasiu si pe candu intr'aceea tribunulu J. Munteanu cu càtiva lanceri au adunatu vreo 50 de cara din satele vecine, capitanulu pensionatu Georgiu Popa au reusitu in modulu acesta cá se incarcé 1400 mesuri de cerealii din magazinu si sub paz'a susu memoratiloru 150 de ómeni se le transpórte in cetate.

In 15 Martiu am primitu dela comand'a de statiune din St.-Imbru unu ordinu scrisu, cá se'mi iau positiune la Cojlaru si se tragu unu lantiu de vedette dealungulu pe valea Muresiului, precum si pe drumulu dela St.-Imbru inainte pâna la Teiusiu, cum si pâna in munti; trecatorile de preste Muresiu se le pazescu, pe caletori carii aru veni dela Turd'a si Clusiu, se'i trimitu cu escorta in cetate, pentru-cá se fia intrebati despre starea lucrurilor; in casu candu asiu fi atacatu de câtra vrajmasiu, se facu cunoscutu comandai din cetate, éra eu se me retragu indata cu totu poporulu armatu in munti; éra daca cumva vrajmasiulu ar inpresurá cetatea, atunci eu se'lu nelinlescescu prin excursiuni dese facute cu despartimente mici si asia se me incercu a nimici ostenelele lui. Spre a'lu intielege mai bine si a realiza mai usioru planulu acesta, eu am mersu in persóna la comandantele cetatiei si 'iam aretatu, cà atátu eu, càtu si poporulu armatu ce stà sub comand'a mea, voimu si suntemu prea decisi a inplini exactu insarcinarea ce ni se inpune; mie inse 'mi lipsescu mijlócele pentru intertentiunea ómeniloru. Comandantele 'mi dete mie plenipotentia, cá se'mi castigu provisiunile necesarie prin recuisitiuni din comunele invecinate, dandu-le cuitantii, si magazinele se le ducu in munti, ceea ce s'a si intemplat; cà-ci adeca in trei dile am rensitu a infintia unu magazinu de 2000 mesuri de grâu si o bute de vinu. Acuma dara eu me aflam in stare de a inplini ordinulu susu aretátu, prin urmare 'imi luaiu positiunea ce mi se asemnase mie.

Pe candu trupele vrajmasie se aretara in Aiudu, eu n'am lipsitu a raporta indata la comand'a cetatiei, éra dupace acelea au ajunsu la Teiusiu, am raportatu a dou'a óra cu cea mai mare celeritate aratandu-i chiaru si numerulu si puterea loru. Dupace inse prin indrasnéti'a apropiere a vrajmasiului asupra cetatiei positiunea nóstra devenia totu mai critica, eu amu folositu cea din urma ocaziune cá se intrebu pe consiliulu bellicu din cetate si se me rogu pentru instructiuni ulterióre, cá se sciu de ce se me tînu. Spre ori-ce consolatiune si incuragiare a nóstra noi amu fostu platiti cu respunsulu laconicu: „Dumnedieu se ve luminedie si se ve conduca intreprinderile vóstre“!

Dupace noi indata dela inceputulu resboiului civilu amu fostu puçinu ajutati si cu totu devotamentulu si sacrificarea nóstra pentru sustînerea monarchiei nu numai amu fostu despretiuiti, dara si priviti cu neincredere si necurmatu calumniati, acuma ne vediuramu parasiti si din partea fortaretiei, de unde puteamu se asteptamu ajutoriu. Cu credinti'a in Ddieu si in caus'a nóstra cea drépta, pentru care noi amu apucatu armele, amu adunatu pe poporulu armatu, in care pe atunci erau 200 venatori si 1000 lanceri, apoi am mersu pe la Barabantiu si Siardu la Bucerdea, si prin acea demonstratiune am tînutu pe vrajmasiu intru atátu respectu, in càtu elu dóue dile întregi n'a potutu se se apropie de cetate. Dara candu am crediutu cà eu aici nu voiu mai fi in stare se me tînu in contra poterii lui celei mari, m'am retrasu càtra munti si mi-am luatu positiune la prim'a strimtóre Gur'a-Amptoitiei. De aici me folosiiu de tóte ocasiunile càte mi-s'au datu, cá se nelinistescu pe vrajmasiu di si nópte si anteposturile lui se le lovescu cu bunu resultatu.

In nóptea din 28 Martiu trup'a de inpresurare a insurgentiloru a inceputu se bombardedie cetatea. Eu atunci am intreprinsu o demonstratiune cu tóta trup'a mea, amu lovitu pe vrajmasiu din dosu si 'iam facutu nu puçina stricatiune.

Vrajmasiulu iritatu preste mesura din acésta causa, in alta di s'a intorsu asupra nóstra cu doue batalióne, cu o bateria si cu ajutoriulu necessariu de cavaleria. Nepotendu noi resiste la acésta putere preponderanta, ne-amu retrasu in padurea vecina.

Vrajmasiulu dupa câteva descarcaturi date in aeru, fàra a ne face nici-o stricatiune, s'a retrasu si elu; éra noi ne-amu reocupatu positiunea anterióra. Acuma insurgentii devastara atátu in retragerea loru, càtu si la alte ocasiuni cu focu si cu sabia tóte acele comune, in care ne aflaseramu. Asia s'a intemplatu anume cu satele cele mai de aprópe, precum Siardu, Satu-micu*) si amendouele Inuri**), intru care vrajmasiulu nu numai

*) Kisfalú.

**) Bórsomező.

a prefacutu casele in cenusia, ci a macelatu fàra nici-o mila preste 100 de ómeni narmati, carii in absentia celorlalti membri ai familiei parte fugiti parte dusi in lagaru, ingrijau de economi'a casei. Pentru-cá se evitamu atrocitati de acestea, noi ne-amu asiediatu bine la Gur'a-Ursului. Noi amu si fostu chiamati de càtra tribunulu din Zlatn'a, cá se o aparamu inpreuna mai departe.

Intr'aceea strabatù pàna la noi faim'a, cà armat'a imperiala comandata de locotenentu maresialu campestru br. Puchner vine din Romani'a si cà preste puçinu va intrá prin pasulu Vulcanu in valea Hatiegului. Audindu noi acestea, parasiramu in 15 Aprile tribunatulu Zlatnei si purceseramu preste munti càtra Muresiu, cu scopu de a dá ajutoriu la arip'a stanga a armatei, sau in casu contrariu se ne castigamu mijlóce de traiu, pentru-cà magazinulu nostru infiintiatu la Teiusiu se desiertase mai de totu. Pe candu eramu aprópe de Muresiu, aflaramu cà despre venirea armatei ne facuseramu ilusiuni; deci deciseramu se mergemu la Gioagiu*), de unde ridicaramu mai multe sute mesuri de gràu si cucurudiu, pe care le-amu transportatu la Zlatn'a. Pe acelasi timp au adusu si vice-prefectulu Joanu Maioru cu o compania de lancia 500 mesuri de gràu dela Bacainti'a.

Abia ajunsi la Zlatn'a si inca fàra a ne fi restauratu de strapatiele drumului de preste munti, am primitu eu in 16 Aprile seirea, cà magiarii catraniti din caus'a indrasnetiului nostru marsiu pàna la Muresiu, si pentru-cà amu ridicatu grànele dela Gioagiu si Bacainti'a, precum si fàra indoiala cu scopu de a strabate inlainerulu muntiloru, se afla pe cale de càtra Alb'a spre Zlatn'a. Acestea erau doue bataliòne cu o bateria de rachete. Pentru-cá ei se-si ajunga scopulu cu atátu mai usioru si fàra perdere mare, s'au folositu de serbatorile pasciloru, pe candu lancerii munteni erau lasati pe la casele loru si numai ómenii mei se aflau acilea gata de lupta. Insurgentii s'au incercatu se patrunda din trei laturi, inse numai acei carii veniau dela Barabantiu au

*) Al-Gyogy.

potutu strabate până la Zlatn'a, éra ceilalti in doue companii venindu de càtra Balsi'a au fostu batuti indereptu cu perdere mare de càtra tribunulu George Damianu.

Indata dupace am primitu acésta scire, in lipsa totala de luptatori calareti, am trimisu pe doi tribuni cá se observe pe vrajmasiu si se 'mi raportedie despre venirea lui. Pe candu se intorceau trimisii exploratori, au datu si vedettele semnalu, cà vrajmasiulu este aprópe.

Eu inca nu sciam nimicu despre fericit'a lovire ce avuse tribunulu Damianu cu cele doue companii ce veniau de càtra Balsi'a, si nu cunosceam localitatile de acolo, pentru-cá daca s'ar putea, se atacu pe vrajmasiu, sau se'lu inpedecu in mersulu seu. Asia m'am supusu necessitatii de a me da deocamdata la o parte din calea vrajmasiului, si am indemnatu pe toti locuitorii din Zlatn'a cá se'si ascunda averile si pretiésele lor, éra pe cei mai tineri si pe cei armati 'iamu provocatu cá se se inpreune cu trup'a mea, éra betraniloru le-am disu cá se pazeasca casele. Pe parochulu catolicu de acolo canoniculu Bodnar l'am rogatu, cá pe romanii remasi acasa se'i ia in protectiunea sa si se cerce a inblandi turbarea vrajmasiului.

Totu asia vorbiu si protopopului romanescu Mihalyi si altoru locuitori de omenia, cà nicidecum se nu se opuna vrajmasiului si se nu irite furi'a lui. Noi parasiramu Zlatn'a si ne retraseramu in ordinea cea mai buna la Valea-Dosului càtra Abrudu, unde luaramu positiune buna. De aici eu deteiu o provocare in scrisu càtra tóte satele de prin pregiuru si chiamaiu pe locuitori la arme spre a goni pe vrajmasiu din Zlatn'a, si a-i nimici planulu de a strabate inlaintulu muntiloru. Totuodata am scrisu si prefectului Avramu Jancu facèndu-i cunoscutu pericolulu care amerintia muntii si'lu rugaiu pentru ajutoriu.

Eu nu m'am insielatu in planulu insurgentiloru, pentru-cá acele doue bataliône dupa ce au mai trasu unele ajutórie la sine si s'au pusu in comunicatiune cu insurgentii dela Bradu in comitatulu Zarandu, in 18 Aprile

au desiertatu in adeveru Zlatn'a, si au apucatu pe drumulu tierei càtra Abrudu.

Locuitorii munteni convocati de mine inca nu se adunaseră si nici ajutoriulu cerutu dela Jancu inca nu venise; asia dara eu me aflamă acilea numai singuru cu trup'a mea; cu tôte acestea m'am decisu că se asteptu ataculu vrajmasiului. Ajutati de positiunea nôstra ilu primiramă inainte de amédi cu barbatia si cu sange rece. In scurtu dupa aceea se desfasiură o lupta ferbinte, care a tînutu mai multe ôre. Vrajmasiulu se retrase si noi ilu baturamă din Valea-Dosului indereptu la Zlatn'a, dar fàra că se'lu putemu scôte si de acolo. Elu a perdutu in acêsta lovire 8 morti si mai multi raniti, cari au remasu pe livad'a Troianulu; din partea nôstra n'a cadiutu nici-unulu. Cu acêsta ocaziune s'a distinsu mai virtosu centurionulu Amosu Francu, carele singuru a inpuscatu trei soldati de insurgenti, éra la o strimtôre de munte insoçitu numai de 25 ômeni a tînutu in locu tóta trup'a vrajmasiului. Acêsta a fostu prim'a lovire pe care o avuramă noi in munti cu insurgentii; aceea reusi bine pentru poporulu meu armatu, si au ajutatu multu spre a incuragia pe locuitorii munteni.

In aceeasi di dupa amédi ne vení si ajutoriulu de 200 venatori si 400 lanceri cerutu dela Jancu. Intariti prin acestu ajutoriu, acuma noi ne incumetaramă se atacamă noi insine pe vrajmasiu. De aci se desfasiură a dou'a lupta totu asia de cerbicôsa, că si cea de ântaiu si totu asia a duratu mai multe ôre. Noi amă petrunsu inainte asupra vrajmasiului; elu s'a aparatu cu desperatiune si noi nu l'amă potutu scôte din Zlatn'a, atātu pentru-cà incepuse a se innopta, càtu si cà ne puscaseramă munitiunea. Foculu ferbinte pe care l'amă tînutu noi a inspiratu vrajmasiului atàta frica, încātu elu a remasu tóta nôptea sub arme, éra preste di n'a cutediatu a se misca. Comandantele insurgentiloru Mihályi a disu la ocaziunea acêsta, cà elu inca nu vediuse nici-odata pe romani tînedu fàra precurmare o lupta asia lunga si incapatînata, precum si cà daca noi amă fi continuatu inca numai $\frac{1}{4}$ de ôra, elu ar fi fostu silitu se desierte Zlatn'a. Elu nu sciuse cà noue ne lipsia munitiunea. — Perderea vrajmasiului in acêsta a dou'a

lovire a fostu considerabila; elu a lasatu pe loculu de lupta preste 40 morti si mai multi raniti; noi avuramu 4 morti si 3 raniti. Intre cei morti noi avuramu se deplangemu pe bravulu centurionu alu Buciumaniloru, pe care o racheta vrajmasia l'a ruptu in doue. In acésta lupta s'a distinsu prin unu curagiu singulariu si prin bravura J. Procopiu comandantele venatoriloru, carele au inpuscatu pe trei soldati de insurgenti cu man'a sa.

In dio'a urmatóre ne a venitu prefectulu Jancu in persóna cu 600 de ómeni. Dara timpulu ploiosu care au duratu o septemana, ne-a inpedecatu intru atacarea cu bunu resultatu si in gonirea vrajmasiului din Zlatn'a. Jancu fù chiamatu la Abrudu, din cauza cà acelu orasiu erá amerintiatu din mai multe parti de càtra insurgentii din comitatulu Zarandului. Intr'aceea si eu vediendu-me in lupta necurmata cu lips'a de mijlócele vietii si de munitiune, am trebuitu se me supuiu silei si m'am retrasu totu la Abrudu, lasandu la Valea-dosului unu micu despartimentu din trup'a mea, pentru-cá se pandésca dupa miscarile magiariloru din Zlatn'a.

Pe candu petreceamu eu in Abrudu, unde cautamu se me restauredu dupa strapatiele resboiului, prefectulu Jancu vení la mine in nóptea din 23 Aprile si 'mi aratá o scrisóre cu data din Bradu 19 ale aceleiasi luni, venita la adress'a prefectiloru Jancu si Buteanu dela Joanu Dragosiu deputatu la diet'a magiara, romanu din Ungari'a, dar de partid'a magiara. Acelu deputatu invitá din insarcinarea lui Kossuth prin acea scrisóre pe numitii prefecti, cá se numésca unu locu unde se póta conveni cu densulu la o conferentia, cu scopu de a negocia pentru o invoiala de pace intre magiari si romani. Eu m'am declaratú indata in contra ori-carei conferentie de ori-ce natura cu deputatulu lui Kossuth, din cauza cà principiile magiarismului Kossuthianu ne sunt cunoscute si pe garantiile oferite de càtra magiari nu se póte pune temeiu; romanii au avutu si pàna acum ocazioni de multe feliuri, cá se cunósca pe deplinu valórea parolei de onóre a magiariloru si cà avemu se ne tememu, cà in dosulu acestoru negociari in realitate stà ascunsu cu totulú altu ceva. La acestea eu mai adaoseiu: „Timeo Danaos et dona ferentes“. Decursulu

evenimentelor a justificatu pe deplin reflexiunile mele. Jancu inca erá convinsu, cà noi cu Kossuth nu potemu si nu ne este permisu a pasí la vreo invoiala; atàta numai dicea elu, cà considerandu positiunea in care se afla poporul si comandantii lui inlaintrulu muntiloru, conferentiele cu delegatulu lui Kossuth, daca nu ne voru folosi in multe privintie, de siguru cà nici nu ne voru putea strica.

Ne mai putendu petrece mai multu in Abrudu din caus'a scumpetei enorme a toturoru mijlóceloru de viétia, eu m'am retrasu la Negrilés'a din susu de Buciumu. Aici 'mi veni scirea de o parte dela prefectulu Buteanu, éra de alt'a dela tribunulu Corchesiu, cà prin mijlocirea lui Dragosiu s'a inchiaietu unu armistitiu, pe care se'lu respectedi si eu.

Fiindu eu ingrijatu, cá nu cumva prin slabiciunea unora dintre aceia carii desperasera de reusit'a finala a causei nóstre, se triumfedie machinatiunile magiare, indata dupa primirea acelei sciri am grabitu a scrie in termini oficiali la toti prefectii carii se aflau atunci in munti, cà dupace prefectii nu representa natiunea, ei nicidecum nu sunt in dreptu de a tracta cu magiarii, ci daca vréu ei se inchieie pace, se se adressedie càtra comitetulu romanescu de pacificatiune si càtra gubernulu imperatescu. Mai departe le observaiu, cà se punemu casulu, cum-cà prefectii s'aru putea demite la negociari cu magiarii, atunci conditiunile de pace ale acestora ar fi fàra indoiala unele cá acestea: depunerea armeloru, darea in manile magiariloru a comandantiloru poporului, contributiune belica, assentare de recruti etc., totu conditiuni de acelea, la care poporul nu s'ar invoí nici-odata. Deci pentru-cà se se vonvinga despre acésta, se se convóce indata o adunare generala la Abrudu, intru care se se dea poporului ocasiune de a se declara intru tóta libertatea asupra acestorú cestiuni.

Dupa primirea scrisórei mele, Jancu insoçitu de prefectulu Moldovanu veni in persóna la mine. Aceeasi cestiune fù discutata din nou de tóte partile, éra eu declaraiu si astadata, cà sunt prea decisu a continua lupt'a pàna unde numai se va putea, éra in casulu

contrariu a me retrage; dara armele nici-odata nu le voiu depune din mana. Cu acestea ne despartiram unii de altii. La conferenti'a a dou'a care érá se se tîna in Abrudu, Dragosiu m'a invitat si pe mine, eu inse am refusat invitatea. Intr'aceea magiarii au desiertatu Zlatn'a si eu éراسi m'am asediatu bine la locul cunoscutu Gur'a-ursului. Dara precum preste totu in munti, asia si aici am avutu a lupta cu multe lipse, intre care lips'a de pàne si de albituri au fostu cea mai simtita, éra lips'a de munitiune cea mai critica.

Spre scopulu acesta eu m'am adressatu la comandantele cetatii Alba-Juli'a cu o scrisóre din 29 Aprile si cu a dou'a din 3 Maiu, 'iam numeratu lui operatiunile mele de candu m'am departatu in munti si 'iam observatu, cà rezultatele silintieloru mele aru fi multu mai considerabili, daca nu asiu suferi asia de greu din lips'a de munitiune. De aceea eu 'iam propusu, cá elu se intre-prindia intr'o di si la o óra anumita o eruptiune din cetate càtra turnulu de pulbere, unde stationédia insurgentii; in acelasi timpu eu se dau navala din munti cu trup'a mea, pentru-cá se luamu pe vrajmasiu intre doue focuri si se'lu batemu de siguru. Dupace ilu vomu in-vinge, eu atunci voiu primi munitiunea destinata pentru mine, care s'ar potea scóte din cetate pe din dosulu trupeloru imperatesci.

Domnulu comandante alu cetatiei colonelulu August imi respunse mie cu o scrisóre din 4 Maiu, cà elu nu póte face nici-o eruptiune, ci ne dete consiliu cá noi se ne ascundemu in muntele Mahmutu, ale carui pesteri largi sunt apte de a ascunde despartieminte mai mari dinaintea ochiloru vrajmasiului! Din aceea se trimitemu in capu de nópte pe cei mai curagiosi dintre ai nostri in cetate, pentru-cá se ia munitiunea necessaria si se ni-o aduca in munti; éra acésta s'ar potea repeti in mai multe nopti una dupa alta.

Domnulu colonelu imi facù totuodata cunoscutu, cà cetatea este decisa a se apara pàna la celu din urma omu. In fine elu mi-a multiamitu in numele imperatului si alu sacrei si dreptei cause pentru curagiulu si perseveranti'a cu care eu combatu pe vrajmasiulu comunu,

si doresce cá curagiulu acesta se me insufletiesca si mai departe si se me indemne la fapte noue, atatu pe mine catu si pe acei ce lupta sub comand'a mea.

In aceeasi di, adeca in 4 Maiu au venitu la mine din cetate la Gur'a-Ursului prim-locotenentele Adalbert Munzath (proprie Manzatu — pentru-cà elu este romanu de origine) dela regimentulu I romanescu granitiaru, insoçitu de trei soldati romani granitieri si inca de alti trei individi din Alba-Juli'a. Elu avea la sine o scrisóre a consiliului belicu din cetate adressata càtra prefectii: Jancu, Buteanu, Dobra, Balintu si càtra mine, intru care acestu oficiariu erá declarat comandante alu toturor trupeloru voluntarie luptatóre in munti, éra noi eramu provocati cá se ne subordinamu lui. Acesta inse cu tóta plenipotentia ce avea elu dela consiliulu belicu din cetate, nu a potutu se'si castige intrare si primire la nici-unulu dintre numitii prefecti, din cauza cà elu la fiii muntiloru nu se bucurá de celu mai bunu renume. Temeiulu acestei neincrederi càtra elu a fostu, cà precum s'a disu mai susu, din caus'a negrigei acestui locotenente a fostu macelatu de càtra insurgenti in lun'a lui Januariu la Aiudu unu numeru considerabile de romani dintre lancerii condusi de elu si apoi lasati fàra comandante. Eu inse 'lu luaiu pe elu in lagarulu meu si ii cereamu opiniunea in tóte întreprinderile belice.

In 6 Maiu Hatvany ocupà orasiulu montanisticu Abrudulu cu 1400 insurgenti si cu trei tunuri. Despre acestu evenimentu importantu me insciintia Jancu in mare graba prin scrisórea sa din 7 Maiu, cerendu'mi totuodata cá se grabescu intru ajutoriulu lui cu partea cea mai mare a trupei mele. In urmatórea di acelasi Jancu imi face cunoscute dispositiunile luate de elu spre combaterea vrajmasiului, éra mie imi comite cá se ocupu strimtórea de munte dela dealulu mare pe drumulu tierei spre Abrudu. Locotenentele Manzatu abia avù ocaziune se cunósca greutatile si periculele cu care aveamu noi se luptamu in munti, pe candu s'a si descuragiatu si temendu-se cà va fi prinsu de càtra magiari, isi descoperi dorinti'a de a se întorce in cetate. Cu tóte acestea elu in fine totu se inbarbatà si noi luaramu

in buna intielegere mesurile cele mai corespundietóre, pentru-cá in regiunea Zlatnei se inchidemu cararile care ducu din siesu la Abrudu, apoi cu ómenii pe cari ii aveamu buni de lupta manecaramu indata càtra Abrudu. O plóia mare ce tñnuse tóta nóptea, ne-a inpedecatu cá se nu putemu ajunge destulu de timpuriu la locul destinatiunei nóstre si a participa la lupta. Valorosii locuitori ai muntiloru dupa o lupta in versiunata au batutu pe Hatvany deplinu, éra ruinele trupei sale le-au pusu pe fuga rusinósa. Arièr-gard'a lui fù rupta de càtra trupa si respinsa in orasiu. Acésta in sa s'au aparatu din case si din celarie pàna candu a fostu deculata cu totul. In timpul acestei lupte din urma orasiulu se aprinse prin puscaturi din doue parti in urmarea bataliei ferbinti. Pe candu amu ajunsu noi, partea jumetate din Abrudu erá in flacari. Eu si locotenentele Manzatu ne-amu pusu tóta silinti'a, pentru-cá se marginimu foculu care se intindea totu mai departe, precum si cá se infrenamu poft'a de resbunare a locuitoriloru munteni inflacarati de mania. Ne-a si successu cá se conservamu pe ceealalta jumetate a orasiului si pe multe persóne innocente se le scapamu de mortea sigura. In acésta privintia isi castigara merite mari vice-prefectulu meu Joanu Maioru, tribunulu Joanu Procopiu, centurionii: Dinca, Barbu, Julianu, Joanu Popu si Nic. Popu, precum si combatantii comuni, carii au fostu pusi de paza atátu pe la casele private, càtu si pe la bisericile romanesci, cá se apere pe acei magiari, carii sau ei singuri au fostu fugitu acolo, sau cà noi amu datu ordinu cá se'i duca in biserici spre a'i salva de furi'a romaniloru munteni inversiunati.

Fiindu-cà noi in Abrudu aveamu se mai luptamu si cu fómeele din caus'a lipsei tuturor mijlóciloru de viétia, asia ne mai potèndu sta acolo, ne-amu intorsu éra la Zlatn'a, ducèndu sub apararea nóstra si pe acelea familii magiare, care s'au nefericitu prin Hatvany si pe care noi le-amu salvatu in Abrudu. Acelora din aceste familii, care au voitu se tréca la connationalii loru in siesu, eu le-amu datu pasporturi si pazitori spre a le apará, escortandu-le pàna la anteposturile magiare. Mai multe dintre acelea miscate de bunetatea nóstra, isi

descoperira dorinti'a, cà ele aru remanea bucurosu la noi pàna la terminarea resboiului si aru impartu cu noi tóte fatigele si periculele; erá inse lucru firescu cá noi se ne vedemu siliti a ne opune la acea dorintia a loru, din cauza cà nici noi insine nu aveamu ce mancá cu dilele intregi. Dupa acestea noi apucaramu drumulu càtra cetate, fórte decisi cá se ne castigamu cu ori-ce pretiu munitiune.

In urmarea unui raportu pe care l'a trimisu prim-locotenentele Manzatu in cetate, elu primi dela consiliulu belicu unu ordinu, dupa care aveamu se alegemu dintre ómenii mei 5—600 necasatoriti, càtu se póte de bine armati si inbracati, cu carii noi se strabatemu indata in cetate.

Dara ómenii bine armati si mai virtosu bine inbracati in lagarulu meu erau adeverate raritati de cabinetu; ómeni de acestia potea se védia cineva numai in castrele lui Jancu si in ale aceluor prefeci, ai caroru ómeni locuiau in munti. Trup'a mea erá compusa din individi, a caroru locuintia se aflá mai in siesu, cale de doue pàna in trei dile departe, pe unde dominau insurgentii; éra acesti ómeni ai mei de doue luni nu schimbaseru camasi'a de pe trupu. — Nici-odata situatiunea nóstra nu a fostu mai critica de càtu atunci. Separati de lumea cealalta, noi nu sciamu nimicu despre ceea-ce se intempla pe din afara de munti.

Inlainturulu muntiloru aveamu se luptamu pe de o parte cu lips'a de munitiune si cu fómea, cu polipedii si cu tóte greutatile vietiei; éra de alt'a se luptamu in contra unui vrajmasiu infuriatu, carele tînea muntii inchisi si isi indoiá incordarile sale, cá se-i ia in potestatea sa. Vrajmasiulu adeca sciá, cà pe càtu tîmpu nu sunt supusi muntii, elu nu va fi in stare se coprinda cetatea Alba-Jul'i'a. Si apoi tocma acuma consiliulu de resboi ne chiama in cetate! Care va fi sórtea nóstra acolo? candu vomu esí noi din aceea? si in casu candu vrajmasiulu totu ar ocupa cetatea, óre nu ne va arunca elu pe toti in ascutitulu sabiei, sau ne va inpusca ori spendiura, precum a facutu cu fratii nostrii din largulu tiei? Pe de asupra toturoru acestora ne mai veni inca si fatal'a scire, cà Hatvany a intratu in Abrudu a

dou'a óra cu trupa multu mai mare. Acum eu ajunsesemu cá se fiu ingrighiatu preste mesura pentru inteligenti'a romanésca, care isi aflase locu de scapare in sinulu muntiloru, si a carei sórte in casu de a invinge insurgentii, erá dejá decisa de mai inainte. Prea bucurosu asi fi alergatu lui Jancu in ajutoriu.

Intre inpregiurari cá acestea amu tñutu consiliu de resboiu si dupa desbateri serióse amu decisu cá se ne supunemu consiliului belicu din cetate, pentru-cá se nu damú adversariloru nostrii ocasiune de a ne inculpa de nesupunere càtra comandantii imperatesci. Indata dupa acésta eu grabiiu cá se facu lui Jancu decisiunea nóstra cunoscuta si ilu rogaiu cá se nu se lase cu Hatvany in nici-o batalia decisiva, ci se'lu neodichnésca si alarmedie prin scaramusie mici si prin atacuri dese pe la anteposturile lui, éra dupa ce'lu va fi obositu, atunci se se arunce pe elu cu tóta puterea sa si se'lu sfarme. Eu inse m'am convinsu mai apoi, cà rezultatulu fusese multu mai pe susu de asteptarile mele, pentru-cá Jancu a castigatu si astadata o victoria stralucita asupra lui Hatvany.

In 17 Maiu, dupace amu alesu trup'a ceruta de càtra consiliulu belicu, am luatú mesurile necesarie de plecare. Pentru-cá se insielamu pe vrajmasiu asupra planului nostru, am trimisu inainte pe alte càli unu mare numeru de lanceli, éra noi ne-amu indreptatu càtre cetate. Noi din dealu ne inieptaramu asupra anteposturiloru vrajmasie, pe care le-am deculatu, dupa aceea intretñendu focu necurmatu si spargèndu cordonulu vajmasiescu din prejurulu fortaretiei Alba-Juli'a, in puçine minute ne apropiaramu de cetate. Garnisón'a inse nici n'a intreprinsu vreo eruptiune spre a ne veni in ajutoriu, nici n'a trasu focuri din tun ri spre a ne coperi. Numai candu ajunseramu cu fericire la murii cetatii, s'au descarcatu doue tunuri de câte doue ori; acestea inse nu s'au descarcatu in favórea nóstra, carii acuma eramu scapati de ori-ce periculu si nu mai aveamu trebuintia de aparare, de càtu acelea tunuri au fostu trase asupra insurgentiloru, cari spariati de asaltulu cu carele amu spartu noi cordonulu loru de impresurare, au alergatu dela Barabantiu si dela Portusu. Vraj-

masiulu a perdutu in acésta a facere mai multi ómeni de ai sei, éra noi avuramu unu mortu si trei raniti.

In cetate amu fostu primiti din tóte partile cu strigate de „vivatu“; comandantele cu cea mai mare cordialitate; capitanulu Cernoyevich si oficiarii regimentului romanescu granitiaru dela Banatu cu stringeri calduróse de mani, éra Thalsón, acelu capelanu bravu alu garnisónei, cu iubire curata. Prin acea intreprindere a nóstra cutediata insurgentii venira in confusiune si se vediura siliti, cá la turnulu de pulbere pe unde strabuseramu noi, se asiedie unu batalionu intregu de paza.

Dupace am aratatu eu comandantelui multimea lipseloru de care suferiamu noi, elu a luat mesuri cá cei 800 de ómeni se capete fia-care pe di pàne, unu paharu de vinarsu ori vina. Vice-prefectii si tribunii inse n'au fostu memorati de locu in list'a de proviantare; éra dupace le lipsiau si loru banii cá se'si castige cele trebuincióse, erau siliti se cersiesca pàne dela ómeni. S'au ingrijitu si pentru arme si munitiune, adeca ni s'au datu 160 muschete si patru dieci flinte, dara cele mai multe din acestea n'au fostu bune de nimicu, ci au trebuitu se fia mai àntaiu reparate. Preste acésta ni s'au mai datu càte 20 de cartusie (fisicuri, impleturi.)

Fiindu noi de acea credintia tare, cá scopulu provocarei adressate noue de a veni in cetate a fostu a intari garnisón'a, a apara cetatea si in unire cu garnisón'a a intreprinde eruptiuni asupra vrajmasiului, noi ne-amu propusu cá pe ómenii nostrii se'i organisamu conformu principiiloru tactice militare intr'unu batalionu regulatu compusu din 800 de ómeni. Cu ostenéla si perseverantia amu reusitu in puçine dile, cá se formamu batalionulu spre indestularea tuturoru. Acuma noi supuseramu pe acesti ómeni unui nou juramentu pentru durat'a resboiului, éra comandantele cetatiei a promisut batalionului solda, daca se va porta bine.

Dara armele victorióse ale romaniloru diu munti si maioritata in care se aflau ei in cetate, au desteptatu pism'a indracita a acelora, cari pe romani 'iau urítu totudeauna. Asia se tiesura in contra loru intru intunerecu, cu maiestria mare, intrige de acelea, care nici nu se poteau observá, nici a se paralisa.

Comandantului cetatii i s'a fostu nalucitu, cà romanii aru avea de cugetu a'i lua comand'a si a incredintia cetatea unui romanu. Acésta nalucire ridicula a schimbatu totu planulu de a ne mai tiné pe noi in cetate si a intreprinde cu noi inpreuna eruptiuni. Asia sórtea nóstra fù decisa in secretu, éra aceea erá, cá noi se fimu scosi din cetate si se ne intórcemu in munti.

In 25 Maiu feciorii din batalionulu nostru capetara doue maji de carne*), ceea ce din cum am fostu intratu in cetate nu se mai intemplase niciodata; li-se detersi si 800 de caciule militari (gavanóse), care singure reprezentau uniform'a nóstra si care mai tardiu la una ocasiune ne fura de mare folosu; preste acésta ne mai dederá inca câte treidieci de cartusie pentru fia-care omu, asia, cà pe lângá cele douedieci primate mai inainte, acum avea fia-care câte 50 de focuri.

In fine ni s'a spusu, cà in urmatóri'a nópte batalionulu va face sub comand'a mea o eruptiune asupra insurgentiloru postati la turnulu de pulbere, éra de acolo se va arunca pe cei carii se aflau la Barabantiu si asia mai departe. Amu fostu ascurati totuodata, cà in apararea si ajutoriulu nostru voru navali si doue companii dela regimentulu granitiaru de Banatu si dela primulu regimentu de granitiatii romani transilvani. In acestu secretu au fostu initiatu numai prim-locotenentele Manzatu, elu inse nu ne-a comunicatu nimicu la nici-unulu dintre noi.

In nóptea din 26 Maiu ne prepararamu pentru eruptiunea ce aveamu se facemu, éra fiindu-cà noi crediuseramu in nevinovati'a nóstra, cà dupace vomu scóte la cale planulu acesta, ne vomu intórce éra, asia ne mai lasaramu in cetate si puçin'a nóstra avere.

Noi esiramu prin pórt'a secreta, unde amu zaritu in adevèru pe cele doue companii granitiare defilandu pe intunerecu; mai tardiu inse nu le mai vediuramu. Inca si dupace esiseramu din siantiurile cetatii, Manzatu inca totu nu ne-a spusu adevèratulu scopu alu esirei

*) 1 maja sau cantariu sau centenariu facea 100 libre (punti) de Vien'a. Red.

nóstre din cetate. Aici fusera inpartite comandele si tóte dispositiunile luate pentru lupta. Eu imi inpartiú ómenii in trei colóne: arip'a drépta o dedeiu vice-prefectului Joa nu Maioru, arip'a stànga o comandá capitanulu venatoriloru Joa nu Procopiu, centrulu ilu comandamu eu insumi. Ataculu fú indreptatu asupra celoru doue batalióne de insurgenti, dintre care unulu se aflá pe la turnulu de pulbere, éra celalaltu in capetulu viiloru. Favorati de nópte, noi ne aruncaramu pe vedettele si anteposturile vrajmasie, pe care le si uciseram la momentu; dupa aceea ne inieptaramu pe trup'a dela turnulu de pulbere, unde mai multi dintre insurgenti nu avusera timpu se se inbrace. Puscaturile si baionetele nóstre au trantitu gرامي de insurgenti atátu in camerele turnului de pulbere càtu si inprejurulu aceluia.

S'a desfasuratu o lupta crunta, pe care nóptea o facea si mai teribila. Noi ne amestecaramu cu insurgentii si luptaramu cu ei peptu la peptu. Eu insumi am strapunsu trei din ei si pe unulu l'am inpuscatu. Daca noi insine nu ne-amu omoritu sau ranitu unii pe altii, acésta amu avutu se-o multiamimu numai aceloru caciule militare ale nóstre, care erau singurulu semnu dupa care ne cunosceamu. Vrajmasii ne mai putendu sta pe locu, incurcati si infricati de marea loru perdere, s'au risipitu si au apucatu la fuga. Doispreiece ómeni dintre ai nostrii incunjurati de càtra unu despartimentu de insurgenti, au luptatu barbatesce fàra a se preda, pàna candu au caditu 11 din ei, éra alu doispreiecelea, unu studentu anume Blianca din Najlacu si decurionu in batalionulu nostru, vediendu pe cameradii sei morti, s'a prefacutu si elu insusi cá mortu intre ei, si asia scapandu de ochiulu vrajmasiului, mai tardiu s'a intorsu nevatamatu la batalionulu seu. In diori de di noi amu spartu a dou'a óra cordonulu insurgentiloru trasu inprejurulu cetatiei, dupa care ajunseramu in partea muntiloru dincolo de lini'a vrajmasia. Totusi noi nu incetaramu a goni pe vrajmasiu inca si in siesu, pàna candu vediuramu cà alergau trupe noue de insurgenti dela Barabantiu si Portus càtra turnulu de pulbere. Eu observaiu abia acuma, cà Manzatu, carele imi urmase mie printre insurgenti pe calea sparta de càtra bravii

mei, au disparutu din campulu de lupta. Elu se trasese cu càtiva din ómenii nostrii spre munti. Asia abia acuma fù deslegata enigm'a, cà noi fuseramu expediti din cetate cu destinatiunea cá se ne întórcemu érași in munti. Noi ne-amu supusu necessitatiei si ne-amu dusu éra in munti, unde ne intempinà Manzatu. Insurgentii au perduťu in acea batalia 80 de morti si mai multi raniti; din partea nóstra au cadiutu 28 morti, 6 au fostu raniti si 7 cadiuti in captivitate. Cea mai mare grija a nóstra erá absentia a vice-prefectului Joanu Maioru, carele in acea lupta s'a distinsu fórte multu prin vointia decisa, curagiu si bravura, care inse acuma lipsia din mijloculu nostru inpreuna cu 85 de ómeni. Sórtea lui si a cameradiloru sei ne-a remasu necunoscuta pàna la liberarea definitiva a cetatii, dupa care apoi numitulu vice-prefectu imi facù mie unu raportu despre operatiunile sale si despre càte patise elu in cetate. Din acelu raportu aflu eu, cà merita a fi memorate urmatóriele:

„Dupace adeca in nóptea din 26 Maiu s'au impartitu comandele pentru eruptiunea nóstra planuita asupra turnulu de pulbere, vice-prefectului Joanu Maioru i s'a venitu arip'a drépta. Dupa lupt'a cerbicósa dela turnulu de pulbere, o parte din insurgenti apucase fug'a càtra Barabantiu. Vice-prefectulu in fruntea unei companii 'iau alungatu pàna in satu, si intretínendu unu focu necurmatu, le-a facutu mari stricatiuni. In reversatulul dilei esira toti insurgentii stationati in Barabantiu cu artileri'a loru asupra companiei lui Maioru. Vediendu elu puterea preponderanta, s'a retrasu batendu-se pàna la turnulu de pulbere; aici inse a observatu, cà noi ne-amu fostu retrasu càtra munti si cà insurgentii carii alergasera dela Portus si din alte puncte, îi taiasera calea spre munti. Aflandu-se in neputintia de a ne urmá noue si amerintiatu din doue laturi, s'a vediutu strimtoratu cu cei 85 ómeni carii remasesera cu elu, cá se se retraga in cetate. Insurgentii l'au urmaritu neincetatu, fara inse cá se'lu póta ajunge pe elu si pe cei 85 ómeni ai sei, pentru-cà le lipsia cavaleri'a. Elu se retrase in ordinea cea mai buna si luptandu barbatesce pàna in apropierea cetatiei. In acelu timpu s'au trasu càteva

focuri de tunu din cetate, nu inse cu scopu de a apara pe vice-prefectu si pe bravii sei, ci spre a apara pe siese calareti usiori, carii fusesera trimisi din cetate, cá se spuna acestoru nefericiti in numele comandantelui cetatii, cá ei n'au se se întórca in cetate, ci se se retraga in munti. Acésta inse au fostu absolutu preste putintia.

In acea stare inse reulu celu mai mare erá, cá brav'a trupa se aflá intre glóntiele vrajmasie si intre bómbele cetatiei, ea inse scapá cu fericire din tóte periculele; éra dupace s'au risipitu insurgentii, a intratu in cetate, unde inse numai cu mare greutate au fostu lasati se intre. In acésta retragere curagiósa Maioru nu a perdutu nici-unu omu dintre ai sei, afara de fostulu vice-prefectu din legiunea Campiei, anume Florianu Lascodeanu, care fiindu greu ranitu de o sabia vrajmasia, dupa trei dile de dureri cumplite a repausatu acolo in cetate. Aci merita a se observa, cá din cauza cá acestu omu tineru nefericitu a participatu la armarea poporului, famili'a sa intréga a fostu exterminata de càtra rebeli.

Acesti 85 de ómeni primiti in cetate cu vice-prefectulu Joanu Maioru, au prestatu in timpulu petrecerei loru acolo, servitii fórte insemnate. Ei au cositu tóta érb'a din siantiurile cetatiei si de prin pregiuru, prefacèndu-o in fènu, pe care l'au asediatu in casematte. Acesti ómeni se inbuldiau cu sange rece admirabilu, pe intrecute in celu mai mare periculu, cá se stinga foculu ce se aprindea din bombele si rachetele siueratóre in cetate din partea vrajmasiloru carii o bombardau. Capitánului de cavaleria George Popa, sub a carui comanda au statu ei in cetate, i s'au datu o remuneratiune de 100 fl. moneta conventionala pentru serviciulu ce au facutu acei ómeni la stingerea focului.

Dupace magiarii ocupasera orasiulu de josu, lips'a de mijlócele vietuiri a devenitu in cetate fórte simtita si critica, pentru-cá romanii n'au mai potutu duce inlaintru articulii necessari, despre o parte de f.c'a vrajmasiului, despre alt'a cá unii din ei voindu a scapa cu viéti'a, s'au fostu refugiatu in siantiuri; de acolo inse au fostu goniti afara la porunc'a comandantelui cetatiei,

era apoi magiarii tocma din cauza ca ei au dusu victualii in cetate, 'iau omoritu, si asia sieptedieci pana in optudieci de familii au caditu victime pentru zelulu loru de a se conserva cetatea. Din contra dela aceia carii, de si opriti, s'au veditu siliti a-si cauta scaparea cu vitele loru in siantiurile cetatii, li s'au luat vitele pentru trebuintiele acelei cetati.

Dupace magiarii se apropiasera totu mai multu de cetate si lipsia nu numai locu de pasiune pentru vitele cetatiei, ci si locuitoriloru legumele si verdetiurile, atunci acei 85 de omeni esiau din cetate, si pe candu tribunii loru luptau in contra magiariloru cu pusci luate inprumutu dela soldati, ei se incarcau de grau si cucurudiu pentru vitele flamande ale cetatiei si cu bostani si verdetiuri pentru omeni. Pentru-ca se se ajute in lipsa de farina, au trebuitu se se faca morisce de mana (risnitie); lipsiau inse petrile necesarie. Acei 85 de omeni insočiti de granitari romani ardeleni si banatieni, cum si de cãtra unii soldati dela regimentulu Bianchi, au sciutu se ajute si in acãsta lipsa, pentru-cã ei au adusu din orasiu printre cordonele vrajmasiului 6 petri de móra. Mai departe observandu-se ca salciile in directiunea de cãtra Barabantiu stau in calea glontieloru cetatiei, asia totu acesti 85 de omeni paziti de unu plutonu de granitari romani banatieni si de cãtiva venatori sasi comandati de locotenentele Tzunea, esindu cu securi, au taiatu acele salci, dara cu acea ocaziune magiarii din Barabantiu ne ucisera unu omu si pe doi ii ranira; totu asia picã si bravulu corporalulu Jonescu dela granitarii banatieni, ceea ce nu s'ar fi intemplatu, daca venatorii sasi aru fi aparatu positiunea asemnata loru, si aru fi anuntiatu apropierea vrajmasiului; ei inse au fugitu de acolo fara a descarca o singura pusca.

Acestea si alte mai multe servitii facute cetatiei pe fia-care di de cãtra acei 85 de romani n'au fostu recunoscute intru nimicu si fórte reu resplatite; pentru-cã mai antaiu comandantele cetatiei in cunoscut'a loru retragere le-a denegatu intrarea in cetate, de si elu a sciutu fórte bine, ca ei nu s'au ratacitu din propri'a vina dela batalionulu loru. Era dupace au fostu lasati inlaintru cu mare greutate, 'iau silitu ca se se inroledie

in regimentele de linia, de si unii dintre densii erau casatoriti si parinti de familia; 'iau mai silitu se depuna unu juramentu nou sub stégu, de si ei numai cu doue trei dile inainte depusesera juramentulu cu batalionulu intregu, preste acésta ei isi manifestasera credinti'a loru prin fapte glorióse si au datu probe, cà si ei sciu se pórté si se manuésca armele cá si ostasii de linia*). Dupace acesti ómeni aflara in 1 Juniu, cà noi amu atacatu din nou cordonulu magiaru, intristati din caus'a tractarei brutale de care avusera parte, rugasera pe comandantele se le permita a esi afara, cá se se inpreune cu noi; pentru astadata inse nu li s'a datu ascultare. Pe càtu timpu au fostu ocupati cu facerea de fènu, capetau câte 4 cruceri si câte $\frac{1}{2}$ pàne militara pe di, mai tardiu inse acestu ajutoriu li s'a subtrasu cu totul, din contra inse acei 80 de sasi dela Sebesiu si Orascia, carii erau totu numai gardisti cá si cei 85 de romani, au fostu prevediuti si ingrigiti cu tóte cele trebuincióse cá si soldatii de linia. Desperatiunea loru ajunsese la culme, candu intr'o di consiliulu de resboiu au decretatu cá se nu li se mai dea nici 4 cruceri nici pàne, ba ce e mai multu, cà nici se nu mai fia suferiti in cetate, ci se fia siliti a se refugia in munti! Acum toti acestia aru fi caditu victime in mánile magiariloru, daca bravulu corpu de oficiari banatieni nu le-ar fi com-patimitu cá se intrevina si se mijlocésca inpartirea acelor nefericiti intre granitiiari loru, carii au inpartitu cu ei totu ce au avutu cu cea mai mare bunavointia;

*) Cà se tacemu cà austriacii sunt din natur'a loru prepuitori preste mesura si fórté dedati a pleca urechi'a la ori-ce siopte si denuntiari mai cá si magiarii, dara apoi ei cu prea deseles luari de juramente ajungeau pàna la profanarea aceluia, degradandu'lu la o formula de tóte dilele. Acestu usu austriacu loviá fórté greu in sentimentele religióse ale poporului romanu, carele fusese dedatu din stravechime, cá se depuna juramente numai in casuri de cea mai mare importantia si cum amu dice, in cause capitali. Din mare nefericire, astadi juramentulu perde mereu din a sa potere sacramentalá.

In càtu pentru colonelulu August, toti romanii cáti au avutu a face cu acelu comandante, au cunoscutu in trensulu unu omu plinu de ura si urgia in contra romaniloru; elu era dominatu de o antipathia neinvinsa.

Red. „Obs.“

dera de si granitiarii ii tineau cu mancare, totusi acesti ómeni n'au incetatu a face in cetate serviciile care li se cereau. In fine au intielesu si comandantele cetatiei, cà elu a mersu prea departe cu mesurile sale brutali si le-au acordatu din nou acei 4 cruceri si pànea. Acèsta maltratare, despretiuire si urgie a fostu o ironia amara asupra meritelu pe care si le-au castigatu acei 85 de ómeni inainte de a fi primiti ei in cetate, si a fostu o resplata nedemna pentru servitiile loru facute in cetate.“

Cam acestea sunt suferintiele acelu 85 de ómeni, carii s'au fostu ratacitu dela batalionulu meu. De aci inainte voi reapuca naratiunea faptelu mele belice.

Dupace amu esitu noi din cetate sprè munti, eu am primitu scirea dela Jancu, cà elu intru intielegere cu ceilalti prefecti si cu poporulu au decisu cá se atace pe insurgentii carii inpresorau cetatea si se o despresóre. Eu am incuviintiatu acestu planu si noi ne-amu invoitu se lovimu din trei parti in trupele de inpresurare, éra spre acestu scopu s'au si luat u indatu dispositiunile corespundietóre si s'au pusu in executiune. Arip'a drépta o luà prefectulu Vladuti u instructiune, cá se atace pe insurgenti de càtra Portus; arip'a stànga o comandà prefectulu Balintu in contra loru din partea de càtra Teiusiu; in centru comandam eu si am inaintatu de càtra Barabantiu asupra acestei comune si a magazinulu de pulbere. Dio'a destinata pentru acestu atacu combinatu din trei laturi s'a pusu pe 1 Juniu. Noi crediuseramu cà va coopera si garnisón'a cetatiei, pentru-cà vrajmasiulu se fia strimtoratu intre doue focuri si cu atàtu mai usioru se fia batutu.

Desu de demànétia in dio'a destinata pentru atacu eu am deschisu lupt'a*). Insurgentii simtira planulu nostru, prin urmare ei lasara cetatea si isi luara posi-

*) Tocma afu cà in raporturile prefectiloru Jancu si Balintu este dio'a de 29 Maiu, éra in notele invetiatulu si umanulu preotu de regimentu Thalsou e 2 Juniu, cà dio'a in care s'au intemplat u acestea. Eu inse cutedi u sustînea, cà din ambele parti este eróre; cà-ci eu sciu de siguru cà acestu atacu s'a intemplat u sieptea di dupace am esitu eu din cetate, Vineri inainte de Rosaliile nóstre, adeva in prim'a Juniu.

tiunile spre munti; cu tóte acestea eu am datu asaltu asupra batalióneloru loru, am deschisu lupt'a pàna la 9 óre. De trei ori 'iam inpinsu din positiunile loru, totusi n'am cutediatu se-i urmarescu in campu deschisu. Apucaseramu a remanea mai fàra munitiune si eu asteptam pe totu momentulu eruptiunea garnisónei din cetate, care se uitá pe indelete cum ne bateamu noi; totusi indesiertu. Mai tardiu aflaramu de siguru, cà oficiarii granitari banatieni si ardeleni s'au inbiatu si au rogatu pe comandantele cá se le permita a face o eruptiune din cetate, elu inse le-au respunsu: „Ich brauche sie nicht“, adeca: eu n'am trebuintia de romani. Comandantele se parea cá si cum ar crede, cà noi amu voi se intramu éra in cetate si n'au judecatu mai bine, cà daca ar fi cooperatu si garnisón'a, atunci vrajmasiulu ar fi fostu batutu pe deplinu, si cetateá era se fia liberata; ba ce e mai multu, lucrurile preste totu aru fi luatu cu totul alta façia. Pierderea magiariloru in acésta lovire a fostu considerabila si se póte pune cá la 200 de morti. Noi amu perdutu 25 de ómeni, carii au remasu pe campulu de lupta; au fostu mai multi si raniti. Noi eramu aparati din dosu de padure, éra vrajmasiulu luptá in campu deschisu. In acésta batalia s'au distinsu fórtu multu centurionulu Teodoru Julianu.

In fine dupace noi amu desperatu de eruptiunea garnisónei; dupace mai departe ne si lipsia munitiunea cu totul, éra vrajmasiulu isi concentrase tóta puterea sa asupra punctulu amerintiatu, noue nu ne-a remasu altu ceva, decátu se ne retragemu pàna in satulu Tautiu*). Ajunsu aici numai cu tribunulu Andreica si cu 50 de ómeni, pe acestia i-am ascunsu dupa tufe si fàra cá se avemu o singura puscatura, amu tñnutu 400 de insurgenti o óra intréga pe locu, pàna candu au scapatu in munti toti ómenii nostrii inpreuna cu locuitorii din Tautiu, cu tóte averile loru. De acolo s'au retrasu si insurgentii, dupace au datu focu satulu care nu avuse nici-o vina.

Dupa acestea noi amu purcesu la Zlatn'a, unde amu dimisu ómenii pe la casele loru. Locuitorii munteni au mersu acasa, pentru-cá se'si ia merinde; cei de prin siesuri au fostu inpartiti pe la satele de prin pregiuru

si numai 50 de ómeni au fostu retñuti pentru servitiu de anteposturi si de patrolare.

Intr'aceea vrajmasiulu inversiunatu nu potea se aiba repausu. Dupace a vediutu cã planulu seu facutu viclenesce de a strabate inlainturulu muntiloru sub masc'a negotiariloru de pace prin delegatulu Dragosiu, nu reusise, elu a decisu a realisa acelasi planu prin fortia violenta si prin acésta a usiorá ocuparea cetatii Alba-Juli'a Asia dara au pornitu din mai multe latiri masse mari de trupe cu scopu cá se strabata dintr'odata pe la mai multe puncte in sinulu muntiloru, se aduca pe locuitorii munteni in turburare, si inpartindu-le puterile loru se'i slabésca, se'i bata si asia se reduca muntii in potestatea loru.

Spre acestu scopu au venitu din regiunea Zarandului Lupulu Kemény, dela Clusiu Vasvári, dela Turd'a Egloffstein si Pápai, dela Teiusiu Juhász, din partea meridionala a Muresiului maiorulu Kovács; mai in scurtu, vrajmasiulu n'a lasatu nici-o strimtóre de munti nefolosita spre a-si duce trupele sale inlaintru, intru atãta, cãtu puterea intréga militara destinata a cuceri cu ea muntii ajungea la 20,000—25,000 ostasi cu 30 de tunuri si cu multe rachete. Aceste trupe aveau ordinu cá se atace dintr'odata din 9 puncte deosebite.

Noi abia ne asiediaseramu in Zlatn'a, pe candu ne si veni scirea, cã maiorulu Kovács a plecatu cu doue batalióne dela Secarambu*) asupra nóstra.

Dupace amu primitu acea scire, noi cu acei 50 de ómeni ne urcaramu pe dealulu celu inaltu numitu „Dêmbu“, din susu de Zlatn'a. Aici tamburii nostrii facura o manopera de tobe nimerita asia de bine, incãtu Kovács fù retñutu o nópte intréga intr'o surpatura, fãra cá se fia cutediatu a intra in Zlatn'a. A dou'a di demãnéti'a elu a intratu ce e dreptu, in Zlatn'a, dara abia isi asiediasc anteposturile, pe candu noi ne si aruncaramu asupra lui cu acei 50 de ómeni si facuramu o demonstratiune fórte cutediatóre, despre o parte noi, de alt'a tribunulu Damianu cu cetele sale. Kovács,

*) Toth-falu.

*) Nagyág.

parandui-se că are a face cu o putere mare de vrajmasi, s'a spariatu atātu de tare, încātu a fugitu din Zlatn'a cu trup'a sa in capu de nópte in linisce deplina si s'a retrasu până la Ighiu*), éra cuartirulu pregatitu pentru elu in Zlatn'a, dara nelocuitu nici-o di, ni l'a lasatu noue.

Cu acésta ocasiune prim-locotenentele Manzatu isi perduse curagiulu până la atàta, încātu voiá se induplece pe acei 50 de ómeni ai mei prin promissiuni de bani, cá se'lu insociésca până in cetate; dupace inse acestia n'au voitu se'lu urmedie fàra comandantele loru, elu se lovia cu capulu de arborii de fagu, blastemandu ór'a in care a esitu din cetate.

Mai tardiu, dupace s'au adunatu mai multi ómeni armati, Manzatu alegèndu'si pe cei mai bravi, a formatu din ei o compania, de care voiá elu se fia insoçitu până in cetate; ómenii inse nici acuma n'au voitu se'i urmedie lui, de si elu schimbbase chiaru si pe conducatori.

Maiorulu Kovács s'a reculesu preste puçinu din fric'a sa si s'a intorsu éراسi spre Zlatn'a, s'a opritu inse la Gur'a-Ursului. Noi ne-amu retrasu cu acei 50 de ómeni până in Valea-Dosului, unde amu luatú dispositionile necesarie pentru rescularea locuitoriloru de prin pregiuru; totuodata provocaramu si pe prefectulu Jancu, cá se ne trimita munitiune si ómeni spre a tranti pe vrajmasiu. Dupace inse Kemény apucase se atace pe Jancu, acesta nu numai că n'a fostu in stare se ne trimita vre-unu sucursu, ci mai virtosu ilu asteptá elu dela mine. Bataliile lui Jancu cu Kemény au tñntu neinctatu noue (9) dile intregi.

Eu m'am retrasu cu mic'a mea trupa pe culmea muntelui Vulcoiu si aci asteptaiú trei dile cá se se adune luptatorii, nutrindu-ne numai cu carne fripta, inse nesarata. Pe Kovács noi nu l'amú potutu ataca si arunca din positiunea lui; cà-ci adeca Lupulu Kemény dupace ocupase Abrudulu, a trimisu o compania de honvedi la Zlatn'a si prin acésta s'a inpreunatu cu Kovács la Gur'a-Ursului. Totuodata au strabatutu si alte trupe magiare pe aprópe de mine. Eu eram inpresuratu din tóte laturile de càtra cete numeróse de

*) Magyar-Igen.

insurgenti; positiunea mea erá fôrte critica. Pe lângá vrajmasiulu carele ne inpresurá, mai aveamu se luptamu cu altulu mai periculosu, éra acesta erá fόμεa si lips'a totala de munitiune. Dara preste tóte acestea lupt'a cea mai inversiunata o aveamu eu cu prim-locotenentele Manzatu. Acesta descuragiatu cu totul prin pericolulu ce ne amerintiá, dupace nicidecum nu a fostu in stare se induplece pe ómeni cá se mérga cu elu in cetate, acum a inceputu se'i indemne cá se'i urmedie lui in Romani'a la armat'a c. r.; dara si acestu planu alu seu s'a sfarmatu de constanti'a neclatita a luptatoriloru, carii erau decisi a luptá pe viétia pe mórte pentru imperatu si tronu si pentru natiunea loru.

In acea positiune strimtorata eu am trimisu prefectului Jancu in ajutoriu 400 de ómeni cu tribunulu Joanu Munteanu. Cu ceialalti luptatori mi-am spartu drumu printre trupele magiare dela Abrudu si Zlatn'a, si am esitu la Almasiu. Dupace ómenii s'au restauratu aici cu nutrementulu necessariu, am plecatu intr'unu marsiu iute la Hondolu, unde stationá o compania de insurgenti. Asupra acesteia ne aruncaramu noi pe la 10 óre demánéti'a cu totul pe neasteptate, încátu abia au scapatu din trens'a 25 ómeni cu viétia. Noi amu perdutu numai unu pistolu si unu calu. Aici noi aflaramu vestmente, pâne, vinu, carne, arme si munitiune. Dupace ne-amu intorsu dela Hondolu, m'am certatu doue dile cu prim-locotenentele Manzatu, din cauza cà eu pretindeamu cá si noi se mergemu la Abrudu in contra lui Kemény, pe care Jancu si ceilalti prefecti romani l'au fostu taiatu de càtra alte trupe, apoi l'au inpresoratu si strimtoratu in orasiulu Abrudu atátu de multu, încátu elu cu tóta trup'a sa erá espusu la celu mai mare periculu; Manzatu, inse s'a opusu la pretensiunea mea, declarandu, cà noi trebuie se ne luamu óresi-care timpu de repausu. Dara pâna candu elu repausá, Kemény scapà dela Dealulu-mare, pe care Jancu ni'lu incrediuse noue cà se'lu aparamu; nimenea nu 'ia tînutu calea.

Dupace Kemény, batutu si urmaritu, apucase a trece pe la Zlatn'a, noi amu aflatu, cà la Baiti'a mai remasese unu batalionu de insurgenti, pentru-cá se

operedie cu trup'a lui Kemény. In buna intielegere cu parochii dela Rovin'a si Stoiénés'a, precum si cu tribunulu Damianu, noi deciseramu cá se'lu atacamu si se'lu alungamu din munti. Noi acum aveamu unu tunuletiu, dara numai cu 12 cartusie. Ataculu se incepù la 5 óre si tînù pàna la 10. Planulu de atacu a fostu proiectatu cu atàta prevedere si esecutatu atàtu de bine, încàtu noi eramu pe aprópe se inpresuramu batalionulu intregu si se'lu prindemu, pe candu ómenii parochului din Rovin'a aruncandu-se dintr'odata asupra càtorva cai, carii se aflau in cale si incalecandu, fugira pe aci incolo. Ceilalti ómeni ai preotului nesciindu care se fia caus'a fugei celora si standu deocamdata cá inmarmuriti, o luara apoi si ei dupa ceilalti si asia vrajmasiulu scapà din latiulu bine aruncatu. Remanendu eu numai cu ómenii mei, m'am retrasu in ordinea cea mai buna; cu tóte acestea trupele insurgentiloru s'au demoralisatu intru atàtu, încàtu dupa càteva dile departandu-se din Baiti'a au esitu din munti. In acea lupta insurgentii au perdutu 2 oficiari si 35 - 40 ómeni morti si cam totu atàti raniti, éra noi numai unu mortu si doi greu raniti, carii mai tardiu au si moritu.

Acum acea parte a muntiloru, in care me aflamu eu, erá curatita de insurgenti, si noi credeamu, cá acum amu scapatu de ei pentru totudeauna. Noi luaramu mesuri cá se ne aprovisionamu cu cerealii pentru pàne, din cauza cà insurgentii dupace au vediutu cà nici-decum nu potu strabate in sinulu muntiloru, ne-au amerintiatu cà ne voru supune cu fómea. Si intru adevèru cà lips'a si scumpetea mijlóceloru de viétia ajunsese atàtu de mare, încàtu o mertia (ferdela, mesura) de gràu se urcase in pretiu pàna la 10 si 15 fl. etc. si o cupa de sare pàna la 1 fl. mon. conv. Deci avèndu noi scopulu acesta, pe candu plecaramu cu tribunulu Damianu si cu 300 de ómeni la Gioagiu, Manzatu plecà in primblare la Jancu. Insurgentii aveau in Gioagiu unu magazinu de cerealii. Acei stationati acolo pentru paz'a magazinului, luati de càtra noi pe fuga, au saritu in Muresiu, unde s'au si innecatu.

Cele 48 de cara incarcate cu cerealii, cu vestiminte si cu alte efecte rapite din satele romanesci,

tocma pe candu avea se tréca Muresiulu, noi le in-tórseramu inapoi; mai incarcaramu si alte cara mai multe cu bucate din magazinu; deteramu apoi si ómeniloru mei si altora voia cá se ia din acela bucate câte voru voí. Indata ce insurgentii aflara acésta, au trimisu dela Portus unu batalionu cu o bateria de tunuri, cá se me alunge si se reia cerealiile ocupate de mine; eu inse manecasemu cu prad'a mea fórte de timpuriu, si ajungèndu la Rapoltu, de acolo am mai luatú alte 1500 mertie. Candu au ajunsu batalionulu care me urmaria pe mine pàna la Rapoltu, eu inaintasemu pàna la Bobâln'a. Aici n'am aflatu bucate, am luatú inse numai 100 vedre de vinu. Pe candu au ajunsu batalionulu vrajmasiu acolo, eu eram in Bacainti'a.

Acele cantitati de cerealii transportate de mine cu fericire in munti, au fostu in gradulu supremu bine venite. Pentru ómenii mei am infintiatu unu magazinu; am indestulatu si pe ceilalti locuitori. Acestu lucru avú o influintia atàtu de bine facatóre asupra pretiuriloru de bucate din acea regiune, încàtu acelea au cadiautu dintr'odata dela 10 - 15 fl la 4 fl. valuta de Vien'a.

Pe candu eu me aflámu in Balsi'a in óresi-care repausu dupa strapatiele acelei espeditiuni, si pe candu decisesemu cá se mergu la Jancu spre a ne consultá despre operatiunile ulterióre câte ar mai fi a se întreprinde, éta aflaiu cum-cà doue batalióne de insurgenti éra si afla in marsiu càtra Zlatn'a. Dupace mi-am castigatu sciri exacte despre adeverulu acestei întreprinderi, de o parte amu pusu se ocupe drumulu càtra Zlatn'a si am datu batalionulu meu ordinele necesarie, éra de alt'a am incunosciatu pe Jancu si 'iam cerutu se-mi dea ajutoriu dupa putintia.

De càtra séra noi ajunseramu de asupra Zlatnei pe dealulu jidoviloru. Ómenii mei erau inspirati de atàta curagiu, încàtu mai multi din ei cutediara se descinda in contra poruncei pàna la anteposturile vrajmasie. Acea nópte o petrecuramu in observatiune reciproca. Eu asteptamu ajutoriulu cerutu dela Jancu. In 29 Juniu demánéti'a la 4 óre se incepù ataculu si foculu tinù pàna la 11 óre necurmatu. Insurgentii apucasera de asupra si me silira se me retragu. Intr'aceea vení si ajutoriulu

trimisu mie de càtra Jancu, si decise sortile bataliei in favórea nóstra. Inmultiti asia, noi intraramu in Zlatn'a, si scotiendu de acolo pe vrajmasiu l'am pusu pe fuga. Spaim'a intre insurgenti a fostu asia de mare, încàtu soldatii isi lasara inapoi pe oficiri, cari apoi din desperatiune erau pe aci se se impuse ei insii.

In acésta batalia au remasu pe loculu de lupta preste 100 de insurgenti morti. Noi amu perdutu 30 morti si mai multi raniti. Curagiu si bravura au aratatu in acésta lovire mai alesu centurionulu Joanu Munteanu si Teodoru Julianu, carele m'au ajutatu fórte bine pe unu piscu de munte, unde me aparamu numai cu 20 de ómeni; cà-ci adeva Manzatu se departase in timpulu retragerei cu ceilalti ómeni, pàna la Almasiu, distantia de doue óre dela Zlatn'a. Ómenii trimisi noue de càtra Jancu in ajutoriu au aprinsu ce e dreptu la ocaziunea acésta in gón'a vrajmasiului prin Zlatn'a câteva case, dara eu ajutatu de Joanu Munteanu si Teodoru Julianu preste puçinu am curmatu intinderea focului.

Acuma noi ne asiediaramu in Zlatn'a. Cu munitiune eramu prevediuti, pentru-cà cumparaseramu 1½ maji de pulbere. Luptatorii erau cu voia buna, pentru-cà aveau mancare de ajunsu; erau si inbracati binisioru, încàtu au potutu se lapede sdrantieile pline de peduchi, pe care le purtasera patru luni.

In 3 Juliu plecaramu cu prim-locotenentele Manzatu, cu Vasilie Munteanu, Joanu Procopiu si cu Barbu, cá se cercetamu positiunea luata de càtra Kovács la Gur'a-Ursului, pàna unde fusese elu fugaritu. Indata ce zariramu anteposturile vrajmasie, ne aruncaramu asupra lor, de si eramu numai cinci insi, dar fiindu toti calari, le puseramu pe fuga. Prin acésta lagarulu vrajmasiescu alu lui Kovács se turburà intru atàta, încàtu o si luà pe aci incolo.

In 4 Juliu Kovács s'a incercatu se mérga din nou asupra Zlatnei; dupace inse noi batuseramu ante-gard'a lui si elu inca s'a convinsu despre positiunea nóstra cea tare, s'a retrasu pàna la Siardu.

Noi l'am urmaritu pàna la Gur'a-Ampoitiei si acolo ne amu pusu lagarulu. Dupa acestea eu m'am dusu la Jancu, pentru-cà se ne consultamu despre operatiunile

ulterióre in contra insurgentiloru. O trupa de insurgenti a cercatu in absentia mea se strabata éراسi càtra Zlatn'a; dupace inse ea observà positiunea cea tare a trupei nóstre, s'a intorsu fàra nici-unu resultatu si fàra a se demite la vreo lupta. Manzatu urmari pe acésta trupa vrajmasia pàna la Gur'a-Ampoitiei, unde s'a incinsu o lovire, singur'a la care eu n'am fostu si n'am cooperatu in persóna. Insurgentii perdura unu capitanu dela husari si 6 ómeni; noi n'amu perdutu nici-unu omu. In acésta afacere inca s'a distinsu centurionulu Joanu Munteanu si Amosu Frâncu. Manzatu s'a retrasu dupa aceea cu luptatorii éراسi la Zlatn'a.

Dupa întórcerea mea dela Jancu, eu eramu prea decisu cá se mai atacu odata cu ori-ce pretiu trupele vrajmasie de inpresurare si se scapu cetatea. Spre scopulu acesta facuiu dispositiunile necesarie; insarcinau pe tribunulu Joanu Procopiu cá se conscria pe toti ómenii tineri din tribunatulu seu, se'i armedie si se'i deprinda bine in folosirea armeloru de focu. Eu am conscrisu din prefectur'a lui Jancu 400 de feciori, cu cari mi-am intregitu batalionulu; am cumparatu pusci si lanci pentru aceia caroru le lipsiau; am cumparatu si cai pentru càtiva calareti, de carii mie 'mi lipsiau pàna atunci. Dela Jancu am adusu unu tunuletiu cu 12 incarcaturi, éراس pentru celalaltu pe care 'lu aveamu eu, am cumparatu lafetta si róte, m'am provediutu si de munitiune, am luat u in ajutoriu si pe parochulu Simeonu Groza din Rovin'a cu cei 600 de ómeni ai sei. In 24 Juliu am plecatu càtra cetatea Alba-Julii, a carei sórte apasá greu asupra nóstra. Noi eramu 2000 de ómeni bine deprinsi, bine disciplinati, dar afara de batalionu nu toti armati bine si provediuti numai cu câte 5—6 fisicuri. In acea di veniram u pàna la Gur'a-Ursului, de acolo ajunseramu preste nópte pàna la Gur'a-Ampoitiei, unde steteau 4 companii de insurgenti la anteposturi. In 25 Juliu noi atacaram u acele 4 companii si se incinse o batalia ferbinte cu focu din tunuri, rachete si muschete, care tînu 6 óre necurmatu.

Garnisón'a din cetate audise si sciuse fórte bine despre lupt'a nóstra desperata cu insurgentii, cá si mai inainte, ea inse nu s'a miscatu cá se ne vie intr'ajutoriu.

Prin curagiulu si perseveranti'a nóstra inse amu batutu si respinsu una dupa alta pe vrajmasiu din cele cinci positiuni ale sale alese fórte bine, l'amu scosu apoi chiaru si afara din Siardu.

Aici isi probara centurionii Joanu Deleanu, Amosu Frâncu, Nicolae Popa si Joanu Munteanu curagiulu loru de eroi in modu stralucitu. Dara unu omu tineru din Bucesiu dintre luptacii parochului dela Rovin'a au avutu curagiulu si s'a incumetatu a merge 100 de pasi inaintea trupei; totusi astadata prim-locotenentele Manzatu ne-a intrecutu pe toti in curagiu si bravura. In cele din urma inse ne-a lipsitu munitiunea. Insurgentii au reapucatu positiunea a siés'a pe o colina tufósa, de unde ne-amu incercatu indesiertu cá se-i alungamu; si fiinducà noi nu aveamu calarime de ajunsu, amu fostu respinsi de càtra cavaleri'a vrajmasia cu atàta energia, încàtu Manzatu cu centurionii susu numiti erau pe aci se cadia in captivitate. In acelasi pericolu me aflamu si eu, cà-ci abia apucasemu diece pasi inaintea persecutoriloru. In acestu momentu decisivu fuseiu scapatu cá prin minune prin decurionulu Adamu Maiorescu (alias Trifu), Joanu Bogatianu, Joanu Aurarianu si Petru Sangereanu, totu barbati carii si pàna acum s'au distinsu in tóte bataliile prin bravura singulara. Acesti 4 ómeni adeca postati in dosulu unui gardu de viia, la drumulu tiei, atacara cavaleri'a vrajmasia fàra frica, si trasera in locotenentele insurgentiloru, care alergá cu plotonulu seu in galopu, precum si asupra husariloru carii ii urmau lui. Calulu locotenentelului de insurgenti si trei husari cadiura la pamentu; preste acestia se inpedecara urmatorii si asia isi inchisera ei insii drumulu. Acum se produse in cavaleri'a vrajmasia o turburare selbatica; prin acésta eu castigaiu timpu cá se scapu din pericolulu invederatu.

Intr'aceea pedestrimea vrajmasia inaintá; ómenii nostrii se risipisera si noi ne aflamu in starea cea mai critica. Atunci Joanu Antonelli vice-centurionulu dela a patr'a compania a batalionului, sarindu preste unu perau adunà imprejuru de sine pe càti ómeni potù, aparà retragerea dupa putintia fàra nici-o comanda si apoi venira si ei pe cale inainte. Dupa acésta apucandu

noi érași curagiu, începuramu se sustînemu érași foculu vrajmasiului, pe candu éta cã tribunulu Joanu Procopiu se arata pe neasteptate cu 300 de luptatori din cerculu Zlatnei, cu lancerii mei si cu vreo 40—50 de calareti, carii inse nu aveau nici-o munitiune; ei se aratara pe culmea muntelui Ampoitiei. Acésta inprejurare decise sórtea bataliei. Insurgentii crediura cã cei veniti din nou si noi suntemu numai avantgard'a lui Jancu, si cã acesta se apropie cu putere mare. Apucati de o frica panica, vrajmasi s'au intorsu in disordinea cea mai mare. Noi ii luaramu la góna cu atãta celeritate, încãtu ei isi lasara mortii neingropati si pe cei greu raniti trantiti la pamentu. Ei isi parasira si magazinele dela Teiusiu, Barabantiu si Secasiu, cum si pãnea dela turnulu de pulbere. Ei au lasatu si cetatea, éra trecèndu Muresiulu au datu focu podului, pentru-cã Janculu care nu érá acilea, se nu-i póta urmari. Perderea vrajmasiului in acésta lovire decisiva a fostu mare; ei au lasatu pe loculu de lupta 12 cara cu morti si unu mare numeru de greu raniti, carii in trei zile au muritu toti. Noi inca amu perdutu 21 de luptatori, intre acestia pe bravulu si curagiosulu decurionu Jacobu, a carui familia remase — o veduva cu trei prunci — lipsita de tóte mijlócele vietiei; ea lupta cu cea mai mare lipsa si cu seracia extrema. Dupa acestea noi amu masu inprejurulu cetatiei, éra in 27 Iuliu eu am intratu cu batalionulu in cetate.

Acésta fù cea din urma lovire a nóstra cu insurgentii. Resultatulu ei au fostu, cã noi amu spartu de trei ori prin corpulu de inprejurare si pe acesta l'amu risipitu cu totul, apoi despresurarea cetatii care au fostu inpresurata si bombardata in restimpu de 18 septemani.

Daca dupa tóte acestea in regiunea cetatiei au mai ramas unele despartimente de insurgenti, acelea au fostu ocupate numai dincolo de Muresiu cu observarea miscarei trupeloru nóstre imperatesci si ale celoru imperatesci russesci ajutatóre, care venisera dela Sibiiu; éra regiunea cea mai de aprópe a cetatiei érá curatita cu totul de vrajmasi; cu unu cuventu, cetatea fù despresurata perfectu. Asia dara meritulu acestei des-

presurari si alu gonirei insurgentiloru de pe lãnga cetate ilu pôte denegá romaniloru numai pism'a urita, care isi ia de problema a intuneca curatulu adevveru si a defaima virtutea.

Cinade, pe la finea lui Decembre 1849.“

Postscriptu alu redactiunei.

Acestea trei raporturi, alu caroru coprinsu ilu comunicamu generatiunei presente dupa originalele germane in limb'a nóstra, facu ce e dreptu, o parte essentiala din istori'a evenimenteloru revolutionarie si bellice dela 1848/49; inse totu numai una parte relativa la actiunile de pe teritoriulu ce se marginesce intre liniile, care se potu trage dela Dev'a preste comitatulu Zarandu pãna la Ciuci'a si Huiedinu, de acolo preste Clusiu, Turd'a, pe Ariesiu si Murasiu pãna la Blasiu, éra de aci in semicercu preste Vintiulu de josu totu la Dev'a. Revolutiunea inse a fostu generala si conflictele sangeróse s'au intinsu in restimpu de diece luni preste totu coprinsulu tierei; mai preste totu au domnit ferulu, plumbulu si in multe parti flacarile focului, anarchi'a si terorismulu. Pentru-cã se se póta scrie o istoria impartiala, obiectiva si in adevveru instructiva din acei ani, se ceru documete si preste totu materialu istoricu fãra asemenare mai bogatu decâtu se coprinde in acestea trei acte, multu mai bogatu decâtu este colectiunea pe care o publicaseramu totu noi in anii 1870 pãna la 1878 alaturea cu documete multu mai vechi in „Transilvani'a“. Chiaru si acestea trei documete mai au lipsa de intregiri cu fapte complinite, de valóre istorica; cu atãtu se simte mai tare lips'a de informatiuni autentice din alte prefecturi.

Noi din partea nóstra nu vomu lipsí a continuá dela Octobre inainte publicarea de alte documete si mai ântaiu de acelea esite din pén'a unoru oficiari ai armatei c. r., cari au datu atestate ex officio despre tînut'a romaniloru din acelea timpuri. Nu vomu lipsí a ne ocupa si cu descrierea pe càtu ne permitu impregiurarile, a tînutei si activitatiei comitetului nationale romanescu, convocatulu la Sibiiu alaturea cu unu altu

comitetu totu nationale alu Sasiloru, preste care ambele erá pusu unu organu superioru sub nume de „Comitetu pentru apararea tieriei - Landesvertheidigungs-Ausschuss“, alu carui presiedinte erá insusi comandantele supremu br. Anton Puchner, éra in lips'a lui sau in casu de bóla, ceea ce i se intemplá mai desu din caus'a podagrei, generalulu FML. Pfersmann.

Despre comitetulu nationale romanescu s'au latitu si pâna acum in generatiunile noue o multime de sciri, mai multe cu totulu false, altele defectuóse, unele schimosite, éra adversarii au sciutu se invente fabule si fictiuni despre acelu comitetu, care tóte rivalisédia in absurditati. Este timpul supremu cá se se reduca tóte la valórea loru adeverata. Istori'a aceloru timpuri publicate de Alexandru Papiu Ilarianu coprinde multe informatiuni fórté pretióse, ii lipsescu inse si mai multe, éra apretiarile sale relative mai alesu la unele persóne de rangu, sunt facute cu pasiune tinerésca atátu de infocata, încátu dupa 18 ani dela publicarea acelei istorii insusi auctorulu recunóscea, cá daca ar mai scóte o editiune, ar avea se rectifice multe.

Membrii comitetului romanescu si toti càti au lucratu impreuna cu elu in Sibiiu, isi aruncasera cum se dice, viéti'a loru in siantiu, renuntiasera la ea façia cu repetitele decisiuni luate din partea insurgentiloru: de a le ascunde sórele in dio'a in care aru fi potutu pune mân'a pe densii. O corporatiune precum a fostu acelu comitetu, ori càtu fusese elu márginitu in activitatea sa prin comand'a suprema a trupeloru, si ori-câte erori ar fi comisú elu, merita se ocupe o pagina in istori'a natiunei si a tieriei nóstre dupa judecat'a toturoru, carii sciu se reflecte la neaudit'a puçinatate a midiu-lóceloru de actiune, asupra carora dispunea acelu comitetu. Dintre membrii lui se mai afla trei in viétia. Cá màne au se dispara si aceia de pe scena, si apoi nu scimu, cine va mai fi cá se controledie cele ce se voru scrie despre activitatea acelui comitetu.

G. Baritiu.

